

Speciale

Forside til specialet

Afleveringsfrist (sæt x)	Januar: [2019]	Juni: [2019] X	Andet: [2019]
Vejleder: Camilla Schwartz		Studie: Dansk	

Titel, dansk: Usikkerhedens stemmer – Prekariatet i skandinavisk samtidslitteratur	
Titel, engelsk: Voices of Insecurity – The Precariat in contemporary Scandinavian Literature	
Min./max. antal typeenheder: 144.000 – 192.000 (60 – 80 normalsider) (1 normalside = 2400 typeenheder)	Din besvarelses antal typeenheder¹: 191.639
Du skal være opmærksom på, såfremt din besvarelse ikke lever op til det angivne (min./max) antal typeenheder (normalsider) vil din opgave blive afvist, og du har brugt et forsøg.	

Tro og love-erklæring		
<p>Det erklæres herved på tro og love, at undertegnede egenhændigt og selvstændigt har udformet denne eksamensopgave. Alle citater i teksten er markeret som sådanne, og eksamensopgaven, eller væsentlige dele af den, har ikke tidligere været fremlagt i anden bedømmelsessammenhæng.</p> <p>Læs mere her: http://www.sdu.dk/Information_til/Studerende_ved_SDU/Eksamen.aspx</p>		
Afleveret af:		
Fornavn: Troels	Efternavn: Obbekær	Fødselsdato: 6. september 1994

¹ Tælles fra første tegn i indledningen til sidste tegn i konklusionen, inkl. fodnoter. Tabeller tælles med deres antal typeenheder. Følgende tælles *ikke* med: resumé, indholdsfortegnelse, litteraturliste og bilag. Se i øvrigt eksamensbestemmelserne for disciplinen i studieordningen.

Usikkerhedens stemmer

Prekariatet i skandinavisk samtidslitteratur

Speciale i Dansk

Af Troels Obbekær

Afleveret d. 3. juni 2019

Institut for Kulturvidenskaber, Syddansk Universitet

Vejleder: Camilla Schwartz

Abstract

This thesis studies how the precariat is represented in three contemporary works of Scandinavian literature: *Tragedie plus tid gange ni* (2017) by Kenneth Jensen, *Yarden* (2009) by Kristian Lundberg and *Jeg nekter å tenke* (2017) by Lotta Elstad. Following British economist Guy Standing, the precariat is a new vulnerable class characterized by insecure, unstable and unpredictable relations to the labour market in terms of income and employment, and to the state in terms of rights and distribution of goods.

The thesis asks how experiences of precarity are depicted in the three literary works. A main focus is how the works problematize the precariat as a class that is divided and individualized with scarce solidarity and class consciousness, making political mobilization difficult. Furthermore, the thesis discusses if and how the literary works position themselves as representative critical voices on behalf of the precarious. For instance, can a work of literature be regarded as a legitimate mouthpiece for the precariat when there is a vital difference in cultural capital and thereby in precarity between that of the author and those portrayed? Thus, the aim of the thesis is to investigate Scandinavian literary representations of precarization as a contemporary class characteristic and to discuss the position of literature as a legitimate means of representation.

In the literary analyses, the thesis draws on an eclectic methodological framework consisting of class-theoretical approaches by Guy Standing, Pierre Bourdieu and Beverley Skeggs, poststructuralist theory by Judith Butler and Giorgio Agamben and psychoanalysis by Slavoj Žižek among others.

The thesis concludes that *Tragedie plus tid gange ni* depicts life in the precariat as a loss of control over one's own body and future in the wake of the decline of the traditional Danish welfare state. The precariat has no social or political community and neoliberal norms of recognition dictate social relations. The autobiographical narrator, Kenneth, has a view

of his precarious colleagues as unintelligent, aggressive, excessive and thereby self-inflicted precarious. In spite of Kenneth's distancing and ironizing gaze, the novel states a critique of precarization through Kenneth's tone of indignation and his social decline.

Contrary to *Tragedie plus tid gange ni*, *Yarden* expresses a hope of mobilization of the precariat. The work establishes an inter-subjective experience of bodily precarity through descriptions of precarious life and labour. This experience seeks to serve as a basis of class solidarity among the precarious, wishing to overcome cultural conflicts. Drawing on Agamben, I argue that Lundberg depicts the precarious lives as a form of bare life by describing ways of structural exclusion from rights and social protection.

Jeg nekter å tenke portrays a precarious life characterized by infantilization and individualism. The first-person narrator, Hedda, represents a pre-Oedipal form of subjectivity in the late modern, western societies, produced by the patriarchal authorities' disappearance and consumerism's superego command to enjoy. Combined with a rising precarization, Hedda has no stable and secure basis in relation to the labour market, family, friends and love life, and her identity is in the hands of the market and the biopolitical state. In spite of cultural conflicts in the precariat, the novel expresses a path towards solidarity and community that can resist structures of precarization, individualism and infantilization.

In the final discussion, I argue that literature can be a vital source of insight into and critique of social conditions like precarization. Yet, the particular work's representation of social vulnerability must be read with a critical eye for the author's point of statement in relation to the lives portrayed.

Indholdsfortegnelse

1. Indledning og problemformulering	6
2. Metode: Skønlitteraturen og prekariatet	10
Klasseteori: Standing, Bourdieu, Skeggs	10
Poststrukturalisme og psykoanalyse	13
Skønlitteraturen som analysegenstand	16
3. Teoretisk redegørelse: Klasse, prekariat og prekaritet	18
Hvad er prekaritet?	18
Hvem tilhører prekaritet?	20
Hvad skyldes prekariatets fremvækst?	22
En farlig klasse <i>in spe</i>	23
Bourdieu: Kapitalformer og habitus	27
Skeggs om symbolsk magt imod arbejderklassen	30
Butler om prekærhed og prekaritet	35
4. Prekariatets dehumanisering og individualisme i Kenneth Jensens <i>Tragedie plus tid gange ni</i>	39
Tragikomik og resignation	39
Velfærdsdanmark som fantasme	41
Liv uden værdi	42
Ingen solidaritet	45
Prekær habitus	47
Psykisk tragedie	50
Opsummerende	51
5. Den værdige arbejderkrop i Kristian Lundbergs <i>Yarden</i>	53
Klasserejse tur-retur	53

Den prekære krop som grundlag for solidaritet	55
Det prekære liv som nøgent liv	57
Fiksering af den prekære arbejderkrop	60
Solidaritet til trods	62
Imellem klasser	65
Opsummerende	68
6. Tvunget mobilitet i Lotta Elstads <i>Jeg nekter å tenke</i>	70
Infantil prekaritet i det faderløse samfund	70
"Jeg er en narkoleptisk babyboks"	75
Tvunget mobilitet	76
Opsummerende	82
7. "En plats där alla de språklösa fick möjlighet att tala"	
– Kan litteraturen give stemme til prekariatet?	84
Et indirekte kald på solidaritet	84
"No need to hear your voice"	86
Forskellige erfaringer, men et muligt fællesskab	89
8. Konklusion	91
Litteraturliste	94

1. Indledning og problemformulering

Op gennem 1990'erne og 2000'erne var det en dominerende opfattelse i den danske såvel som i hele den vestlige politiske offentlighed, at 'klasse' var en forældet kategori at forstå den sociale virkelighed igennem (Harrits 2014: 7). Eksempelvis kaldte Anders Fogh Rasmussen sin sejr ved folketingsvalget i 2001 "et opgør med klassekampen", som han så som en "gammeldags opdeling af mennesker efter, hvilken erhvervsgruppe, uddannelsesgruppe eller socialgruppe, de tilhører" – denne erklæring mødte ikke megen modstand i offentligheden (Lykkeberg 2008: 25f). Og i 2010 slog hans politiske modstander Helle Thorning Schmidt ind på samme vej i en debat med SF's daværende formand, Villy Søvndal: "Det er længe siden, Socialdemokraterne har talt om klasser og classesamfund. (...) Jeg accepterer ikke tanken om, at vi er modstående klasser." (Harrits 2014: 7).

Imidlertid er der de seneste år begyndt at gå hul på denne aflukning for klassebegrebet. Især samtidens skandinaviske litteratur fortæller en anden historie end de nævnte politikere – en historie om ulighed og classeskel – og sociologer og økonomer stemmer i med forfatterne, efter at der også inden for disse fagområder har været stille omkring klassebegrebet. Af markante skandinaviske forfattere, der skildrer en klassesdelt social virkelighed, kan nævnes Helle Helle, Kristian Bang Foss, Morten Pape, Dennis Gade Kofoed, Therese Bohman, Lina Wolff og Kristine Næss. Denne socialt engagerede litteraturs fremspiring har fået litteraterne Peter Simonsen og Jon Helt Haarder til at kalde på "at tale bare lidt mere om klasseforskelle og bare lidt mindre om kulturforskelle" (Simonsen & Haarder 2017). Dette fremstår som et ønske om variation fra en udbredt litteraturkritisk interesse i andre politisk ladede temaer som "køn, etnicitet, identitet, klima og globale kriser" (Lund 2016: 27). Det er denne genfundne interesse for klasseaspektet hos litteraturforskningen, som dette speciale drives af, og det er denne forsknings tiltro til, at man ved læsning af litteratur kan opnå indsigt i sociale ulighedsforhold, som udgør specialets analytiske

præmis. Mere specifikt ønsker jeg at rette mig imod undersøgelsen af, hvad den britiske økonom Guy Standing kalder 'prekariatet', som er en ny, global, udsat samfundsklasse med vilkår, der er historisk særegne for vores tid. Specialet søger herved at lægge sig i forlængelse af et aktuelt forskningsfelt, der undersøger prekariatets repræsentation i samtidslitteratur, f.eks. Aarhus 2018, Lund 2016, Haarder, Schwartz & Simonsen 2017 og Simonsen 2017.

Prekariatet er kendetegnet ved at have ustabile arbejds- og livsvilkår og en uklar fremtidshorisont, der implicerer ikke at kunne vide sig sikker på, hvor eller hvordan man skal tjene penge, hvem der beskytter ens rettigheder, eller hvilke sociale og politiske fællesskaber man tilhører (Standing 2017). Jeg ønsker at spørge til, hvad litteraturen kan fortælle os om at leve prekært, dvs. hvordan litterære værker kan være afsæt for at forstå prekariatet og dets forskellige fraktioners erfaringer af udsathed. Herunder vil mit fokus være på, hvordan værkerne forholder sig til et grundkarakteristikum ved Standings begreb om prekariatet; nemlig at det er en klasse *in spe*, der er individualiseret, identifikationsmæssigt splittet og uden klassebevidsthed og -solidaritet. Kan litteraturen hjælpe med at forstå baggrunden for denne splittelse? Og hvordan forholder litteraturen sig til en mulig etablering af samhørighed i prekariatet? Undersøgelsen overtager altså i en vis grad et emancipationsperspektiv fra Standing, der ønsker politisk mobilisering af de prekariserede med henblik på en forandring af de gældende vilkår.

Til undersøgelsen har jeg valgt tre primærværker: danske Kenneth Jensens *Tragedie plus tid gange ni* (2017), svenske Kristian Lundbergs *Yarden* (2009) og norske Lotta Elstads *Jeg nekter å tenke* (2017). De kommer fra hver deres skandinaviske sprogområde, hvilket både peger på en bred samfundsmæssig bevægelse imod prekarisering og en bred tendens i litteraturen til at reagere på denne bevægelse. Motivationen for valget af disse værker er for det første, at de hver især forholder sig til en erfaring af prekært arbejdsliv, men hos forskellige dele af prekariatet, hvilket muliggør en vidtspændende afdækning af prekariatetsskildringer. For det andet fordi de alle tematiserer et element af individualisme, isolation og manglende identifikation mellem de prekariserede karakterer, alt imens værkernes

narrativer knytter an til fælles klassevilkår, der burde tilskynde til solidaritet og fælles handling. På den måde bliver værkerne indbyrdes relevante og sammenlignelige, fordi de kaster forskellige perspektiver på prekariatets mulige eller umulige, men i hvert fald nødvendige, mobilisering. Og for det tredje fordi værkernes jegfortællere alle er positioneret på en bestemt måde i forhold til de skildrede prekære individer, der gør, at værkerne selv indgår i en ulige distribution af prekaritet; nemlig idet, at det er en kulturel ressource at have en offentlig stemme, som man kan tale for sig selv med, hvilket også kan være en særlig form for magt, når man bruger denne stemme til at tale for andre. Denne gennemgående problemstilling for værkerne udgør stof til diskussion.

Når man undersøger litterære repræsentationer af udsatte mennesker, må man nemlig også stille sig kritisk overfor legitimiteten ved disse repræsentationer. Som Peter Simonsen skriver i artiklen "Prekarisering og prekært arbejdsliv i Helle Helles roman, *Ned til hundene* (2008)":

En af den socialt bevidste og engagerede litteraturs udfordringer er med hvilken autoritet, den litterære stemme taler i fiktionen om andre menneskers sociale nød og lidelse? Må og kan man skrive om arbejdsløse og socialt udsatte, hvis man ikke selv er eller kommer 'derfra'? Og selv hvis man kommer 'derfra', hvordan gengives egen eller andres sociale lidelse, så den bliver troværdig og autentisk og ikke falsk og pornografisk? Kan litteraturen gengive, hvad det vil sige at arbejde og leve prekært? (Simonsen 2017: 66).

Efter mine litterære analyser vil jeg vende tilbage til Simonsens spørgsmål, der skal danne afsæt for en diskussion, der problematiserer værkernes evne til at udgøre en repræsentation af og kritisk stemme på vegne af prekariatet. Dette med henblik på en afsøgning af potentialet til og rammerne for skønlitteraturen som kilde til erkendelse og kritik af sociale vilkår som prekarisering. Diskussionsafsnittets undertitel, 'Kan litteraturen give stemme til prekariatet?', kan ses som en parallel til titlen på Jon Helt Haarder, Peter Simonsen og Camilla Schwartz' artikel "Hvem kan tale for prekariatet – og hvorfra? – In the Ghetto med Kristian Bang Foss, Morten Pape, Yahya Hassan, Karina Pedersen og prinsesserne fra

blokken" (Haarder, Simonsen, Schwartz 2018), der undersøger litterære værker og en tv-series repræsentationsevne, legitimitet og pålidelighed i forhold til prekariatet med udgangspunkt i afstanden mellem fortællerpositionerne og de skildrede individer, dvs. mellem dem, der vidner, og dem, der vidnes om. I min diskussion rejser jeg samme slags kritiske spørgsmål til de analyserede værker, hvorved jeg søger at knytte an til undersøgelsesspørgsmål inden for den aktuelle litteraturvidenskabelige debat om prekariatet.

Overordnet søger specialet altså at besvare følgende problemformulering:

- Hvordan skildres prekariatet i *Tragedie plus tid gange ni*, *Yarden* og *Jeg nekter å tænke*, herunder erfaringen af prekære arbejds- og livsforhold, samt prekariatets mangel på klasse-mæssig solidaritet som begrænsning af dets potentiale til politisk mobilisering og opstand?
- Hvad er skønlitteraturens potentiale til at repræsentere og udgøre en kritisk stemme på vegne af prekariatet?

Jeg vil her skitsere specialets forløb. I næste afsnit forklarer og motiverer jeg undersøgelsens metodiske greb og sammensætningen af den teoretiske ramme. I tredje afsnit redegør jeg for de litterære analysers teoretiske udgangspunkter. I fjerde, femte og sjette afsnit foretager jeg analyser af først *Tragedie plus tid gange ni*, så *Yarden* og til sidst *Jeg nekter å tænke*. Syvende afsnit er den omtalte diskussion af litteraturens potentiale til at give indsigt i, repræsentere og udgøre en kritisk stemme på vegne af prekariatet. Til sidst opsummerer jeg undersøgelsens resultater i et konkluderende afsnit.

2. Metode: Skønlitteraturen og prekariatet

Jeg vil her redegøre for og motivere specialets metodiske greb og sammensætningen af den teoretiske analyseramme med henvisning til teoriernes respektive muligheder og begrænsninger i forbindelse med det litterære analysearbejde. Jeg vil derudover begrunde at gå til skønlitteraturen som medie til undersøgelse af prekariatet.

Specialets overordnede metodiske greb i læsningen af de litterære værker er eklektisk. En eklektisk metodebrug betyder ifølge Thomas Thurah "at blande de litterære metoder og på den måde afstemme analysen efter teksten", dvs. at "lade teksten, herunder dens under- og overbestemtheder, på den måde forme den metodiske tilgang og åbne op for flere" i en dynamisk tekstlæsning (Thurah 2010: 149f). Jeg lader altså de litterære teksters betydningsflader bestemme læsningens forskellige tilgange med henblik på at opnå en alsidig og bredt dækkende analyse. I specialet ønsker jeg således at kombinere en klasse-teoretisk, poststrukturalistisk og psykoanalytisk analysetilgang.

Klasseteori: Standing, Bourdieu, Skeggs

Klasseteoriens metodiske blik på analysegenstande – i denne sammenhæng på skønlitterære tekster – er fokuseret på, hvordan socioøkonomiske forskelle, der primært hidrører fra samfundets ulige distribution af goder, frembringer bestemte sociale dynamikker, selvforståelser, magtforhold og mulighedsrum hos forskellige grupper af sociale positioner. Jeg tager udgangspunkt i Standings begreb om prekariatet med henblik på at klarlægge, hvilke strukturelle politiske og økonomiske ændringer der ligger bag frembringelsen af denne nye, udsatte samfundsklasse, samt hvilke arbejdsmæssige vilkår og klassesdynamikker der karakteriserer prekariatet. Dette skal fungere som en overordnet kontekstuel ramme for den samtid og de klasseforhold, som jeg læser de litterære tekster som forhold-

dende sig til. Standings begreb om prekariatet knytter sig specifikt til måder at være udsat på i vores samtid, samt til klassedynamikker der gør sig gældende mellem mennesker med disse fælles vilkår. Standings begreb er dermed aktuelt og anvendeligt i forhold til nutidige litterære klasseskildringer, frem for ældre klasseanalyser, der ikke i samme grad tager højde for de strukturer, som ligger bag og kendetegner nutidige udsatte menneskers situationer. Mit udgangspunkt i Standings klasseanalyse er således motiveret af et ønske om at læse de valgte litterære værker ud fra deres måde at forholde sig til en nutidig klassesdelt social virkelighed på, som ikke ser ud, som den gjorde for halvtreds eller hundrede år siden, men som har et nyt ansigt med specifikke klassestrukturer. I min redegørelse for Standings begreb om prekariatet vil jeg således behandle spørgsmål som: Hvem tilhører prekariatet? Hvad skyldes prekariatets fremvækst? Hvorfor er prekariatet kun en klasse *in spe*, og hvad er ifølge Standing prekariatets mulighedsrum for politisk agens?

Standings klasseanalyse knytter sig til en marxistisk tradition, der forstår klasseforhold, -interesser og -kampe med henvisning til samfundets økonomiske struktur. Dette har en styrke i at kunne karakterisere de økonomiske, fordelings- og arbejdsmarkedsmæssige vilkår, som frembringer og karakteriserer prekariatet. Men det implicerer samtidig en relativt blind vinkel for de kulturelle og identifikationsmæssige processer, som også er relevante i forståelsen af prekariatet internt og i forhold til øvrige samfundsklasser. Navnlig har Standing et argument om, at prekariatet er splittet i tre fraktioner, som er interesse- og identitetsmæssigt forskellige, hvilket forhindrer solidaritet, mobilisering og fælles opstand imod de strukturer, der frembringer deres vilkår. Men det ligger stort set uden for hans undersøgelsesfelt, hvilke kulturelle dynamikker der er grobund for denne splittelse i prekariatet, og hvordan de kommer til udtryk. Jeg inddrager i denne forbindelse Pierre Bourdieus sociologisk orienterede klasseteori for bl.a. at kunne kvalificere dette argument hos Standing og forstå de kulturelle og habituelle konflikter, der ligger til grund for prekariatets interne splittelse, som de kommer til udtryk i de litterære værker. I forlængelse af Standings begreb om prekariatet redegør jeg således for Bourdieus begreber om habitus og social og kulturel kapital. Den grundlæggende styrke ved Bourdieus klasseteori er, at

den – til forskel fra mere marxistisk orienteret klasseteori som Standings – har blik for, at andre kapitaler end strengt økonomiske er med til at producere og reproducere klasseforhold. Også kulturelle og sociale kapitaler determinerer social distinktion, dominans og anerkendelse, og det samme gør habituelle dispositioner som smag, livsstil, moralske holdninger og værdier. Bourdieus begrebsapparat vil jeg derfor inddrage til at belyse funktionen og betydningen af forskellige kapitalformer og habituelle dispositioner i de litterære værkers fremstilling af prekariatet. Særligt værkernes fremstilling af prekariatets manglende solidaritet, samhørighed og identifikation er interessepunkt i anvendelsen af Bourdieus analytik; hvordan fremstiller værkerne forskelle i kultur, habitus, smag, krop og livsstil som barrierer for prekariatets klasseinterne solidaritet og mobilisering?

Specialets formål om at undersøge skildringen af nutidige klasseforhold møder imidlertid en begrænsning i Bourdieus analytik, idet den er udviklet på baggrund af sociologiske undersøgelser i 1960'ernes og 1970'ernes Frankrig. Dermed knytter de klassemæssige dynamikker hos Bourdieu sig i høj grad til en fortidig social virkelighed – uden at de grundlæggende begreber om kapitalformer og habitus dog kan betragtes som irrelevante. Som en aktualisering og kontekstualisering af Bourdieu inddrager jeg den britiske sociolog Beverley Skeggs' Bourdieu-funderede klasseanalyse fra værket *Class, Self, Culture* til at gå i dialog med de litterære værkers skildringer af bestemte symbolske værdikampe og klassemarkerende ressourcefordelinger i en nutidig social virkelighed. Anvendelsen af Skeggs' teori skal således belyse aktuelle klassekampe om anerkendelse, samt anskueliggøre hvilke ressourcefordelinger (f.eks. muligheder for mobilitet, valg og selvrefleksivitet) og repræsentationer af kulturelle dispositioner (f.eks. angående moral, smag og krop) der er centrale for klassesdeling i samtiden. Dette skal fungere som en læseramme for de litterære værkers fremstilling af prekariatet som en lavtstående klasse, der indgår i kulturelle værdikampe og er underlagt symbolsk dominans fra højere klasser; f.eks. ved at blive tilagt negative egenskaber som væmmelighed, lav moral, naturbundethed, autenticitet og dumskab. Skeggs opererer fremdeles med termerne arbejderklasse og middelklasse, idet hun knytter sig til en anden klasseforskning end den, Standing skriver inden for med *Pre-*

kariatet fra 2011. Jeg vil imidlertid overføre hendes karakteristik af arbejderklassen til prekariatet og middelklassen til de klasser, som i Standings klasseanalyse står umiddelbart over prekariatet. Dette kan begrundes ud fra, at de kulturelle værditilskrivninger og dispositioner, som Skeggs identificerer hos henholdsvis arbejder- og middelklassen, i høj grad også synes at gøre sig gældende i forholdet mellem prekariatet og de højere klasser i de litterære værkers skildringer.

Poststrukturalisme og psykoanalyse

Endelig vil jeg inddrage Judith Butlers poststrukturalistiske teori om prekærhed som et menneskeligt grundvilkår, der samtidig fordeles som prekaritet igennem en bestemt form for biopolitik, og at denne fordeling i nutidige neoliberale samfund er uetisk, idet den systematisk skaber udpræget prekarisering for visse ikke-anerkendte liv. Butlers begrebsapparat, der både kaster lys over en eksistentielt-kropslig og en socialt-distributiv sårbarhed, skal for det første tjene til at supplere Standings teori med en filosofisk konceptualisering af, hvad det vil sige at leve prekært. Standing skriver som sagt primært om socioøkonomiske og arbejdsmæssige former for udsathed og usikkerhed. Butler kan i denne forbindelse levere en forståelse af de socialontologiske betingelser for både sårbarhed og sikkerhed, der kan konstituere et subjekt som mere eller mindre prekært, samt hvilke anerkendelsesformer der i en samfundsmæssig sammenhæng ligger til grund for ulige fordelinger af beskyttelse. For det andet kan Butler identificere en magtform – biopolitikken – som en del af grundlaget for den prekarisering, Standing redegør for. Igennem begrebet om en biopolitik, der frembringer prekært liv, kan Butler tjene til analytisk at åbne op for de litterære værkers fremstilling af den prekære krop, samt til at udlede de kritikker af ulige fordelinger af prekaritet, som værkerne formulerer. Jeg vil samtidig lade begrebet om den prekære krop, der er frembragt af biopolitikken, spille sammen med analysen af de klassesdynamikker og -værditilskrivninger, Skeggs identificerer omkring smag, livsstil og krop; hvilke blikke på den prekære krop kan man spore i de litterære værker? Hvilke positive eller ne-

gative værditilskrivninger og habituelle tiltræknings- eller frastødningsmekanismer giver dette blik udtryk for som del af klassesystemer i prekariatet? Er blikkets valuering af den prekære krop udtryk for solidaritet med eller afsky overfor den?

Inddragelsen af Butler giver en anden indfaldsvinkel til teksterne end den klasseteoretiske. Butlers metode er poststrukturalistisk, bl.a. idet hun spørger til, hvilke ydre strukturer og diskurser der konstituerer det menneskelige subjekt, som ikke har en bestemt essens forud for eller bagved disse. I forbindelse med spørgsmålet om prekaritet er hendes svar, at subjektet er underlagt en grundlæggende sårbarhed i og med dets kropslige væren, men at denne sårbarhed også altid formes, forøges eller formindskes i de sociale og politiske fællesskaber, subjektet indgår i. Via Butler undersøger jeg altså grundlæggende, hvordan subjektet konstitueres som prekært (bl.a. gennem biopolitik), og hvilke subjektivitetsformer dette medfører. Denne tilgang til læsningen af litteratur ligger dog ikke langt fra den klasseteoretiske, der spørger til de socioøkonomiske vilkårs konstitution af samfundssubjektet i dets relation til sig selv og andre – her er subjektets væsen heller ikke bestemt forud for dets indtræden og placering i den sociale orden. Begge tilgange betragter således subjektet som konstitueret og determineret af udefrakommende strukturer. Den eklektiske brug af klasseteoretisk og poststrukturalistisk metode kan skabe en mere alsidig læsning af de litterære værker; den klasseteoretiske metode kan belyse de socioøkonomiske vilkårs konstitution af subjektet, og den poststrukturalistiske metode de distributive og magtmæssige strukturers konstitution af subjektet.

I analyserne af *Yarden* og *Jeg nekter å tenke* går jeg derudover i dialog med andre teoretiske positioner end de fire centrale; henholdsvis Giorgio Agambens begreb om nøgent liv og kulturkritisk psykoanalyse hos bl.a. Slavoj Žižek. Agamben inddrager jeg som en teoretisk indfaldsvinkel til den måde, *Yarden* fremstiller det prekære liv som et liv, der er ekskluderet fra den samfundsmæssige normaltilstand med håndhævelse af rettigheder og regler, og som kun står i relation til samfundsmagten som en rent biologisk livsform og ikke en politisk eller moralsk livsform. Agambens begreb om nøgent liv skal således kaste lys over, hvordan den prekære, nøgne livsform ifølge teksten frembringes af biomagten i

samtidens Skandinavien, og hvordan teksten forholder sig til dette livs potentiale til overskridelse af dets egen tilstand af nøgent liv. Agamben kan ikke tilskrives en fast teoretisk eller metodisk retning i sin filosofi (Schwartz 2013: 65). Jeg vil imidlertid anvende hans tænkning i forlængelse af Butlers biopolitiske magtanalytik; et perspektiv, som både Butler og Agamben henter inspiration til hos Michel Foucault. Dermed kan min anvendelse af hans begreber ses som led i en poststrukturalistisk tilgang til de litterære tekster, der forstår livsformer som determinerede af magtstrukturer og -diskurser.

Det psykoanalytiske greb inddrager jeg i forbindelse med *Jeg nekter å tenke* til at fremanalysere de kulturelle subjektiveringsformer, som skildres via romanens jegfortæller, Hedda, og som i teksten står som udtryk for fælles forestillingsmønstre, positioneringer og begærstrukturer i det vestlige, senkapitalistiske samfunds kollektive ubevidste. Denne form for kulturkritisk psykoanalyse er især Žižek foregangsmand for med sin nytænkning af Lacans formalistiske, psykoanalytiske begrebsapparat, som jeg også vil læne mig op ad i analysen (Rösing 2010: 290). Også det psykoanalytiske greb skal ses som led i en eklektisk metodebrug, hvor jeg lader tekstens betydningsniveauer lede de metodiske tilgange. I *Jeg nekter å tenke* forekommer inddragelsen af psykoanalyse relevant, idet romanen tematiserer kollektive kulturelle forestillinger, diskurser og strukturer som bestemmende spejlingssakser for subjektiviteten og begæret. Psykoanalysen kan derved styrke analysen ved at spørge til, hvilke fælles forestillingsmønstre der medvirker til en bestemt prekariserende subjektivering i romanens optik.

Selvom der er åbenlyse teoretiske forskelle mellem de klasseteoretiske, poststrukturalistiske og psykoanalytiske greb, bør de ikke betragtes som indbyrdes metodisk inkonsistente. De forudsætter alle en grad af strukturel determination af 'det afmægtige subjekt', dvs. "mennesket som en ubevidst bærer af generelle bevidsthedsstrukturer" og "ikke herre i eget hus, men prisgivet ukendte kræfter" (Schou 2010: 132). Dermed kan de siges at kaste forskellige perspektiver på prekariatet, mens de alle retter sig imod forståelsen af et subjekt, der er underkastet og formet af sociale, strukturelle vilkår. Den eklektiske metodebrug muliggør, at jeg i mine litterære analyser kan placere mig på forskellige, indbyrdes

relevante teoretiske ståsteder og via samspillet mellem dem opnå en nuanceret undersøgelse af, hvordan prekariatet skildres i de litterære værker.

Skønlitteraturen som analysegenstand

Jeg vil her begrunde skønlitteraturen som analysegenstand til at undersøge prekariatets vilkår og erfaringer. Til dette vil jeg i høj grad læne mig op ad Simonsens syn på litteraturens muligheder i forhold til undersøgelse af prekarisering (Simonsen 2017). Han fremdrager især litteraturens potentiale til indføling i og forståelse af andre menneskers livssituationer. Dette potentiale forstår jeg primært som genereret af litteraturens evne til at formulere komplekse og ambivalente følelsesstrukturer igennem et eksistentielt orienteret indhold (Schwartz 2013: 20). Litteraturen giver ingen klare svar, men lader forskellige, muligvis kontradiktoriske følelser og betydninger komme i spil, og henleder således til refleksion, indlevelse og indføling, hvilket åbner for en forståelse af andre mennesker på flere og andre måder, end man ellers ville kunne opnå. Litteraturen giver ikke indblik i en social virkelighed én-til-én, som et interview eller en case omkring prekarisering i højere grad ville kunne, men derimod kan litteraturen ifølge Simonsen give

nogle fascinerende og rørende fortolkninger af og indlevelser i *hvordan det kunne være*, hvis det havde været mig i dé sko på det tidspunkt og på det sted. Litteraturen åbner nye felter af menneskelivet for vores sansning og forståelse og kan bruges til bedre og mere nuanceret at forestille os, hvad det vil sige at være medlem af prekariatet og opleve prekarisering. Vi skal bl.a. søge denne viden for at bidrage til sammenhængskraften eller solidariteten med de svageste i samfundet ved at tilvejebringe en bedre forståelse på tværs af klasseskel og modarbejde de farlige splittelser, som Standing taler om, når han betegner prekariatet som den nye 'farlige klasse' (Simonsen 2017: 66).

På den måde kan man altså opnå indsigt i andres sociale erfaringer via litteraturen. Simonsen knytter i citatet også an til litteraturens mulige etablering af social solidaritet. Dette ser jeg pege imod et andet aspekt af specialets litteraturopfattelse og -brug. Nemlig litte-

raturens evne til at formulere kritik af den sociale virkelighed, som indholdssiden illuderer til. Litteraturen kan med sine skildringer af prekært liv kritisere de strukturer, der former dette liv – en kritik, der kalder på solidaritet og forandring.

Specialets problemfelt og -formulering antager således dels en opfattelse og brug af litteraturen som kilde til indsigt, indføling og forståelse af andre mennesker, og dels et sigte, der bruger læsningen af litteratur som afsæt for kritik og diskussion af sociale, samfundsstrukturelle og diskursive forhold. Disse sider, den indfølede og den kritiske, vil spille sammen i mine litterære analyser. Samtidig vil den indfølede side af litteraturen dog i højest grad vægtes i afdækningen af problemformuleringens delspørgsmål om, hvordan erfaringen af prekære arbejds- og livsforhold skildres. Og den kritiske side vil i højest grad komme i spil omkring delspørgsmålet om litteraturens problematisering af prekariatets manglende solidaritet som en begrænsning for politisk handling, samt i diskussionen af litteraturens mulighed for at repræsentere prekariatet. Den varierende inddragelse af det indfølede og det kritiske læseperspektiv vil ikke blive klart markeret undervejs i analyserne, men vil udgøre to aspekter i læsningen, som løbende supplerer og udfolder sig i forlængelse af hinanden.

Specialets inddragede teoretikere kan bidrage til signifikante forståelser af, hvad det vil sige at leve prekært. Jeg vil imidlertid ikke blot anvende teorierne som rigide prisme til at se de skønlitterære værkers fremstillinger igennem. Jeg vil lade teorierne være udgangspunkter for analyserne, men ikke uden at indgå i en dialog, hvor værkerne bidrager med en særegen form for indsigt i prekariatet. Simonsen citerer litteraturteoretikeren Rita Felski for, at litterære tekster er "formative i kraft af dem selv, som repræsentationer der skaber nye måder at se på snarere end blot ekkoer eller forvanskninger af forudbestemte politiske sandheder" (citeret hos Simonsen 2017: 64 fra Felski 2008: 9f), hvorved litteraturen ikke blot afspejler og underbygger allerede foreliggende teorier om, hvad det vil sige at leve et prekært liv, men gennem sin specifikke formgivning af prekaritetserfaringer udgør en forståelsesetablerende og kritisk moddiskurs på egne præmisser.

3. Teoretisk redegørelse: Klasse, prekariat og prekaritet

Jeg vil her redegøre for de teoretiske udgangspunkter for analyserne af *Tragedie plus tid gange ni*, *Yarden* og *Jeg nekter å tenke*. Først vil jeg redegøre for Standings socioøkonomiske begreb om prekariatet, dernæst for Bourdieus begreber om habitus og kulturel og social kapital. I forlængelse af Bourdieu redegør jeg for Skeggs' klasseanalyse, og slutteligt udfolder jeg Butlers filosofiske begreber om prekærhed og prekaritet.

Hvad er prekariatet?

Det danske adjektiv 'prekær' kommer af det franske 'précaire', der direkte oversat betyder 'vanskelig', 'usikker' (Ordbog over det danske Sprog). 'Précaire' er afledt af det latinske 'prēcārius', der henviser til noget, som er "tilstået på bønner og derfor tilbagekaldelig, afhængig af andres nåde og forgodtbefindende, usikker, forbigående" (Latinsk-dansk Ordbog). Termen 'prekariatet' forbinder ordene 'prekær' og 'proletariat' og illuderer for det første til en tilstand af usikkerhed og midlertidighed, og for det andet til en lav position i samfundet, hvor man er underlagt forskellige dominansforhold, som er udenfor ens egen kontrol (Standing 2017: 22).

En term som 'prekaritet' går forud for Standing og menes første gang at være anvendt i Frankrig tidligt i 1800-tallet om den forarmelse af befolkningsgrupper, som industrialiseringen førte med sig (Gleerup, Nielsen, Olsén, Warring 2018: 24). Marx og Engels anvender senere begrebet 'prekarisering' om fattigdom hos undertrykte befolkningsgrupper som et iboende element i kapitalismen. I en moderne kontekst anvendes 'prekaritet' om usikre arbejds- og livsvilkår som følge af globaliseringen for første gang i 1970'ernes franske sociologi. Her var de mest indflydelsesrige teoretikere om prekaritet Robert Castel og Pierre Bourdieu (Gleerup et al. 2018: 25). Bourdieu proklamerer i 1997:

(...) job insecurity is now everywhere: in the private sector, but also in the public sector, which has greatly increased the number of temporary, part-time or casual positions; in industry, but also in the institutions of cultural production and diffusion – education, journalism, the media etc. (Bourdieu 1998: 82).

Bourdieu peger på, hvordan et stort omfang af prekære arbejdsliv er blevet normaltilstanden i alle områder af arbejdsmarkedet og nu ikke kun rækker ind i samfundets bund, men også i middelklassen. Han problematiserer samtidig, at den prekære livstilstand uden klare fremtidsudsigter besværliggør politisk mobilisering af de prekariserede: "The unemployed and the casualized workers, having suffered a blow to their capacity to project themselves into the future, which is the precondition for all so-called rational conducts, (...) are scarcely capable of being mobilized." (Bourdieu 1998: 83). Dette forårsages også af arbejdsmarkedets konkurrencemekanismer, hvor der foregår en næsten hobbesk "struggle of all against all", der er fremskredet med de prekariseredes frygt for at miste deres subsistens, hvilket fjerner fundamentet for solidaritet og empati (Bourdieu 1998: 84). Hermed indkredses et politisk mobiliseringsproblem, som Standing også tager op i sin karakteristik af prekariatet.

Hos Standing bliver 'prekariatet' som klasseterm til at dække over mennesker med systematisk usikre arbejdsliv og tilværelser udfoldet. I Standings klasseanalyse optegner han syv klasser i de kapitalistiske samfund. Her listet fra bedst til værst stillede: 1) Eliten, en lille gruppe af verdens rigeste og mest magtfulde. 2) Salariatet med sikre og relativt højt-lønnede fuldtidsjobs med goder som pension og betalt ferie. 3) Profeknikere (sammen-trækning af 'professionel' og 'tekniker'), der sælger en ydelse for høje honorarer som konsulenter eller selvstændige. 4) En forsvindende gruppe af ansatte med manuelt arbejde og relativt lav indkomst. Denne klasse udgør "essensen af den gamle 'arbejderklasse'", som velfærdsstatens sikkerhedsnet og det regulerede arbejdsmarked blev bygget op omkring (Standing 2017: 24). 5) Prekariatet, som ifølge Standing til dels kan sideordnes med 6) arbejdsløse og 7) de mest socialt udsatte, f.eks. hjemløse (Standing 2017: 24).

Standing betegner prekariatet som en klasse *in spe* verden over, der karakteriseres ved "prekær, risikabel eller usikker tilknytning til arbejdsmarkedet" (Standing 2017: 11). Han definerer individer i prekariatet negativt ud fra deres mangel på syv rettigheder, som første halvdel af det 20. århundredes arbejderklasse opnåede via fagbevægelsen og arbejderpartier (Standing 2017: 28). Disse er: arbejdsmarkedssikkerhed (dvs. "Tilstrækkelige muligheder for at få en indkomst"), ansættelsessikkerhed ("Beskyttelse mod vilkårlig firing, regulering af ansættelse og opsigelse"), jobsikkerhed (sikkerhed om ikke at få sin jobfunktion vilkårligt ændret, samt mulighed for advancement), arbejdssikkerhed (sikkerhedsforanstaltninger imod og kompensation for arbejdsulykker og sygdom, samt regler for arbejdstid), kompetenceudviklingssikkerhed (mulighed for at oparbejde kompetencer gennem kurser), indtægtssikkerhed ("Garanti for tilstrækkelig og stabil indtægt") og repræsentationssikkerhed (at blive repræsenteret af fagforeninger) (Standing 2017: 29). Prekariatets medlemmer er kendetegnet ved at være "dårligt stillet" i alle disse forhold (Standing 2017: 28).

Hvem tilhører prekariatet?

Standing estimerer i 2011, at mindst en fjerdedel af den voksne befolkning kan regnes til prekariatet i mange lande (Standing 2017: 53). Samtidig er det en voksende klasse, som alle udenfor eliten har risiko for at falde ned i (Standing 2017: 54). Prekariatet er en uhomogen klasse, idet individernes uddannelser og erhverv i høj grad divergerer fra hinanden. De forbindes dog af "en fælles oplevelse af, at deres arbejde er et redskab (til at overleve), opportunistisk (man tager, hvad der kommer) og prekært (udsat)." (Standing 2017: 34).

Prekariatet inkluderer tidsbegrænset ansatte, herunder projektansatte og vikarer med immaterielt arbejde, særligt akademikere, der søger jobs inden for uddannelses- og forskningssektoren, og løstansatte freelancere i kultur- og mediebranchen. Tidsbegrænset ansatte er en gruppe, hvis andel af arbejdsstyrken i de fleste lande er vokset meget de sidste

tredive år (Standing 2017: 36). De risikerer ofte arbejdsløshed og må derfor tage jobs, som de er overkvalificerede til. Deres løn er ofte dårligere end permanent ansattes med samme type arbejde, og de får ofte ikke løn under sygdom eller barsel og har heller ikke samme pensions- og feriegoder. Standing understreger, at tidsbegrænsede jobs ikke altid er negativt, og at nogle bevidst vælger det og trives med det, men at det er problematisk, at det globale økonomiske system tvinger mange ud i tidsbegrænsede jobs (Standing 2017: 37).

Prekariatet inkluderer også deltidsansatte, der ofte tildeles eller tager mere arbejde, end de bliver betalt for (Standing 2017: 38). En anden undergruppe er praktikanter, som ofte er unge nyuddannede, der tilbyder deres arbejdskraft for dårlig eller ingen løn i håb om at få en fod indenfor (Standing 2017: 39). Også individer i manuelle erhverv hører til prekariatet, herunder industriarbejdere, der overflødiggøres af automatisering, og ufaglærte i skiftende og usikre stillinger. Standing tilskriver også migranter en plads i prekariatet, idet de mange steder tager ulovligt eller dårligt lønnet arbejde, samt pga. deres rettighedsmæssige udsathed (Standing 2017: 181ff). Endelig tilhører også arbejdsløse og bistandsklienter prekariatet pga. deres perifere tilknytning til arbejdsmarkedet og den deraf følgende udsathed, som forstærkes af løbende nedskæringer i og strammere regler for sociale ydelser (Standing 2017: 36, 95). Samtidig er der med neoliberalismen siden 1980'erne sket et skred i de offentlige diskurser omkring den arbejdsløse. Hvor arbejdsløshed før globaliseringen blev forstået som "hidrørende fra økonomiske og strukturelle faktorer", som den arbejdsløse var blevet ramt af og derfor retmæssigt modtog understøttelse og social opbakning for, er den nutidige diskurs, at arbejdsløshed er "individets ansvar og derfor nærmest 'frivilligt'" (Standing 2017: 93).

De nævnte grupper er ikke en udtømmende liste over prekariatets medlemmer, og Standing indkredser overordnet prekariatet som "mennesker, der ender i utrygge arbejdsforhold, der sandsynligvis ikke vil hjælpe dem til at etablere en attråværdig identitet eller en attråværdig karriere." (Standing 2017: 39).

Hvad skyldes prekariatets fremvækst?

Prekariatet er ifølge Standing vokset frem med globaliseringen fra 1975 til 2008, hvor "finansfolk og neoliberale økonomer forsøgte at skabe en global markedsøkonomi baseret på konkurrence og individualisme" (Standing 2017: 57).

Neoliberalismen kan forstås som en ansamling af økonomiske og politiske idéer, der ønsker statens regulering af markedet minimeret, og at frie konkurrencemekanismer i stedet skal bestemme fordelingen af investeringer, produktion, arbejdskraft og indtægter, hvilket skal føre til øget vækst og beskæftigelse (Standing 2017: 19). Tanker om, at det sociale sikkerhedsnet bør lempes, fagforeningers indflydelse mindsket og arbejdsmarkedet dereguleret vandt politisk indpas i USA og Europa i slutningen af 1970'erne. Et globalt prekariat, primært af folk fra den oprindelige middel- og arbejderklasse, voksede frem i takt med, at bl.a. lønvilkår og ansættelsessikkerhed blev gjort fleksible, så virksomheder nemmere kunne omstille sig efter markedets fordringer gennem fyringer og omstruktureringer (Standing 2017: 20). Økonomiske risici blev på den måde forskudt fra arbejdsgivere til arbejdstagere og førte til usikre fremtidsudsigter for dem og deres familier (Standing 2017: 89). Den offentlige sektor blev omfattet af den øgede konkurrencementalitet, inden for hvilken høj beskatning til at finansiere velfærdsstatens omfordeling af ressourcer ifølge Standing "blev fremstillet som motivationshæmmende for at arbejde, spare op og investere og som noget, der tvang investeringer og arbejdspladser til udlandet" (Standing 2017: 58). Med neoliberalismen bredte der sig således et individualistisk tankesæt, hvor man anså velfærdsstatens sociale solidaritet som en forhindring for markedskræfterne. Dette foranledigede en generel omformning af velfærdsstaten til konkurrencestat (hvilket særligt Ove K. Pedersen har beskrevet den danske udvikling af), hvor de sociale sikkerhedssystemer fik som mål at tjene optimeringen af det nationale erhvervslivs globale konkurrenceevne i stedet for at sikre gode levestandarder for statens borgere ved at skabe lighed, social mobilitet og fællesskab (Gleerup et al. 2018: 116f).

Overordnet blev resultatet af neoliberalismens politiske forankring ifølge Standing større ulighed, individualisering og 'prekarisering'; millioner af menneskers fald ned i tilvæ-

relser, "hvor man lever i nuet uden sikker identitet eller følelse af udvikling opnået gennem arbejde og livsvalg" (Standing 2017: 40).

I Skandinavien er prekariatets udvikling ikke slået ligeså hurtigt og hårdt til som i andre dele af Europa, USA og Asien. Især *flexicurity*-modellen, der kombinerer et fleksibelt arbejdsmarked med et stort socialt sikkerhedsnet, har været med til at forhindre udpræget prekarisering. Men i en dansk sammenhæng har finanskrisen i 2008 og stramninger på dagpenge- og kontanthjælpsområdet bidraget til en svækkelse af de sociale sikringssystemer (Risager 2015: 47). Samtidig påpeger den norske arbejdsmarkedsforsker Ingeborg Eliassen, at *flexicurity*-modellen er anlagt på at skabe flere jobs gennem den stigende vækst, som fleksible arbejds- og lønvilkår muliggør, men at de jobs, der skabes, i høj grad er lavtlønnede og tidsbegrænsede og derfor prekære (Knudsen 2015). Også Standing kritiserer Skandinaviens nuværende *flexicurity* for ikke at sikre betalt ferie og pension, og han peger på den hurtigt stigende ulighed i Sverige som indikator for de skandinaviske velfærdsmodellers krise (Bentsen 2017). Andetsteds påpeger han, at "intet land i Europa kan stå imod globaliseringens kræfter alene. Det globale arbejdsudbud lægger et uomgængeligt pres på Danmark, så de garantier, stater står for, nødvendigvis må rulles tilbage", således at prekariatet også vokser i Skandinavien (Nielsen 2014). Standings pointe kan underbygges af Janne Gleerup et al., der i *Prekarisering – og akademisk arbejde* også påpeger den danske *flexicurity*-models svækkelse pga. stramninger i de sociale ydelser til ledige. Gleerup et al. argumenterer samtidig for, at stigende skabelse af prekære ansættelsesformer, ulighed og lønspredning i Danmark er konsekvenser af det globale arbejdsmarked, som fører til prekarisering, og som *flexicurity* ikke kan udgøre en løsning på alene (Gleerup et al. 2018: 129ff).

En farlig klasse *in spe*

Ifølge Standing kan prekariatet endnu ikke betragtes som "*sin egen klasse* i den marxistiske betydning af ordet", men kun som en klasse *in spe* (Standing 2017: 22). Hos Marx er en

klasse en gruppe af individer med bestemte interesser, som er determineret af gruppens placering i samfundets økonomiske struktur. Samfundet er struktureret omkring dets klassers interessekonflikt, der hos Marx foregår mellem borgerskabet og proletariatet, hvor førstnævnte dominerer og udbytter sidstnævnte (Lund 2016: 28f). Standing forstår i forlængelse af Marx en klasse, der er sin egen eller *for sig*, som en gruppe af individer, der er bevidstgjort om deres fælles økonomiske og politiske interesser. Bevidstgørelsen individerne imellem er afgørende for, at klassen kan gå fra at være objekt for udbytning til subjekt for dens egen frigørelse. Marx' forståelse af proletariatets bevidstgørelse som klasse *for sig* i følgende citat kan således overføres til Standings forståelse af prekariatets mulige vej til politisk organisering:

Først har økonomiske forhold forvandlet befolkningens store masse til arbejdere. Kapitalens herredømme har skabt en fælles situation, fælles interesser for denne masse. Således er denne masse allerede en klasse over for kapitalen, men endnu ikke for sig selv. I den kamp, som vi nu har skildret i nogle af dens faser, finder denne masse sammen, konstituerer sig som klasse for sig selv. De interesser, som den forsvarer, bliver klasseinteresser (Marx 1974: 248).

Prekariatets mulighed for politisk opstand forudsætter altså en klassebevidsthed om fælles interesser. Ifølge Standing har prekariatet tre samlende og definerende klasses træk i og med dets bestemte produktionsforhold, distributionsforhold og forhold til staten. De fælles produktionsforhold henviser til ustabile og usikre arbejdsvilkår (Standing 2014: 10). Distributionsforholdene henviser til fælles strukturer i prekariatets indkomst. I modsætning til salariatet, der får en fast månedsløn og f.eks. pension og betalt ferie og sygdomsforløb, lønnes prekariatet typisk efter timeantal eller med et honorar for en leveret ydelse. Dette medfører en uforudsigelig og usikker fremtidshorisont (Standing 2017: 30). Prekariatets bestemte forhold til staten henviser til en begrænsning af rettigheder. Standing fremhæver, at prekariatet må betragtes som andenrangsborgere, idet de mange steder i verden oplever begrænsninger i borgerrettigheder og i politiske, økonomiske, sociale og kulturelle

rettigheder (Standing 2014: 11). Dette inkluderer en begrænset social ret til beskyttelse og til en værdig levestandard og en begrænset økonomisk ret til at tage et arbejde, som svarer til ens uddannelse og kvalifikationer (Standing 2017: 35). For især migranter inkluderer det manglen på borgerrettigheder, såsom juridisk repræsentation (Standing 2017: 35). Prekariatets begrænsede rettigheder kan siges at øge individernes sårbarhed og besværliggør samfundsdeltagelse og etablering af meningsfulde fællesskaber.

Disse tre fælles forhold gør, at prekariatet har potentiale til at organisere sig som en klasse *for sig* med henblik på emancipation. Det, der imidlertid forhindrer prekariatet i en sådan politisk organisering, er ifølge Standing dets opdeling i tre fraktioner, der på forskellig vis er identitetsmæssigt og politisk splittede fra hinanden, hvilket besværliggør solidaritet.

Den første af prekariatets fraktioner kalder Standing 'atavister', der består af lavtuddannede, primært i manuelle erhverv. De er frustrerede over ikke at have samme sikkerhed, som tidligere generationers arbejderklasse havde (Standing 2014: 11). Frem for at rette deres vrede imod de politiske strukturer, som frembringer deres vilkår, er de "tilbøjelige til at lytte til hadske stemmer", dvs. til højrenationalistiske eller -ekstremistiske partier, der lover dem tilbagevendelsen til en svunden storhedstid med orden og stabilitet (Standing 2017: 11). Disse politiske stemmer mobiliserer atavisternes vrede imod migranter og minoriteter, som i en offentlig diskurs går for at være skadelige fremmede, der stjæler de oprindelige statsborgeres jobs og offentlige midler, samt ødelægger deres kultur (Standing 2017: 220). En sådan fjendtlig diskurs vender prekariatets grupper imod hinanden frem for at samle dem i solidaritet imod de strukturer, der er skyld i deres fælles sårbarhed. Denne fjendtlighed er medvirkende til, at Standing kalder prekariatet for en 'farlig' klasse, i og med at dele af den støtter politiske bevægelser, der truer demokratiske værdier. Standing formaner således: "Medmindre de klassiske partier tilbyder prekariatet en dagsorden for økonomisk tryghed og social mobilitet, vil en stor del af dem fortsætte med at drive ud mod ekstremerne." (Standing 2017: 288).

Prekariatets anden fraktion er 'nostalgikere'. Den består af netop migranter og minoriteter, som er uden diverse rettigheder og tilhørsforhold til et land (Standing 2017: 183). Migranternes frustration er ifølge Standing i fare for at udmunde sig i voldelige optog eller religiøs fundamentalisme (Standing 2014: 11). Nostalgikerne er på den måde også med til at gøre prekariatet 'farligt'. Til denne farlighed knytter sig også, at migranter ofte underbygger landenes oprindelige arbejdsstyrke, hvorved lønningerne presses ned, og usikkerheden på arbejdsmarkedet stiger (Standing 2012: 597).

Den tredje fraktion er 'progressivister', som består af veluddannede, primært unge. Efter endt uddannelse oplever de ikke at kunne realisere det liv, de havde i vente, i mødet med et arbejdsmarked, hvor de ikke kan opnå sikre stillinger, der svarer til deres kvalifikationer. Ifølge Standing tager de afstand fra de hadske politiske stemmer, som atavisterne lytter til, og søger i stedet "kontrol med livet, en genopblomstring af social solidaritet og en bæredygtig økonomi" (Standing 2017: 295) – denne betydelige forskel i politisk orientering er anledning til gensidig mangel på identifikation og solidaritet mellem progressivister og atavister. Progressivister er ifølge Standing 'farlige' i en positivt ladet betydning, idet de søger bedre vilkår, men ikke ad traditionel, partipolitisk vej. Progressivisterne føler, at de gamle partier, især socialdemokratiske, svigter dem ved at acceptere utrygge og fleksible arbejdsmarkedsvilkår (Standing 2014: 12, Standing 2017: 296). De traditionelle fagforeninger lykkes heller ikke med at repræsentere prekariatet, fordi de primært giver stemme til salariatet og den tilbageværende arbejderklasse. Desuden ønsker mange i prekariatet, især progressivisterne, ikke den traditionelle arbejderklassens faste og livslange ansættelser, som fagforeningerne stadig har som deres primære indsatsområde (Standing 2017: 12). Mange ønsker i stedet en relativ frihed på arbejdsmarkedet og et underliggende, socialt sikkerhedsnet (Standing 2017: 298f).

Selvom prekariatet er heterogent og splittet i tre fraktioner, ser Standing en stigende klassebevidsthed mellem dele af prekariatet, bl.a. i kraft af bevægelser som EuroMayDay, Occupy Wall Street og Los Indignados, hvoraf især førstnævnte gjorde en indsats for at samle grupper som migranter, manuelle og immaterielle arbejdere (Standing 2014: 12,

Standing 2017: 13ff). Disse bevægelser har lagt kimen til, at prekariatet kan organisere sig som en klasse *for sig* og gøre opstand imod de politiske strukturer, der skaber dets usikre vilkår (Standing 2014: 12).

Bourdieu: Kapitalformer og habitus

Som Nicklas Freisleben Lund påpeger i artiklen "De fremtidsløse tager ordet" om prekariatet i dansk samtidslitteratur, er Standing primært økonomisk fokuseret i sin definition af prekariatet. Standing baserer sin kategorisering af prekariatets forskellige fraktioner i en samlet klasse på individernes fælles vilkår i relation til indkomst og arbejdsmarked (Lund 2016: 29). I Bourdieus klasseteori er det imidlertid ikke kun ulige fordeling af økonomiske ressourcer, der bestemmer og markerer klassetilhørsforhold og magtstrukturer, men også, hvad Bourdieu kalder kulturel og social kapital. Ifølge Bourdieu er det fordelingen af disse tre fundamentale former for ressourcer, der klassesdeler samfund. Lund pointerer, at forskelle i kulturel og social kapital mellem prekariatets fraktioner medfører forskellige vilkår og grader af udsathed, idet disse kapitaler, der ikke er strengt økonomiske, også udgør midler til samfundsmæssig anerkendelse og magt (Lund 2016: 30). Jeg vil herudfra foreslå, at Bourdieus forskellige kapitalformer kan anvendes til at anskueliggøre og forstå den splittelse, som findes i prekariatet på trods af fælles økonomiske vilkår. F.eks. kan en ufaglært med manuelt arbejde og en akademiker i et kreativt erhverv have svært ved at identificere sig med hinanden, fordi de er underlagt forskellige former for og grader af prekariatet, idet førstnævnte ikke har samme grad af kulturel og social kapital at trække på i sin økonomisk prekære situation som sidstnævnte. Desuden kan de være fremmedgjorte pga. vidt forskellige sociale normer, værdier og verdensanskuelser. Som jeg vil argumentere for i mine litterære analyser, spiller disse forhold omkring kulturel og social kapital og habitus en stor rolle i værkerne for de identitetsmæssige spændinger mellem de prekariserede karakterer, særligt mellem det fortællende jeg og de øvrige karakterer. For at kunne un-

dersøge skildringerne af disse spændinger vil jeg her redegøre for Bourdieus begreber om kulturel og social kapital og habitus.

Ifølge Bourdieu forekommer kulturel kapital i tre former: i kropsliggjort, objektiveret og institutionaliseret form (Bourdieu 1986: 17). Den kropsliggjorte kulturelle kapital dækker over mentale og kropslige dispositioner, som primært er ubevidst indlært over tid gennem socialisering, kultivering og dannelse i individets sociale miljøer, særligt i familien og i uddannelsesinstitutioner (Bourdieu 1986: 18). Kulturel kapital udgør en del af, hvad Bourdieu kalder habitus, som kan betegnes som en socialiseret subjektivitet og som et struktureret system af individets adfærd og måde at erkende og klassificere sig selv og den sociale verden på (Prieur 2006: 39). Habitus opbygges af de erfaringer, som over tid kommer af individets sociale position og de betingelser og praksisser, der knytter sig til denne (Bourdieu 1989: 19). Hvad individet kulturelt identificerer sig med, er afledt af individets position inden for et klassemæssigt tilhørsforhold, således at bestemte klasser eller fraktioner af klasser er karakteriseret ved en bestemt habitus (Bourdieu 1987: 6). En klasses habitus produceres og reproduceres i kraft af klassens fælles livsvilkår og praksisser, sådan at visse kulturelle og æstetiske smagstendenser og forbrugsmønstre, f.eks. hvad angår påklædning, mad, kunst og sport, samt handlemønstre, f.eks. hvad angår sprogbrug, moralske værdisæt og samværsformer, hører til én klasse, men er uforenlig med en anden. Habitus implicerer ud over en fornemmelse for individets egne kulturelle dispositioner nemlig også en relationel fornemmelse for, hvad der hører andre klasser til, og dermed hvad individet ikke identificerer sig med, hvad individet finder frastødende. Via disse tiltræknings- og frastødningsmekanismer, som primært er ubevidste og "inscribed in the body", er habitus med til at opretholde klassers indre sammenhæng og deres afstand til andre klasser (Bourdieu 1987: 5).

I objektiveret form viser kulturel kapital sig som artefakter, f.eks. aviser, bøger, malerier, museer, monumenter og instrumenter, som det i mange sammenhænge kræver økonomisk kapital at tilgå. Og i institutionaliseret form består kulturel kapital i officielle, offentligt anerkendte beviser på kulturel kapital, f.eks. eksamensbeviser og akademiske gra-

der, der vidner om en bestemt kulturel kapital, som kan føre til en tilsvarende økonomisk kapital på arbejdsmarkedet (Bourdieu 1986: 20).

Social kapital er et individs ressourcer på baggrund af dets netværk af relationer og medlemskab i mere eller mindre institutionaliserede grupper, herunder familie, venner, kolleger, en bestemt skole eller forening. Mængden af social kapital afhænger af dette netværks størrelse og de former for prestige og ressourcer, kulturelle og økonomiske, som netværket akkumulerer for individet (Bourdieu 1986: 21). Social kapital virker således ind på de andre kapitalformer. Eksempelvis kan de rette forbindelser være en betingelse for at få et bestemt job, selvom man allerede har den tilstrækkelige kulturelle kapital til at være kvalificeret.

Bourdieu opererer også med begrebet symbolsk kapital, som er den form for kapital, de tre grundformer tager, når de tilskrives værdi og medfører samfundsmæssig anerkendelse, prestige eller magt (Bourdieu 1989: 17). Hvilke kapitalformer og mængder af kapital der på et strukturelt niveau dominerer som grundlag for symbolsk kapital, afgør, hvilke individer og grupper der anerkendes og velstilles socialt, og hvilke der ikke gør. Herved opstår ulighed og dominansforhold, og ifølge Bourdieu centrerer kampen mellem samfundets klasser sig om at definere, opnå og fordele de kapitalformer, der indbringer anerkendelse og magt, samt at etablere klassens værdier som hegemoniske i den sociale virkelighed (Bourdieu 1987: 13). Prekariatet kan i denne forståelsesramme beskrives som en domineret klasse, hvis sociale og kulturelle ressourcer ikke anerkendes ved at omsættes til økonomisk og symbolsk kapital, men derimod fører til en høj grad af udsathed og usikkerhed.

Derudover kan man via Bourdieu stipulere – med udgangspunkt i de litterære værkers skildringer af prekære eksistenser – at prekariatets interne spændinger især beror på forskelle i habitus og kulturel og social kapital, selvom individerne har sammenlignelig økonomisk kapital (Bourdieu 1987: 11). For Bourdieu er individers kulturelle, sociale og habituelle dispositioner nemlig afgørende for muligheden for politisk organisering, hvilket følgende citat udtrykker:

If you want to launch a political movement or even an association, you will have a better chance of bringing together people who are in the same sector of social space (...) than if you want to bring together people situated in regions at the four corners of the diagram (Bourdieu 1989: 17).

Prekariatets tre fraktioner kan med Bourdieu siges at repræsentere tre forskellige områder af den sociale virkelighed, hvor de har forskellige dispositioner, hvad angår kulturel og social kapital, smag, forbrug, værdier og omgangsformer. Jeg vil i mine litterære analyser vise, hvordan sådanne forskelle skildres som grundlag for splittelser, der besværliggør solidaritet og samhørighed i prekariatet.

Skeggs om symbolsk magt imod arbejderklassen

Jeg vil her inddrage Skeggs' klasseanalyse, der viderefører Bourdieus teori til at identificere produktionen af klasseforskelle i en nutidig vestlig sammenhæng. Jeg vil redegøre for Skeggs' argumenter om, at klasseforhold og ressourcemæssig ulighed forsøges skjult af middelklassen, og at arbejderklassen holdes fra at opnå symbolsk kapital gennem middelklassens negative, fastlåsende repræsentationer af arbejderklassens kultur og moral. Denne redegørelse skal i mine analyser gå i dialog med de litterære værkers fremstilling af, hvilke ressourcer der markerer klasseskel og muliggør ombytning til symbolsk kapital, samt hvilke værdikampe og tiltræknings- og frastødningsmekanismer der udspiller sig omkring kulturelle klassemarkører, f.eks. hvad angår krop, livsstil og smag internt i prekariatet og i prekariatets forhold til andre klasser.

Skeggs peger på, at klasse som analytisk kategori er fraværende eller eksplicit afvist i politiske diskurser og sociologiske debatter på hendes skrivetidspunkt i de tidlige 2000'ere. Dette på trods af stor økonomisk ulighed i de vestlige samfund (Skeggs 2004: 45). Skeggs kæder dette fravær af klassestudier sammen med indflydelsen fra teoriretninger, der forstår og forklarer subjektiviteten i det senmoderne uafhængigt af klasseforhold, og således potentielt understøtter neoliberale diskurser, der anser subjektet for identitets- og

handlingsmæssigt selvberende. Hun nævner Ulrich Beck og Anthony Giddens inden for sociologien, der begge argumenterer for, at i det senmoderne, globale og dynamiske samfund er subjektet selvrefleksivt og underlagt et krav om at realisere sig selv gennem individuel handling og valg. Dvs. subjektet har blik for og kan afvise de sociale strukturer, der traditionelt gav anledning til klasseidentiteter, og er i stedet henstillet til selv at skabe sin identitet. Dette implicerer en fri bevægelighed mellem sociale felter og gør tale om bindende strukturer og klasseforhold inadækvat i Beck og Giddens' optikker. Dette anfægter Skeggs og påpeger, at den mobilitet og individualisme, som Beck og Giddens fremanalyserer, ikke er universelle vilkår, men ulige fordelte ressourcer, som navnlig middel- og overklassen har privilegeret adgang til (Skeggs 2004: 49). At Beck og Giddens insisterer på en universel evne til individuel konstruktion af selvet, vidner ifølge Skeggs om et forsøg på at legitimere teoretikernes egen middelklassehabitus og politiske interesser, samt sløre for og reproducere klasseulighed i middelklassens favør (Skeggs 2004: 54).

Med den selvrefleksive subjektivitetsforståelse følger også en opfattelse af, at individets mulighed for at træffe valg om dets kulturelle selvproduktion er en universel ressource. Ethvert individs sociale position er således bestemt af dets evne til at imødekomme senmodernitetens krav om selvrealisering gennem individuelle valg. Skeggs afviser denne opfattelse: "Choice is a resource, to which some lack access and which they cannot see as a possibility; it is not within their field of vision, their plausibility structure." (Skeggs 2004: 139). Ifølge Skeggs er muligheden for at træffe valg om, hvilke dispositioner man vil tilegne sig for at etablere en bestemt selvforståelse og social position, en ressource forbeholdt middelklassen. At universalisere denne mulighed ignorerer det forhold, at arbejderklassens individ ikke har fri adgang til kulturelle dispositioner; dets sociale position er ikke et spørgsmål om valg og bevidst handling, men bestemt af forhold uden for individets egen vilje, kontrol og handlingssfære. Muligheden for at realisere bestemte valg er således en ulige fordelt ressource, der markerer klasseskel (Skeggs 2004: 139).

Som det fremgår i metodeafsnittet, inddrager jeg også teorier, der ikke tager højde for klasseaspektets betydning for subjektiviteten, herunder hos Butler, Agamben og Žižek.

Skeggs' kritik af Beck og Giddens ville også kunne ramme dem, men jeg vil alligevel betragte min eklektiske brug af Skeggs og de øvrige teoretikere som metodisk konsistent. Nemlig idet, at de litterære værkers tematikker åbner op for både Skeggs' klasseteoretiske tilgang med specifikt fokus på klasseaspektets betydning for subjektiviteten og for de poststrukturalistiske og psykoanalytiske greb med et mere universelt, dvs. klasseløst, fokus på bevidsthedsmæssige og diskursive formationers betydning for subjektiviteten.

En anden central ulighed mellem klasser er ifølge Skeggs, hvordan middelklassen til forskel fra arbejderklassen kan råde over deres egen mobilitet (og i visse tilfælde andres). Geografisk set kan de vælge at bo og arbejde i områder, der er afskærmet fra sociale problemer, rejse udenlands osv. Arbejderklassen har ikke samme kontrol med sin mobilitet: "(...) the poor have to put up with that from which others can move." (Skeggs 2004: 50). Samtidig siger Skeggs, at det at være uvilligt immobil, f.eks. fastlåst i en upriviligeret bolig- eller jobmæssig situation, "acquires the connotation of defeat, of failure and of being left behind, of being fixed in place." (Skeggs 2004: 50). Mobilitet er derved en ulige fordelt ressource og en klassemarkør, og det at være fastbundet til bestemte steder bruges til at stigmatisere arbejderklassen. Identitetsmæssigt kan middelklassen også være mobil, dvs. ubundet til stigmatiserende kategoriseringer, hvilket arbejderklassen ikke kan. Ifølge Skeggs søger middelklassen at identificere arbejderklassen ud fra tilhørsforhold til bestemte steder, som de knytter til sociale stereotyper, f.eks. i de engelske 'projects' og i de danske 'ghettoer' (Skeggs 2004: 112). Dermed tillægges arbejderklassen negativt betonedede identiteter som en måde for middelklassen at fiksere arbejderklassen i en domineret social position.

Skeggs identificerer negative repræsentationer af og værditilskrivninger til arbejderklassens kultur og habitus som midler til at fiksere arbejderklassen. Dette forhindrer nemlig overføring af arbejderklassens kulturelle dispositioner til symbolsk kapital (Skeggs 2004: 96). En gennemgående repræsentation i populærkultur er arbejderklassen som udseendemæssigt og seksuelt excessiv. Middelklassekroppen fremstilles som modbillede til dette ved at være selvbeherskende, renlig, anstændig og fornuftig, hvorved arbejderklas-

sen også tillægges en dyrisk, naturbundet og dårlig moral og middelklassen en kultiveret fornuft (Skeggs 2004: 99f). Arbejderklassekultur repræsenteres også ofte som autentisk og 'farlig' i kraft af dens angiveligt udisciplinerede moral og kropslighed. Denne farlighed, viser Skeggs, udgør en trussel imod middelklassens position. Men middelklassen kan tæmme arbejderklassen ved at tilegne sig dens kultur som en ressource til selv at fremstå autentisk; f.eks. i hvide over- og middelklassemands overtagelse af både hvide og sorte arbejderklassemands kulturelle praksisser med henblik på styrkelse af deres maskulinitet (Skeggs 2004: 105). Denne tilegnelse viser ifølge Skeggs, at de højere klasser dominerer kulturelle vurderingssystemer og muligheder for overføring og tilegnelse af symbolsk kapital (Skeggs 2004: 107).

Blikket på arbejderklassekroppen som excessiv kommer også til udtryk gennem repræsentationer af den som vulgær, f.eks. i form af dårlig hygiejne, høj reproduktion, usundhed og fedme. Dette bruger middelklassen til at tillægge arbejderklassen karakter af værdiløst skrald (som i begrebet 'white trash'), en mangel på selvkontrol, disciplin og moral, samt til at fremkalde væmmelse over arbejderklassen, hvilket cementerer og legitimerer dens afstand til middelklassen (Skeggs 2004: 102f).

Skeggs trækker på Bourdieu i pointen om, at negative domme over smag og livsstil udgør en central form for symbolsk vold. Middelklassen har symbolsk magt til at definere, hvad god smag er, og kan herigennem legitimere dens egen som en kulturel kapital, der kan ombyttes til symbolsk kapital. Tilskrivning af dårlig smag til arbejderklassen besværliggør dermed overføring af dens kultur til symbolsk kapital, hvorved negative smagsdomme bliver en mekanisme for middelklassen til at reproducere de gældende klasseforhold (Skeggs 2004: 107). Skeggs peger på, at rygning og det ikke at læse bøger bliver brugt som negative markører af arbejderklassens livsstil og moral, der legitimerer uligheden i den gældende sociale orden (Skeggs 2004: 113).² Hun peger også på, hvordan arbejderklassen repræsenteres som dum og umoderne (Skeggs 2004: 111). Repræsentationer af ar-

² Det skal noteres, at Skeggs taler ud fra en britisk klasse-mæssig sammenhæng, men de negative smagsprædikater overfor arbejderklassen synes i høj grad at kunne overføres til en skandinavisk sammenhæng.

bejderklassen som *excessiv, autentisk, smagløs, usund og dum* hænger ifølge Skeggs sammen med en overordnet moralsk devaluering, hvor arbejderklasseindividet fremstilles som socialt uansvarlig overfor sig selv, samfundet og sine nærmeste (Skeggs 2004: 114).

Der findes imidlertid også moddiskurser fra arbejderklassen, f.eks. repræsentationer der fremstiller middelklassen som prætentios og blot foregivende at have en bedre moral for at kunne slå ned på arbejderklassens dårlige. Skeggs peger på, at arbejderklassen devaluerer middelklassens kultur som "*snobbery, elitism and competitiveness or pretentiousness*" (Skeggs 2004: 151). Sådanne repræsentationer af middelklassen kan arbejderklassen bruge til at modstå middelklassens symbolske magt. Men ifølge Skeggs virker dette også negativt på arbejderklassen selv, idet dens individer holder hinanden fast i deres klasses tilhørsforhold ved at gøre tilegnelse af, hvad der kan virke som middelklasse moral og -habitus, til genstand for latterliggørelse og fordømmelse (Skeggs 2004: 117).

Skeggs viser dermed, at middelklassen besidder ressourcer som frie valg, selvrefleksivitet og mobilitet, mens den via symbolsk vold fikserer arbejderklassen til bestemte geografiske steder og identitetsmæssige stereotyper med henblik på at reproducere de gældende klasseforhold. Dette foregår igennem negative repræsentationer af arbejderklassens krop, smag og moral som eksempelvis væmmelig og naturbundet, hvilket cementerer middelklassens symbolske magt til at legitimere dens egne værdier og habitus og afholder arbejderklassen fra symbolsk kapital. Arbejderklassen modarbejder dog også denne symbolske vold gennem repræsentationer af middelklassen som prætentios, snobbet og elitær. Et centralt aspekt af samtidens klassekamp handler dermed om legitimering af værdier og moral (Skeggs 2004: 154) – jeg vil i mine litterære analyser belyse denne kamp som grundlag for bestemte identitetsmæssige selvforståelser og solidaritetsmæssige splittelser og samlinger i prekariatet.

Butler om prekærhed og prekaritet

Forud for analyserne vil jeg slutteligt redegøre for Butlers begreber om prekærhed og prekaritet³. Disse begreber vil jeg anvende til filosofisk at belyse de erfaringer af sårbarhed og usikkerhed, som de litterære værker sætter på form. På baggrund af begrebet om prekærhed som et menneskeligt grundvilkår, der samtidig altid fordeles socialt og politisk, argumenterer Butler fra et etisk perspektiv for, at prekaritet bør fordeles lige. Butlers beskrivelse af, hvordan prekaritet i neoliberale samfund fordeles på baggrund af ulige værditilskrivninger af kroppe igennem biopolitik, er samtidig relevant for analytisk at åbne op for de litterære værkers tematisering og kritik af denne fordeling. Værkerne formulerer bl.a. en kritik igennem beskrivelsen af, hvad man kan kalde 'den prekære krop'⁴, der frembringes af samfundets ulige fordeling af prekaritet.

I *Krigens rammer* fra 2009 beskriver Butler den menneskelige eksistens' grundlæggende prekærhed med udgangspunkt i en ontologi for mennesket. Mennesket er ifølge Butler først og fremmest et kropsligt væsen, der som sådant er sårbart og uundvigeligt underlagt muligheden for at skades og dø. Heri består menneskets almene, eksistentielt-kropslige prekærhed. I kraft af denne kræver den menneskelige krop andres beskyttelse, således at menneskets væren med nødvendighed er en social væren; den menneskelige krop er altid allerede en social krop, et subjekt, der opretholdes og skabes i fællesskaber. Kroppen er "overgivet til andre, til normer, til sociale og politiske organisationsformer", idet den ville forgå uden sådanne foranstaltninger (Butler 2015a: 40). Denne forbundethed til andre er altså en nødvendig betingelse for menneskeligt liv og udgør derfor et gensidigt afhængighedsforhold mellem alle subjekter. Men forbundetheden medfører også en politisk foranstaltet ulighed og prekaritet, idet sociale og politiske organisationsformer "har udviklet sig

³ Butler skelner mellem 'precariousness' som den grundlæggende, eksistentielle sårbarhed og 'precarity' som den politisk og socialt fordelte sårbarhed. I den danske udgave af *Frames of War* oversættes førstnævnte med 'usikkerhed' og sidstnævnte med 'usikrethed' (Butler 2015a: 22). Jeg vælger imidlertid at benævne førstnævnte som 'prekærhed' og sidstnævnte som 'prekaritet' med henblik på en oversættelse, hvor de danske pendanter til Butlers begreber utvetydigt associeres til den faglige debat om prekært liv.

⁴ Nicklas Freisleben Lund anvender også begrebet om 'den prekære krop' i Lund 2016: 32.

historisk for at maksimere usikkerhed for nogle og minimere usikkerhed for andre" (Butler 2015a: 40). Prekaritet fordeles altså altid mellem subjekter på en bestemt magtbaseret måde igennem sociale vilkår, men herved ignoreres den fælles, delte prekærhed. Samfundsmæssig anerkendelse af den grundlæggende prekærhed kan ifølge Butler lede til en opfattelse af alle livs ligeværd – et ligeværd, der giver en etisk forpligtelse til minimering af og lige fordeling af prekaritet (Butler 2015a: 65).

Hvem der beskyttes (gennem fordelingen af f.eks. "arbejde, mad, lægehjælp og retssikkerhed"), og hvem der ikke gør i lige så høj grad, bestemmes ifølge Butler af "opfattelsen" og "anerkendelsen" af liv" (Butler 2015a: 50, 42). Opfattelsen af liv betegner det, at et subjekt, for at blive tildelt en ontologisk status som et levende menneske, der er sårbart og værd at beskytte, må perciperes og registreres som sådant. Ikke at blive opfattet som et liv svarer til ikke at blive opfattet som et menneske, der kan dø og blive sørget over. Som Butler skriver: "Kun under de forhold, hvor et tab ville betyde noget, kommer værdien af livet til syne." (Butler 2015a: 52). Hvorvidt et levende subjekt opfattes som et liv, betinges af normer for anerkendelse, der produceres over tid igennem sociale praksisser og diskurser (Butler 2015a: 42). Betingelserne for subjekters kvalificering og fremtrædelse som liv eller ikke-liv – som grundlæggende prekære og værd at beskytte eller ej – sættes således altid af diskursive rammer for anerkendelse (Butler 2015a: 41).

I *Notes Toward a Performative Theory of Assembly* beskriver Butler neoliberalismen som en diskursiv ramme, der inden for vestlige samfund sætter betingelser for opfattelsen og anerkendelsen af liv. Neoliberale anerkendelsesnormer skaber ulige værditilskrivninger til forskellige samfundsgrupper, hvilket ligger til grund for ulige grad af beskyttelse; prekaritet er en gruppe, der er kendetegnet ved at være tildelt en proportionelt høj grad – og derfor med Butler en uetisk høj grad – af prekaritet. Dette sker på baggrund af en ophøjelse af det konkurrencedrevne økonomiske marked: "market rationality is deciding whose health and life should be protected and whose health and life should not." (Butler 2015b: 11). Ansvar for subjektets beskyttelse forskydes samtidig diskursivt fra staten og offentlige institutioner til subjektet selv. Subjektet forventes i en neoliberal anerkendelsesramme

at opnå økonomisk og social selvforsørgelse ved at tilpasse sig og maksimere sin værdi på markedet; dette entreprenante selvansvar er ligefrem en samfundsetisk pligt, og kun de, der lever op til det, anerkendes og værdsættes fuldt ud som liv (Butler 2015b: 14). Samtidig undermineres de strukturelle betingelser for at imødekomme denne pligt til selvforsørgelse ifølge Butler pga. usikre arbejdsvilkår og demontering af velfærdsstaten. Neoliberalismens fordring om økonomisk og social selvforsørgelse er altså uforenelig med prekariseringens betingelser, der er skabt af neoliberalismen selv. Placeringen inden for et sådant diskursivt felt fører uundgåeligt til isolation og angst for prekariatet; isolation pga. presset fra det individualistiske selvansvar, samt ensomheden ved at stå alene uden støttende sociale og institutionelle funktioner, og angst pga. usikkerheden om, hvordan fremtiden vil se ud (Butler 2015b: 15). Igennem Butlers etik, der baserer sig på anerkendelsen af den fælles prekærhed og intersubjektive afhængighed, argumenterer hun for, at prekarisering aldrig bør forstås som subjektets eget ansvar, men som en fejl i indretningen af politiske og økonomiske systemer (Butler 2015b: 21).

Butler betragter prekarisering som en biopolitisk styringsmekanisme. Biopolitik er et begreb udviklet af Foucault og betegner en moderne politisk magtform og rationalitet, "hvor livet og dets mekanismer træder ind på den eksplicitte beregnings område og derved gør vidensmagten til en transformationsfaktor i menneskets liv" (Foucault 2011: 147). Butler ser udbredelsen af prekarisering som en form for biopolitik, idet den udgør en måde for statsmagter at regulere befolkningens biologiske liv og muligheder for at realisere et godt liv på ved at etablere kriterier for, hvilke subjekter der er værd at beskytte med sikkerheder og rettigheder:

By biopolitics, I mean those powers that organize life, even the powers that differentially dispose lives to precarity as part of a broader management of populations through governmental and nongovernmental means, and that establish a set of measures for the differential valuation of life itself (Butler 2015b: 196).

Kun de subjekter, der anerkendes som liv inden for denne biopolitik, understøttes og beskyttes i deres kropslige eksistens ved at tildeles "social and economic support, housing, health care, employment, rights of political expression, forms of social recognition, and conditions for political agency." (Butler 2015b: 198).

Butlers tanker om prekarisering som biopolitik muliggør på den måde tale om 'den prekære krop', der er tilskrevet lav værdi, hvilket mærkes og ses på denne krop, der bliver et ydre manifesteret udtryk for, hvad det vil sige at være del af prekariatet: "(...) if I am not supported, then my life is established as tenuous, precarious, and in that sense not worthy to be protected from injury or loss" (Butler 2015b: 198). Et fokuspunkt i mit analyseblik på de litterære værker vil være denne prekære krop som motiv; hvordan den beskrives som underlagt og skabt af f.eks. biopolitiske organiseringer af liv, hvordan prekariteten mærker sig konkret på denne krop, samt hvilket blik – solidarisk eller distancerende – der anlægges på den prekære krop.

4. Prekariatets dehumanisering og individualisme i Kenneth Jensens *Tragedie plus tid gange ni*

I denne analyse vil jeg ud fra Butlers tanker om ulige anerkendelse og beskyttelse af liv tage udgangspunkt i, hvordan *Tragedie plus tid gange ni* fremstiller prekært liv som en erfaring af at blive dehumaniseret og stillet lig med dyr. Det hårde, prekære arbejde fremstår som en måde at holde prekariatet fastlåst nederst i samfundet på igennem en fysisk og psykisk afkrævning og udbytning. I relation til prekariatets potentiale til klasse-mæssig mobilisering vil jeg vise, hvordan neoliberale konkurrencelogikker og bestemte klassespecifikke normer internt i prekariatet forhindrer politisk fællesskab. Jeg vil således argumentere for, at romanen både giver udtryk for en kritik af den fremstillede sociale ulighed efter velfærdsstatens tilbagetrækning, men også en resignation i forhold til muligheden for forbedring gennem fælles politisk aktion. Jeg vil fokusere på, hvordan individualisme gennemsyrrer sociale relationer i romanen, og hvordan jegfortælleren, Kenneth, handler i overensstemmelse med denne norm i sit opstigningsprojekt og i sit usolidariske blik på sine klassefæller. Realiseringen af hans forfatterdrøm forhindres af hans mangel på et fast kulturelt tilhørsforhold og hans psykiske sårbarhed. Jeg konkluderer således, at Kenneths livstragedie udgør skildringen af en social virkelighed, i hvilken samhørighed og social mobilitet synes umulig for prekariatets ikke anerkendte liv.

Tragikomik og resignation

Tragedie plus tid gange ni fra 2017 er Kenneth Jensens (f. 1972) anden roman og udgør en viderebearbejdelse af *Tragedie plus tid* fra 2015. Tilføjelsen af "gange ni" i 2017-værkets titel henviser til dets inddeling i ni kapitler og måske til den skildrede livstragedies intensive- ring i forhold til i 2015-værket. I kolofonen forklarer Jensen den lidt sære omstændighed

ved udgivelsen: "Årsagen til, at jeg valgte at udbygge tragedien, var, at jeg stadig var i den." (Jensen 2017: 136). For det første peger dette på tekstens autofiktive karakter, dvs. på sammenfaldet mellem den empiriske forfatter og den tekstlige jegfortæller. Dette underbygges også af et interview, hvor Jensen siger, at indholdet er "autobiografisk stof", som han selv har "været meget i" (Radio24syv 2017). Ud fra romanens autofiktive islæt kan man argumentere for, at den tilstræber en autenticitet i sine beskrivelser af prekært arbejde og liv. Romanen giver udtryk for en erfaring hos et konkret, socialt jeg og søger dermed at formulere en virkelighedstro beskrivelse af de gældende vilkår – dette bl.a. med henblik på en kritik af den fremstillede sociale ulighed.

For det andet etableres en kontinuitet mellem de fortalte forløb i 2015-værket og 2017-værket. Handlingsforløbet i 2015-værket er angiveligt fortsat i Jensens virkelige liv og har ført til 2017-værket, hvis fortalte forløb dermed kommer til udtryk som noget bestandigt fortsættende. Forløbet fremstår som noget, der ikke lader sig afslutte – en livsbane, der på næsten fatalistisk vis er dømt til at tage form som tragedie. Det er dog væsentligt at bemærke, at *Tragedie plus tid gange ni* "fuldender tragedien" ifølge bogens forfatter tekst, og i kolofonen omtaler Jensen sin personlige tragedie i datid. Alligevel vil jeg argumentere for, at kontinuiteten mellem 2015- og 2017-værket lægger sig i forlængelse af selve fortællingens fremtidsforladte tidsperspektiv og jegfortællerens kølige tone. Tragedien fremstår derved som forudbestemt; som en social virkelighed, det ikke er muligt at ændre eller undvige. Samtidig følger fortællingen en af komikkens formler – tragedie plus tid – ifølge hvilken komik opstår af tragiske begivenheder, der efter en rum tid kan grines ad. Kenneths på fortællertidspunktet mere eller mindre overståede livsepisoder vipper bestandigt mellem det sørgelige og sjove, og fortællerstemmens ironiserende modus kan siges at forholde sig til karakterernes prekære liv med en apatisk distance og resignation, der dog ikke forhindrer en tydelig indignation over de sociale forhold. Dette modus i fortællingen gør, at romanen stiller sig opgivende overfor enhver tanke om bedre vilkår gennem identifikation og solidaritet mellem Kenneth og hans medmennesker; forestillingen om samhø-

righed og mobilisering af prekariatet synes i det hele taget umulig. Den sociale tragedie er uundgåelig.

Velfærdsdanmark som fantasme

Romanen begynder med landidyl i Hobro, hvor tvillingerne Kenny og Adam er på sommerferie hos deres bedsteforældre. Alt er i harmoni, og "markerne bølger tykt og gult af byg til kreaturerne og svinene" (Jensen 2017: 12). I introkapitlet 'DEN DANSKE SOMMER' erindrer Kenneth sin barndoms Nordjylland, mens han som fortæller står uden for handlingen i et tredjepersonsperspektiv. Men et narrativt element bryder med erindringsformen; samtidig med, at objekter som en drejeskivetelefon og en krone til at købe drikkelese for indikerer, at det fortalte forløb foregår omkring den sidste fjerdedel af 1900-tallet, indikeres det også, at den omtalte sommer er i år 2015, hvor Hobro er i "en stemning af eufori" over det lokale fodboldholds første superligasæson og over den nyligt pensionerede racerkører Tom Kristensens hjemkomst (Jensen 2017: 9). Herved falder tiderne ind over hinanden – billederne af Hobro i 1970-80'erne og i 2015 blandes – og erindringen bliver på den måde upålidelig. I kraft af tidernes uorden får erindringen et kunstigt, imaginært præg, og på den måde afsløres den skildrede landidyl som uvirkelig; den har aldrig fundet sted, men er en slags illusion. Men den er ikke kun uvirkelig for Kenneth, der som voksen husker tilbage på sin barndom som mere fuldendt lykkelig og simpel, end den var. Kapiteltitlen 'DEN DANSKE SOMMER' synes at illudere til en bred, småkomisk og folkelig forestilling om en ønskværdig lykketilstand i et sommerligt Danmark. Et velfærdsdanmark, hvor alle er glade og tilfredse, der altså opstilles og afsløres som et fantasme i introkapitlet og nedbrydes igennem resten af romanens fremstilling af Kenneths sociale og eksistentielle deroute. Denne bevægelse synes at udgøre en kritik af en naiv, socialdemokratisk velfærdstanke, der på trods af velmenende intentioner ikke har levet op til sit erklærede ideal om social lighed, mobilitet og solidaritet. I 1970-80'erne, hvor introkapitlet delvist foregår, var tilliden til velfærdsstaten måske stadig stærk, men resten af romanen

punkterer enhver forestilling om, at idealet skulle være indfriet. Velfærdsstaten er blevet en konkurrencestat, hvor ikke blot arbejdslivet, men også de menneskelige relationer følger en kapitalistisk og individualistisk logik.

I introkapitlets glansbillede er Adam og Kenny på dyrskue, hvor de får lov at spise så mange røde pølser, de kan, og alle børnene får førstepræmien for deres respektive kæledyr. Velværet synes ubegrænset for alle, og det får et komisk præg i kraft af dets overdrev. Også på bedsteforældrenes gård hersker en blankpoleret harmoni. Bedstemorens travle, men lyksalige husarbejde modstiller sig resten af romanens slidsomme og meningsløse arbejde:

Hun har et øje på hver finger, nogle gange tre-fire børnebørn og lige så mange gryder og opkald på den grå drejeskivetelefon, og der er også tid til at gå ud i stalden med en tallerkenfuld mælk til den gamle medtagne hankat (...). Der er altid gang i en maskine, og der er aldrig en sur mine, drengenes haver passer sig selv, og ærterne og jordbærrene, og radiserne smager ekstra godt (Jensen 2017: 13).

En sådan nærende velsmag i maden, glæde ved arbejdet og organisk harmoni i forholdet mellem mennesker og dyr står i skærende kontrast til Kenneths videre liv. Denne kontrast afspejles også i kapiteltitlerne, hvor barndommens landidyl i 'DEN DANSKE SOMMER' afløses af slagteriets brutalitet i 'AUTORISATIONS-ID 876'.

Liv uden værdi

De første sætninger i andet kapitel illustrerer et skred for Kenneth imod et liv i skyggen af det foregående kapitels velvære:

Han er smurt ind i blod og lort, ham, der afliver kreaturerne. Jeg ved ikke, hvad han hedder, han siger aldrig noget i pauserne, stirrer for det meste tomt ud i luften, som om det er lykkedes ham at finde et hel-le i det hele, mellem blod, lort, kollegaer og ledelse (...). Flemming siger, han er blevet sådan af jobbet, at

der ikke er nogen, der kan aflive 100 køer om dagen, uden at det sætter sig, og at man bare skal lade ham være (Jensen 2017: 17).

At man ikke kender hinandens navne eller taler sammen, er sigende for arbejdsfællesskabet på slagteriet. Citatet eksemplificerer også, hvordan romanen stiller dens karakterers livsvilkår til skue ved at sammenstille dem med dyr; Kenneth er 31 år og arbejder som ufraglært med at vakuumpakke kød på et slagteri, mens han på siden forinden blev præmieret for sin vædderkanin på barndommens dyrskue. Statusforskellen mellem slagtedyrene og præmiekaninen afspejler således Kenneths tur ned ad den sociale rangstige. Og nok er der kontrast mellem de to verdener, dyrskuets og slagteriets, men måske har de ikke så lidt at gøre med hinanden som så. Man kan endda sige, at slagteriets verden forudsætter dyrskuets som dets onde tvilling. Helt konkret forudsætter den lykkelige danske sommers fortæring af røde pølser en brutal industri for slagting og salg af dyrekroppe, der, som romanen viser, betjenes af mennesker på samfundets bund, der ikke selv har del i det sommerlige velvære. Velværet for nogle betinges således af andres udsathed og udbytning, ligesom velfærd og mulighederne for livsudfoldelse fordeles på en bestemt strukturel måde – romanen skildrer nogle af de mest udsatte i denne distributionskæde i dagens Danmark. Jf. Butler kan man i denne forbindelse tale om en ulighed i den samfundsmæssige værditilskrivning af liv, dvs. at nogle liv tillægges en lavere værdi og beskyttelse end andre og udbyttes til at producere velvære for disse andre. Det monotone og meningsløse arbejdes afkrævning af de prekariseredes kræfter opretholder denne selvamme magtbalance omkring, hvem der har del i velværet, og hvem der ikke har. Den fysiske og mentale afkrævnings menneskelige konsekvenser er manifesteret i sit yderste i afliverens ødelagte psyke, der medfører en patologisk passivitet og isolation – to forhold, der synes karakteristiske for prekariatets underkuede og individualiserede tilstand i romanen.

En absurd ulighed i værditilskrivningen til forskellige dyrs liv bruges i romanen til at spejle den lave grad af anerkendelse, som slagteriarbejderne tilskrives. I en sekvens har en

fuldblods araberhingst forvildet sig ind på slagteriet og er blevet slagtet med de andre heste. Hestens ejer lægger sag an mod slagteriet og får et millionbeløb i erstatning. Som Lund påpeger i sin læsning af *Tragedie plus tid*: "Hvor industrikødets massedød er automatiseret rutine, da er racehingstens endeligt en skandale." (Lund 2016: 30). Sekvensen illustrerer en strukturel biopolitisk ulighed, hvor nogle kroppe tilskrives høj værdi og dermed grundlag for anerkendelse og beskyttelse, mens andre betragtes som undværlige og genstande for udbytning. Romanen lader altså de prekære eksistensers udbytning og livs-afkrævning spejle i forsvarsløse slagtedy, der ikke udgør anden værdi end bytteværdi. I en anden sekvens har Kenneth ligefrem fornemmelsen af, at blodet fra hoben af kød, som han knokler med at pakke, flyder fra hans egen krop, således at han bliver ét med dyrekroppene:

Grillsæsonen er over os. Der er så meget kød at pakke, at vi ikke kan følge med, det har tårnet sig op og falder på gulvet. Jeg står ved rondelbordet for enden af transportbåndet, hvor udskæringerne kommer ind, knokler, gennemblødt af sved, for at forsøge at gøre bjerget mindre. Jeg tror et øjeblik, det er blod, der drypper fra min pande, og trækker fingrene hen over for at se (Jensen 2017: 23).

Denne formgivning af en menneskelig, prekær eksistens igennem kroppens sammenflydning med døde dyrekroppe udtrykker dehumaniseringen af den prekære arbejder. Interessant ved sekvensen er også, hvordan Kenneths arbejdsbyrde intensiveres proportionelt med markedets fordringer, her efterspørgslen på kød i grillsæsonen, der får produktionen til at løbe løbsk (Lund 2016: 30). Kenneths arbejdsliv og tilværelse er i det hele taget styret af markedets uforudsigelige kræfter, og hans prekaritet består hovedsageligt i dette kontroltab over egen krop og fremtid.

Ingen solidaritet

Kenneth og kollegerne bliver underbetalt af slagteriets ejere, der opnår store profitter af deres dehumaniserende slid. I beskrivelserne af arbejdspladsen er Kenneth bevidst om, at han og kollegerne udgør et kollektivt, underkuet 'vi' med fælles vilkår: "(...) det hele er galt, kødet vælter ind, der er ikke noget af hverken det, jeg tænker eller siger, der kan bruges, vi er maskiner på maks., der ikke kan følge med, vi er ikke mennesker." (Jensen 2017: 20). Men denne anslagsvise bevidsthed om at være del af et muligt fællesskab af kroppe, for hvilke grænsen mellem menneske, dyr og maskine er udvisket, forhindrer dog ikke, at Kenneths sympati nærmere ligger hos slagteriets ejere end hos kollegerne:

(...) nu står vi igen og udfører akkordarbejde for en latterlig lav timeløn, og Ole er en idiot, fordi han ikke er mødt, og Sjællænder kommer konstant vraltende ind ude fra kartoneringen, nærmest i kapgang, fordi han ikke kan følge med, han tager fra ved transportbåndet i kølerummet, når kødet er vakuumpakket, det burde enhver idiot kunne klare, men ikke Sjællænder, han er her på løntilskud, tjener måske fem kroner mere i timen til firmaet end de få kroner, de reelt giver ham i løn. Han er ikke pengene værd (...)
(Jensen 2017: 19).

Selvom Kenneth deler arbejdsvilkår med Sjællænder, synes hans syn på ham at være gennemsyret af en neoliberal anerkendelsesnorm, hvor individets værd er bestemt af evnen til at imødekomme markedets og arbejdsgiverens fordringer. I stedet for at se på Sjællænder med forståelse betragter Kenneth ham med firmaets øjne ud fra en kynisk, økonomisk rationalitet. Her fremstår Sjællænder som hæmmende for firmaets profitmaksimering, og på den måde skildres neoliberalismen som grundlag for en individualistisk subjektivitet, der forhindrer identifikation og empati, selv mellem mennesker med fælles, dårlige vilkår. At sådanne klasse-mæssige fællesskaber forhindres af neoliberale diskurser, kan siges at udgøre en faktor for, at det kapitalistiske maskineri uforstyrret kan tromle henover samfundets mest udsatte.

Fraværet af solidaritet mellem de prekariserede er gennemgående i romanen. Der er intet kollegalt sammenhold, og da slagterne i skærestuen står til at skulle gå ned i løn og

derfor holder "fagligt møde", ser Kenneth og de andre timelønnede til med ligegyldighed og hån: "vi kan ikke lade være at more os over måden, de gamle taler på, og deres problem har umiddelbart heller ikke noget med os at gøre, vi er jo bare på timeløn, vi spiller Røvhul imens." (Jensen 2017: 43). I romanen har prekariatet – som ifølge Standing – fælles økonomiske vilkår og usikre arbejdsforhold og udgør således en klasse *in spe*. Men igennem kollegernes apati overfor spørgsmål om arbejds- og lønvilkår afviser romanen enhver mulighed for bevidstgørelse, mobilisering og opstand som en klasse *for sig*; hver mand tænker kun på sit, forsøg på fagligt fællesskab er til grin, og dermed er forbedringer gennem solidaritet og fælles handling ude af syne. I tråd med romanens generelle tragikomiske og ironisk-distancerede modus forsøger Kenneth og kollegerne blot at overdøve deres livstragedier med latter: "Vi har vores egen humor, den kan overvinde det meste, leden i vores ungdom, livet, der kedede os voldsomt i Arden, byturene på Futton og i Hobro, men humoren kan ikke altid overvinde kødet, der nådesløst ankommer inde fra skærestuen" (Jensen 2017: 19). Aktiv politisk agens er udelukket, og passiv latter er deres eneste redskab til at håndtere omstændighederne.

Udover en internalisering af konkurrencemekanismer kan den manglende samhørighed mellem kollegerne også forstås i lys af deres klassespecifikke sociale normer. Deres samtaler går på emner som porno og det kød, de pakker. I pauserne siges der nærmest ingenting: "der er bare de sædvanlige få, der nervøst forsøger at skubbe en samtale i gang, højst med tre-fire ord ad gangen for ikke at lyde kloge, hver mand holder på sit" (Jensen 2017: 33). Skeggs peger på en norm hos arbejderklassen (her prekariatet) om ikke at ville lyde kloge som udtryk for en afsky overfor den prætentiose og elitære middelklasse. Hvis man bruger mange eller lange ord, fremstår det som et arrogant forsøg på at aspirere opad i det sociale hierarki, hvilket er ugleset blandt de andre i arbejderklassen. Når 'de gamle' holder fagligt møde, kan de timelønnedes hån af måden, de taler på, i tråd med Skeggs forstås som udtryk for en aversion imod en 'klog' og elitær måde at tale på, der kendetegner højere sociale lag. Denne aversion imod det elitære kan med Skeggs siges at styrke arbejderklassens diskursive modstand mod de øvre klassers symbolske vold, der f.eks. holder dem

fast i et dominansforhold, hvor arbejderkroppen forstås som dyrisk og irrationel. Prekariatets angivelige irrationalitet fremstår som middelklassens diskursive legitimering af prekariatets vilkår og en måde at fastlåse dem nederst i samfundshierarkiet. Men i romanen fremstår kollegernes lave grad af kommunikation også som en forhindring for politisk fællesskab. Uden et politisk sprog som en etableret norm fastholdes kollegerne i udsigtsløse sociale positioner, idet de ikke danner en fælles stemme, der kunne føre til social anerkendelse.

Prekær habitus

Kenneth er forfatterspire med en drøm om at slå igennem på den litterære scene. Hans høje kulturelle kapital udgør således en habituel forskel mellem ham og kollegerne, der både har lav kulturel, social og økonomisk kapital. F.eks. alkoholikeren Ole, der blot venter "på en anledning til at gå amok" (Jensen 2017: 26). Selvom Kenneth er i samme båd som kollegerne økonomisk, afføder hans høje kulturelle kapital et negativt, distancerende blik på kollegerne. Han mener f.eks., at Sjællænder "er uden for pædagogisk rækkevidde, der er ikke noget af det, vi siger til ham, der når frem, man kan tydeligt se uskylden i hans øjne, når han bliver konfronteret med en fejl, (...) han har ikke blik for konsekvenserne" (Jensen 2017: 30). Kenneth ser Sjællænder som dum, og hans afstandtagen til kollegerne skal altså både forstås som affødt af neoliberale anerkendelsesnormer og af en højere kulturel kapital. Hans evne til refleksion og beskrivelse muliggør, at han har blik for, hvad jeg kalder 'den prekære krop'. Den prekære krop er som sagt den krop, der i sit ydre får biopolitikens ulige fordeling af prekaritet til at træde frem, f.eks. som slid og forsømmelse. Som her hos kollegerne:

(...) når jeg ser mig omkring, så ser jeg det samme i de andre her, slagterne, der pukler løs, uagtet at de kender effekten af det hårde slid på deres kroppe, de er fysisk nedslidte, før de når halvtreds, de drikker

over en bred kam og er aggressive, det er pengepungen, der bestemmer, og de har kun deres liv og kroppe at give til gengæld for noget at fylde i den (...) (Jensen 2017: 30).

Kenneths blik på den prekære krop synes negativt betonet, distanceret og uden medfølelse, og i citatet beskriver han kollegerne som dyriske, aggressive og ukloge i overensstemmelse med middelklassens blik på arbejderklassen jf. Skeggs. Han fremstiller ikke arbejderkroppen som rationel, men som en krop, der ignorerer konsekvenserne af dens arbejde og livsstil og overladt vælger dens egen nedbrydelse. Kollegerne tager ikke ligesom ham deres kropslige prekaritetserfaring som udgangspunkt for et ønske og valg om at forbedre deres vilkår, men *er* blot i deres vilkår ifølge hans fremstilling. Men herved er Kenneth blind for, at nogle udsatte individer ikke har selvrefleksivitet og valgfrihed (som Beck og Giddens ligeledes antager, er universelle i det senmoderne) som tilgængelige ressourcer, de kan anvende til selvrealisering og social mobilitet. Selv kan Kenneth reflektere over og skrive om de rådende vilkår, hvilket styrker hans potentiale til social opstigning. Dette udgør en ressourcemæssig ulighed mellem ham og kollegerne, som han ikke anerkender i sit usolidariske blik på dem. Hvor han har ressourcer til at modstille sig det symbolske dominansforhold, hvor den prekære krop tillægges en selvforståelse af at være værdiløst liv, har kollegerne ikke andre muligheder end at acceptere denne position.

I overensstemmelse med Kenneths usolidariske blik er den skrift, han producerer med udgangspunkt i erfaringen af prekært liv, heller ikke et forsøg på at give klassebevidsthed, anerkendelse og mæle til sine klassefæller i prekariatet – skriften kan snarere betragtes som en slags objektgørelse af hans medmennesker, idet beskrivelsen af deres vilkår og tilværelser skal ligge til grund for, at han selv kan stige op fra sin prekære tilværelse. Skriften bliver på den måde et individuelt opstigningsprojekt frem for et forsøg på bevidstgørelse hos og anerkendelse af de prekariserede, selvom det er en kollektiv prekaritetserfaring, der ligger til grund for skriften. Spørgsmålet bliver dog, om skriften overhovedet kan være en vej ud af tragedien for Kenneth.

Han siger op på slagteriet, og romanens fokus flytter sig mere over på hans personlige historie end på fremstillingen af almene, klasse-mæssige problematikker. Dog markeres Kenneth og de andre karakterers klasse-mæssige tilhørsforhold igennem fremhævelsen af bestemte forbrugs- og livsstilmarkører, som knytter sig til en bestemt habitus hos romanens prekariat. Kenneths fortællerstemme fremstiller disse klasse-markører som en kikset og kulturelt ufin livsstil:

(...) jeg får igennem slagteriet adgang til at plukke ud af hver dags produktion på omtrent 200 mørbrader, 200 oksestege, og hvad der nu passerer mig ved rondelbordet (...) og det er så lækkert og billigt, at Anika til sidst får podagra i den ene storetå, lægen siger i hvert fald, at det nok skyldes det (Jensen 2017: 91).

Kenneth foretager ingen direkte fortæller-kommentarer, der udtrykker en afstandtagen til denne 'prekære habitus'. Dog har fremstillingen af den et underspillet ironisk præg, der bevidst tegner et billede af en kulturelt prestigeløs livsform. En livsform, som Kenneth tager afstand fra og søger at elevere sig ud af ved at blive forfatter.

Romanen foretager et spring tilbage i tid til 1993, hvor Kenneth går fra dambrug til dambrug i Jylland. De korte og trivielle fortællinger fra forskellige dambrug gør handlingsforløbet statisk og fremskridtsløst, hvilket også kendetegner Kenneths tilværelse. Som på slagteriet afspejler en makaber behandling af dyrene også her meningsløsheden i Kenneths tilværelse, der er centreret om en kynisk kapitalisme. Ejeren af Kongeåens dambrug, Hansen, laster f.eks. gerne vognene, der skal transportere fisk, med flere kilo, end hvad vognene maksimalt må køre med, for at spare transportpenge med halvdøde fisk som resultat.

Selvom Kenneth er utilfreds med sin chef – "Hansen er altid så skidesur, uanset hvad man gør, så er det altid det samme vrисne fjæs" (Jensen 2017: 70) – er det hos ham, Kenneths loyalitet ligger. Ligesom på slagteriet er det dem højere oppe i graderne, Kenneth identificerer sig med. Han bliver Hansens højrehånd og får lønforhøjelse, men lyver om

det til kollegerne. Også her viser sig usolidaritet – selvom Kenneth ser det forkerte i sin egoistiske moral, gør han intet ved det: ”jeg vil jo gerne avancementet, både hvad angår det større ansvar og den højere løn, så jeg vælger at være loyal over for Hansen” (Jensen 2017: 70). Kenneth følger blot senkapitalismens normer, og social opstigning er i overensstemmelse med neoliberalismens tankegods kun tænkeligt og muligt på individuel basis.

Senere på et andet dambrug er Kenneth begyndt at skrive, og forfatterprojektet synes muligt: Han modtager ros fra sin yndlingsdigter, Simon Grotrian, og han besøger Birthe Arnbak, der også lader ham vide, at han kan skrive. Hos hende får han det kunstnerliv at smage, som stadig er udenfor rækkevidde. Dette afspejles i den delikate mad, de får serveret hos Arnbak, som står i skarp kontrast til slagteriets udpinte kød: ”Vi får på fint stel serveret smørrebrød med røget rådyrfilet, røræg og purløg og æg og rejer med mayonnaise og kaviar. Jeg skal begynde, rækker til fadet og får straks at vide, at jeg har taget det forkerte stykke først.” (Jensen 2017: 76). At Kenneth stadig er langt fra det kunstneriske miljø, illustreres ved, at han ikke er bekendt med spisningens sædvaner i dette miljø. Han synes at stå i en kulturel gråzone, hvor han hverken føler sig habituelt hjemme hos det prekariat, han befinder sig i, eller den kulturelite, han aspirerer imod. Hans splittede habitus kan siges at afholde ham fra at realisere et tilhørsforhold til nogen af de to klasser.

Psykisk tragedie

Det tegner til, at skriften kan løfte Kenneth op til højere kulturelle og sociale kapitaler. Men han rammes af psykisk sygdom i overensstemmelse med romanens modus, hvor ingen forandring synes mulig. Han får konstateret borderline, og flere nedslidende jobs følger, mens hans psyke forværres: ”Min krop har sitret konstant de sidste tre måneder, det er ikke jobbet, den er gal med, det er natten, der gør mig syg (...)” (Jensen 2017: 101). Kenneths sidste arbejde med ”at demonstrere Risi Frutti og minifrysepizzaer ude i supermarkederne” er langt fra det forfatterliv, han drømmer om, og han får derefter social pension pga. sin psykiske sygdom (Jensen 2017: 107). Han flytter også til København – centrum for

det litterære miljø og de kulturelle og sociale kapitaler, som han søger at tilgå. I sit kollektiv underholder han de andre beboere med, hvad han har skrevet til romanens introkapitel "om den gamle, medtagne hankat, der ikke mere jager mus, fordi den endelig har lært, at musen kommer af sig selv" (Jensen 2017: 113). Endnu engang bruges dyr i analogi til Kenneths livstilstand; som ikke længere arbejdsdygtig, men i stedet understøttet af staten. Hans sociale pension kan fremstå som et positivt træk ved velfærdsstaten i dens behandling af sine borgere. Men samtidig er Kenneth først blevet grebet af det sociale sikkerhedsnet, da det *er* for sent, dvs. da han allerede er nedslidt af arbejdet i hænderne på markedet.

Kenneth bliver forelsket i Maria fra kollektivet, som han manisk forfølger. Forelskelsen gør, at han må flytte alene, og han isolerer sig med sin psykiske sygdom, der er vendt tilbage, efter at han ellers var erklæret rask. Han har vrangforestillinger og paranoia og ender på den lukkede afdeling. Da han kommer ud, er det netværk blandt forfattere som Lars Frost, som han havde opbygget i København, smuldret bort: "Forholdet til flere af mine venner og flere i litteraturmiljøet er forlist, verden er blevet mindre. Jeg kan ikke rigtig komme nogen steder mere, jeg skammer mig, og det er også blevet værre med nerverne (...)" (Jensen 2017: 130). København og skrivningen har intet ført med sig, tragedien er og bliver på fatalistisk vis den samme, og romanen ender uden forløsning. Kenneth har mistet al kontrol med tilværelsen og afslutter sin tragedie som syg og medicineret i det psykiatriske systems varetægt. Nedturen og det skuffede håb er således komplet.

Opsummerende

Tragedie plus tid gange ni skildrer en social virkelighed, der er blottet for de idealer om lighed, sikkerhed og solidaritet, som velfærdsstaten opstillede i sine tidlige år. Kenneths livsbane følger en nedadgående bevægelse for den danske velfærdsstat; hvor hans barndom er et fantasmatisk billede af en idyllisk velfærdsstat, hvor alle borgere behandles som vindere, er hans voksenliv udtryk for idealernes udeblivelse og vilkårene for taberne i den neoliberale konkurrencestats ulige værditilskrivning af liv. Det prekære liv får navnlig

litterær form gennem sidestillinger med slagtede og udbyttede dyrekroppe. Det nedslidende arbejdes afkrævning af de prekære arbejderes kræfter fastholder dem i en underkuet social position, og samtidig står konkurrencelogikker og interne sociale klassenormer i vejen for politisk fællesskab.

Kenneth er forfatterspire og kan beskrive sin klasses prekære vilkår. Men idet individualismen hersker – særligt i Kenneths blik på sine klassefæller – bliver skriften mere et forsøg på individuel opstigning end på at give klassebevidsthed og stemme til prekariatet. I Kenneths blik på kollegernes prekære kroppe ser han nemlig ikke et grundlag for identifikation, men en dyrisk og irrationel arbejderkrop, der vælger sin egen nedbrydelse. Han overtager dermed middelklassens distancerende og dehumaniserende blik på prekariatet, der anser selvrefleksivitet og valg som universelle ressourcer, hvilket bidrager til at legitimere prekariatets udsathed som et selvforårsaget vilkår. Selvom Kenneth er bevidst om og kritisk overfor sine klassefællers vilkår, indgyder han hverken håb om eller vilje til fælles forandring. Kenneth og kollegernes eneste redskab til at håndtere deres sociale erfaring er en resigneret og ironiserende latter, der afspejler romanens samlede tragikomiske udtryk.

Kenneth står uden sociale fællesskaber, idet han ikke føler sig habituel hjemme hos de kulturelt forarmede kolleger på slagteriet og dambrugene, hvilket afspejles i en ironiserende distance til deres prekære habitus. Men han kan heller ikke få foden indenfor i det litterære miljø, som han efterstræber, idet han også her er fremmed. I overensstemmelse med neoliberalismen er social opstigning hver mands eget projekt, men Kenneths ellers lovende skriveevner bliver ingen vej ud af tragedien. Romanen fremstiller dermed, hvordan et neoliberalt konkurrencesamfund forhindrer mellemmenneskelige fællesskaber og empati og skaber en social ulighed, der forudbestemmer visse ikke anerkendte liv til at form som tragedier, det ikke er muligt at løfte sig op fra hverken som kollektiv eller individ.

5. Den værdige arbejderkrop i Kristian Lundbergs *Yarden*

I denne analyse vil jeg fokusere på, hvordan *Yarden* fremskriver en fælles kropslig erfaring af prekært arbejde og liv med henblik på at samle prekariatet i solidaritet og overskride dets splittelse forårsaget af individualistiske konkurrencenormer og kulturelle, identifikationsmæssige forskelle. Jeg vil videre vise, at værket udtrykker Butlers etiske fordring om at skabe en egalitær fordeling af prekaritet med grundlag i den almenmenneskelige eksistentielle prekærhed. En distributiv lighed i prekaritet søges legitimeret gennem fremstillingen af en værdig arbejderkrop, der modstiller sig middelklassens fiksering, devaluering og demoralisering af den prekære arbejder. Jeg vil derudover inddrage Agambens begreb om nøgent liv til at belyse den erfaring af inkluderet eksklusion, som værket skildrer, og med Agamben foreslå, at denne tilstand af nøgent liv, som prekariatet befinder sig i, bærer et potentiale til at modstå biomagtens prekariserende strukturer. Slutteligt vil jeg vise, hvordan værket, igennem det autofiktive jeks forhold til og skildring af sine prekære klassefæller, problematiserer værkets egen evne til at tale for prekariatet.

Klasserejse tur-retur

Yarden fra 2009 er en autofiktiv fortælling af den svenske forfatter Kristian Lundberg (f. 1966), der oplever at falde ned i den udsatte samfundsklasse, som han troede at have forladt. Han kan pludselig ikke forsørge sig selv og sin søn som forfatter og freelance litteraturkritiker og tager derfor ufaglært løsarbejde på havnen i Malmø. Det autofiktive element, hvor den empiriske forfatter er sammenfaldende med tekstens jeg, har *Yarden* til fælles med *Tragedie plus tid gange ni*. *Yarden* forsøger om end mere eksplicit at markere sig som et litterært udtryk for en ægte social erfaring, der skal virke som en kritisk stemme imod den sociale virkelighed, den skildrer. Værket er nemlig ikke genrebetegnet som en

roman, men som en *berättelse*, og det hedder sig i prologen: "Allt det jag berättar om är sant. (...) Jag vill att ni skall se det jag känner. Ord för ord." (Lundberg 2015: 19f). I kraft af, at værket kaldes en sand fortælling frem for en roman, tilstræbes en autenticitet, der skal signalere, at der er tale om et sandt vidnesbyrd fra prekariatet. Lundberg skriver forud for udbredelsen af prekariatet som begreb, men de vilkår, han skildrer, stemmer i udpræget grad overens med Standings definition og karakteristik. Dette ser jeg som grundlag for at læse *Yarden* som en repræsentation af prekariatet, som det kan vise sig i samtidens Skandinavien.

Fortællingen centrerer sig om Kristians tretten måneder i firmaet Yarden. Under usikre vilkår og for en lav timeløn arbejder han med at vaske og flytte biler på firmaets indhegnede område. Han og de andre løsarbejdere overvåges og mistænkeliggøres af deres chefer, der truer med kollektiv afstraffelse for det mindste fejltrin. Deres løn- og arbejdsvilkår er ustabile, og deres økonomiske fremtidshorisont er uklar, fordi firmaet kan skalte og valte med løsarbejderne:

Det som gör det hela orimligt är att du aldrig kan vara säker på din inkomst. Du kan aldrig planera din inkomst eller framtid. (...) Människor kommer och går, avskedas, de kallas aldrig in till nästa dags arbete, ständigt en rädsla, en förtärande rädsla (Lundberg 2015: 74).

Igennem løsarbejdernes konstante frygt for at miste deres subsistens, tegnes et billede af et dereguleret arbejdsmarked efter globaliseringen og neoliberalismens fremmarch, hvor de mindst privilegerede stilles i en rettmæssigt sårbar position. Men den usikkerhed, som dereguleringen har medført, rammer ikke kun dem i den traditionelle arbejderklasse med manuelle erhverv. I overensstemmelse med Standings analyse prekariseres også den oprindelige middelklasse, herunder mennesker i immaterielle og kreative fag, til hvem Kristian hører. Neoliberalismens institutionelle forankring foranstalter altså i *Yarden* en nedadgående social mobilitet, hvor de, der i velfærdsstatens blomstring kunne tro sig sikre, prekariseres ud i usikre tilværelser. For Kristian betyder hans "klassresa" ned i preka-

riatet, udover den økonomiske udsathed, også en identitetsmæssig følelse af ikke at høre til; hverken i den udsatte klasse, som han troede at have forladt, eller i den kulturelite, som han nu er sunket ned fra (Lundberg 2015: 43). Hverken i det ene eller andet miljø tilhører han et fagligt og socialt fællesskab, hvorudfra han kan bygge en stabil selvforståelse: "Min klassresa fick mig att sväva fritt i luften. Jag tillhörde ingen eller ingenting." (Lundberg 2015: 84). Ud fra hans identitetsmæssige splittelse åbner fortællingen for spørgsmålet om, hvorvidt Kristian kan tale på sine klassefæller i prekariatets vegne, eller om han med *Yarden* blot beskriver sin egen særskilte virkelighed, når de kulturelle forskelle mellem ham selv og prekariatets andre synes så markante.

Den prekære krop som grundlag for solidaritet

Hvor *Tragedie plus tid gange ni* forholder sig opgivende overfor tanken om bevidstgørelse og kollektiv opstand i prekariatet, er *Yardens* sproglige tone farvet af et håb om fællesskab og forandring. Dette håb grunder sig i en solidaritet mellem dele af de prekariserede arbejdere på Yarden: "En känsla av samhörighet. Förståelse. Vi är ingenting, men tillsammans blir vi som allt." (Lundberg 2015: 93). I modsætning til *Tragedie plus tid gange nis* individualisme og fremmedgørelse giver Kristian ligefrem udtryk for en gryende klassestolthed.

Kristian illuderer til et mål om at skabe samhørighed og solidaritet mellem sine klassefæller, samt forståelse fra andre dele af samfundet, ved at fortælle om sin klasses vilkår og erfaringer:

(...) jag vet – jag är inte ensam. (...) Jag undrar bara varför det är så tyst. Jag sänder ut detta som ett nödbloss i natten, en raket av stjärnor och färgade ljus mot den svärtade himlen för att säga att jag är här, att ni kann komma nu, att vi kan samla oss. (Lundberg 2015: 59f).

Teksten skal altså gøre op for en fornemmelse af at stå alene og skabe en bevidsthed om et (klasse)fællesskab, der kan samle sig. Dette fællesskab søges etableret gennem en fremstillingsform, der veksler mellem det prosalyriske, essayistiske og erindrende, og som søger at indbefatte en intersubjektiv, kropslig erfaring af at leve et prekært liv – som her karakteriseret ved en fælles træthed og uro: "Arbetet är i sig så meningslöst och tungtt att det är svårt att inte solidarisera sig med varandra. Vi är lika värda, talar samma språk, lever med samma trötthet och oro." (Lundberg 2015: 97f). Lundberg bruger altså skriften som korrelat til gensidig anerkendelse og genkendelse mellem prekariatets individer, der ligger under for den samme strukturelle ulighed i et samfund, hvor nogle liv ikke værdsættes og beskyttes på linje med andre. Det prekære arbejde, der nedbryder kroppen hos de prekariiserede, forsøges derfor etableret som et fælles erfaringsgrundlag for klassemæssig identifikation, solidaritet og stolthed: "Värdighet. Givmildhet. Solidaritet. Vi är människor. Vi arbetar." (Lundberg 2015: 56).

Med denne betragtning lægger jeg mig i forlængelse af Kristina Leganger Iversen, der i sin tolkning af Lundbergs *Vi är de döda, nu snart* fra 2014 trækker på den feministiske teoretiker og litteraturforsker Hortense Spillers' argument om, at "the flesh gives empathy" (Iversen 2016: 165). Kødet og dets sansninger kan være fundament for empati, fordi kroppens sårbarhed er et almenmenneskeligt erfaringsgrundlag, der er ontologisk primært i forhold til alle andre forskelle, såsom sociale, juridiske og politiske. Iversen argumenterer således for, at man kan

lokalisere eit potensiale for ein radikal solidaritet i kjøtet, for sjølv om kroppar er ulike, i alle sine trekk og funksjonsvariasjonar, så er kjøtet likt: Dei grunnleggande erfaringane av smerte og nyting er felles for menneske (Iversen 2016: 166).

Ligesom Butler understreger Iversen i forlængelse af Spillers, at på trods af alle andre uligheder er mennesker ens, hvad angår den legemlige sårbarhed, således at erkendelse af dette fælles grundvilkår kan udgøre fundamentet for en radikal solidaritet. Karakteristisk

for flere af Lundbergs værker er forsøget på at skabe empati og solidaritet ved at stille kroppens almene sårbarhed til skue. I *Yarden* fungerer den fælles erfaring af kropslig og arbejdsmæssig prekaritet således som korrelat til empati, der skal nedbryde alle øvrige forskelle, såsom etnisk herkomst, der forårsager identifikationsmæssig splittelse i prekariatet. Dette skal både tjene til at samle prekariatets fraktioner imod de politiske strukturer, der skaber deres fælles udsathed, men også til at gøre opmærksom på den etiske nødvendighed i at skabe et samlet menneskeligt fællesskab, der ikke er opdelt i kulturelle klassefællesskaber, men på grundlag af den almenmenneskelige, eksistentielt-kropslige prekærlighed stræber imod egalitær beskyttelse af alle individer.

Det prekære liv som nøgent liv

Yarden er indhegnet og overvåget som en slags lejr. Og en dag i januar sætter en af firmaets formænd sig i sin bil og ser på, at Kristian og hans kolleger arbejder udenfor i regn og kulde – de har selv forbud mod at varme sig i bilerne. Kristian udtrykker således, hvordan man som løsarbejder på Yarden føler sig som reduceret til noget, der minder om Agambens begreb om 'nøgent liv', dvs. en menneskelig eksistens, der er ekskluderet fra den almene norm, som gælder inden for samfundets politiske orden. Denne eksistens er nøgen i betydningen af at være reduceret til dens rent biologiske faktum, selve det at være levende, og den inkluderes kun i den biopolitiske magts handlingsfelt igennem en eksklusion fra ordenen. Dette står i modsætning til den politiske eksistens inden for samfundsordenen, der er beskyttet af et sæt af juridiske rettigheder. Agamben ser frembringelsen af nøgent liv som symptomatisk for de moderne vestlige samfund, fordi den suveræne magts beståen her beror på muligheden for at suspendere loven og indstifte en undtagelsestilstand og dermed ekskludere visse mennesker fra den politiske orden, samt fordi denne undtagelse fra loven snarere er blevet reglen i samfundenes biopolitiske handlingsfelt, idet mennesker oftere og oftere behandles under suspension af loven. Agambens hovedeksempel på nøgent liv er interneringen af mennesker i lejre, f.eks. koncentrationslejre og

flygtningelejre, der fremtræder som rum, hvor de internerede er ekskluderet fra den gældende politiske orden ved, at deres juridiske beskyttelse er sat ud af spil. Samtidig er der tale om en inkluderende eksklusion, idet lejren er indstiftet af den suveræne magt og opretholdt inden for selve den magtmæssige orden, der har skabt lejren som en undtagelse fra selvsamme orden (Agamben 2016: 19ff).

Man kan ikke sidestille den menneskelige udsathed, der karakteriserer eksistensen i en koncentrations- eller flygtningelejr og i en indhegnet og overvåget arbejdsplads. Men det fælles motiv med lejren som et rum, hvor de internerede ekskluderes fra det omgivende fællesskabs rettigheder og normer og derved blottes for tilfældig vold og magt, legitimerer en forsigtig sammenligning. Kristian skriver: "Jag är inte ens ett namn; bara ett nummer som har kvitterat ut arbetskläder." (Lundberg 2015: 35). Udover selve arbejdets dehumaniserende karakter med konstant overvågning, underbetaling og arbejde i frostvej, fratages man på Yarden også sit navn, der gør én til en person med en særskilt identitet, værdighed og stemme. Dermed reduceres man i en vis grad fra en politisk eksistens til en alene biologisk eksistens, der er undtaget fra den gældende orden, men stadig underlagt den magt, der foranstalter undtagelsen. Denne nøgenhed kan forstås parallelt med Butlers idé om ikke at være anerkendt som et liv, der er værd at beskytte med sikkerheder og rettigheder, samt Standings forståelse af prekariatet som andenrangsborgere, idet Kristian og kollegerne eksempelvis nægtes sociale rettigheder til at kunne realisere et godt liv og til at danne meningsfulde fællesskaber.

På Yarden kender hverken Kristian eller hans kolleger desuden til, hvilke arbejdsrettigheder de har, og deres eksklusion fra samfundets beskyttelse kommer her affektivt til udtryk som ensomhed og isolation:

Jag är ensam. Jag bygger mitt liv på det, på den ensamhet som nu stiger upp genom mig. Det är en ensamhet som får mig att förvandlas; från människa till bare ting. Jag klarer inte av att se till mina rättigheter, eftersom jag inte vet vilka de är; borde det till exempel inte finnas ett förbud mot att handtvätta bilar i nollgradigt väder? Jag vet inte. Ahmed vet inte (Lundberg 2015: 36).

Ensomheden i udelukkelsen fra den samfundsmæssige orden, hvor rettigheder håndhæves, forbindes i citatet med en følelse af at blive tingsliggjort. Der ligger dermed også et element af at blive reduceret til kroppens biologiske materialitet i ikke at være del af et arbejderfællesskab, der er bevidst om og kræver arbejdsrettigheder. Samtidig synes Kristian og kollegerne at have mistet tiltroen til, at fagforeninger kan tale deres sag: "Ärligt talar: de flesta av oss tillhör inte ens ett fackförbund, eftersom det inte är lönt, än mindre är det en fråga som engagerar oss." (Lundberg 2015: 69). Løsarbejderne er apatiske overfor spørgsmål om bedre løn- og arbejdsvilkår, som om ingen form for handling nytter noget. Derfor stiller de sig hellere helt uden for en faglig organiserings beskyttelse. Og på egen hånd synes de også forsvarsløse overfor firmaets ledere. Kristian holder sine protester inde overfor lederen, der overvåger dem i sin bil, fordi det kun ville føre til lederens splittelse af arbejdsgruppen og nedskæring i deres arbejdstid. Dermed er Kristian og kollegerne disciplineret til lydighed af den selvsamme magt, der ekskluderer dem som nøgent liv.

Hos Agamben rummer statens reduktion af mennesket til nøgent liv imidlertid også et kritisk potentiale. Dette potentiale åbner sig, når subjekterne i den biopolitiske stat erkender, at de lever i en permanent undtagelsestilstand, hvor forskellen mellem normal retstilstand og anomi er udvisket. Subjekterne kan derved ikke gøres modtagelige for den suveræne magts trussel om undtagelsestilstandens kommende indstiftelse og magtens deraf følgende udvidelse af sine beføjelser, hvis de ikke adlyder – undtagelsestilstanden er nemlig allerede gældende og erkendt som sådan (Schwartz 2013: 69f). Ifølge Agamben åbner denne erkendelse op for 'den virkelige undtagelsestilstand', hvor subjekterne afviser de identiteter og roller, som de er pålagt af magtens disciplinering (Schwartz 2013: 71). Tilbage står et subjekt, der "ikke allerede altid og udelukkende er under udfoldelse, men er overladt til en mulighed [possibilitá] og til en potens [potenza]" (Agamben 2005: 203). Erkendelsen af det nøgne liv åbner dermed op for muligheden for at negere de interpellerede identiteter og roller (f.eks. at være en arbejder med visse karakteristika underlagt visse bestemmelser), som magten har pålagt subjekterne, hvilket åbner et mulighedsrum, hvor

subjekterne bliver i en ubestemt tilstand af, hvad Agamben kalder, potentialitet. Denne potentialitet udgør et mulighedsrum for livsformer, der ikke ligger under for biomagtens frembringelse af nøgent liv. Lundbergs gestaltning af det prekære liv som nøgent liv kan fra dette perspektiv ses som et forsøg på at udbrede en forståelse af, at undtagelsestilstanden er nu blandt hans klassefæller og tilskynde til politisk handling. Lundberg fremskriver altså et fællesskab mellem prekære, nøgne liv, der er påtvunget identiteter, som kun er opretholdt af forestillingen om undtagelsestilstandens mulige komme. Dette kan få prekariatet som klassefællesskab til at søge imod et endnu ikke defineret fællesskab, der søger at ombryde økonomiske, politiske og kulturelle ulighedsstrukturer, der frembringer nøgent liv.

Belysningen af *Yardens* prekære arbejde med begrebet om nøgent liv kan pege på en strukturel eksklusion af udsatte mennesker på arbejdsmarkedet, hvor man inden for den gældende orden accepterer biopolitiske rum, der fremstår som undtagelsestilstande i kraft af vilkår som overvågning, kropslig udsathed, brud på arbejdsregler og vilkårlige trusler. Sådanne vilkår synes i *Yarden* at være institutionaliseret på et arbejdsmarked i Skandinavien, der er så gennemsyret af økonomiske konkurrencelogikker, at blikket for det enkelte menneske og dets værdighed ofte suspenderes. De dårlige forhold på Yarden er således i en vis forstand symptomatiske for senkapitalismens usikre arbejdsmarked, hvor undtagelsen er blevet reglen, idet stort set alle kan risikere at prekariseres ud i en form for nøgent liv. Dette nøgne liv kan imidlertid også være afsæt for dets egen ophævelse, og Lundbergs fremskrivning af det prekære liv kan forstås som en måde at tilskynde til etablering af fællesskaber, der søger imod nye livsformer.

Fiksering af den prekære arbejderkrop

Udover denne væren gjort til nøgent liv karakteriserer Kristian sin klasseposition som en tilstand af at få rammerne for sin mobilitet bestemt af andre. Hos de prekariserede hersker der både en følelse af at være fastlåst og af at være tvunget i bevægelse. Kristian mindes

sin barndom, hvor han satte sig og kiggede på de passerende mennesker på Malmø Centralstation: "Jag såg de andra fara och komma hem igen; såg dem förvandlas och bli till ljusa skuggor av framtidshopp." (Lundberg 2015: 50). Passagerernes bevægelse stilles lig med fremtidshåb og mulighedsrum. Selv blev han siddende og så på strømmen. Denne uvillige stilstand kan sammenlignes med havnearbejdets symbolik, hvor Kristian flytter biler uden selv at bevæge sig ud af stedet. Men samtidig er det prekære liv karakteriseret ved en tvunget bevægelsesramme lig kuglen i en flippermaskine: "Jag kastas som en flipperkula; fram och tillbaka." (Lundberg 2015: 25). For at kunne sikre sig et højt nok antal arbejdstimer på Yarden må Kristian eksempelvis udmærke sig ved at vise beredvillighed, hvorved han tvinges til at være bevægelig i henhold til markedets og arbejdsgiverens logik. Det prekære liv er altså ufrit i den forstand, at man ikke selv bestemmer over sin bevægeligheds mulighedsrum. Kristian husker et avisinterview med sin far, der forlod familien og blev forretningsmand, hvor han siger, at han har over 300 rejsedage om året og nu ønsker at være mere hjemme. Magten og velværet forbindes altså med evnen til selv at bestemme over sin mobilitet, hvorved denne evne fremstår som en ressource, der er ulige fordelt og markerer classeskel. Det, som Kristian derfor ønsker for sig selv og sine klassefæller, er en vej ud af fattigdommen med henblik på frihed til selv at råde over sin bevægelighed: "Om man växer upp utan pengar lär man sig att uppskatta friheten. (...) Utan pengar är du inlåst i en verklighet som du själv inte har mandat över. Du blir bara förflyttad." (Lundberg 2015: 103).

Ifølge Skeggs fikseres arbejderklasseindivider af de højere klasser, bl.a. gennem negative repræsentationer, hvilket legitimerer deres lave sociale position og ringe mobilitet. Kristians projekt i *Yarden* med at fremskrive en fælles prekaritetserfaring kan forstås som en måde at fremskrive et billede af den prekære arbejderkrop, ikke som væmmelig, dyrisk og irrationel (som i middelklassens blik jf. Skeggs og overtaget af Kenneth i *Tragedie plus tid gange ni*), men som værdig og moralsk. Som da en kollega på et lager giver Kristian et par arbejdshandsker, når chefen ikke vil: "Efter tredje dagen utan handskar får jag ett begagnat par av en arbetskamrat. Han säger: "De behandlar er som djur."" (Lundberg 2015: 88).

Romanens fremstilling af en værdig og moralsk arbejderklasse, der reagerer på den inhumane behandling, de ligger under for, kan siges at modarbejde diskurser, der retfærdiggør arbejderklassens immobilitet. *Yarden* lader den vilkårlige fysiske og symbolske magt, der fikserer arbejderklassen, komme til syne som en uretfærdighed, idet den ikke anerkender alle menneskelige kropes ligestilling. *Yardens* repræsentation af arbejderkroppen taler dermed for en mere egalitær samfundsmæssig fordeling af anerkendelse og beskyttelse, der forhindrer, at kontrol med egen mobilitet forbeholdes højere klasser, mens lavere klasser fikseres til bestemte steder og identiteter.

Solidaritet til trods

Ligesom i *Tragedie plus tid gange ni* bliver arbejdets dehumanisering i *Yarden* beskrevet gennem sammenligning med dyr: "Det händer allt oftare att jag tänker att jag befinner mig långt från mänskligheten; att jag lever i en värld av skadedjur. Att vi har förvandlats till kackerlackor. Att vi lever av att äta varandra." (Lundberg 2015: 33). Det prekære liv får her form som et liv på linje med skadedyr, der frit kan dræbes. Samtidig peges der på, at de prekariserede 'æder hinanden'. Dette illuderer til en konkurrencetilstand mellem løsarbejderne, hvor alle er imod alle om at få tildelt flest mulige arbejdstimer. Andetsteds peges der på, hvordan det at vinde i denne konkurrence medfører skyldfølelse: "Jag vet att jag har tagit en annans plats; att jag genom mitt arbete, min beredvillighet om man så vill, har tvingat bort en anställd, en person som plötsligt har blivit överflödigt. En arbetskamrat." (Lundberg 2015: 24). Konkurrencetilstanden, hvor den mest 'beredvillige' får arbejdstimer, og hvor de prekariserede altså spilles op imod hinanden, fremstår som en forhindring for solidaritet mellem 'arbejdskammeraterne'. Kristian beskriver også, hvordan 'systemet' på *Yarden* disciplinerer løsarbejderne gennem frygt for at miste deres subsistens:

det finns ett system, en planering som går ut på att härska genom rädsla. Varför hota när vi själva ställer oss på undantag? Varför ställa krav när vi redan anger varandra? Vi är de som växer genom att göra andra mindre. Vi blir systemets väktare (Lundberg 2015: 53).

Chefernes trusler om afskedigelser og krav om effektivitet internaliseres hos arbejderne, så de angiver hinanden til cheferne, hvis nogen er for langsom til arbejdet, for at de andre i gruppen ikke skal blive skåret i arbejdstid eller helt afskediget. Utrygheden, som systemet udbreder, gør altså, at arbejderne hver især bliver 'systemets vogtere', der reproducerer dets konkurrencelogik.

Kristian skriver, at systemet ligefrem "försöker avlägsna allt det från oss som gör oss mänskliga" (Lundberg 2015: 56). En del af det menneskelige er selve retten til godhed og solidaritet, som løsarbejdernes arbejds- og livsvilkår forhindrer dem i at udleve. Et andet sted skriver Kristian nemlig: "Först tänkte jag att godhet var en skyldighet, nu tänker jag på det som en rättighet – att vi måste ges möjlighet att vara generösa, solidariska (...)" (Lundberg 2015: 77). Han fremstiller således ikke godhed mod andre som en moralsk pligt, men som en rettighed, som systemet fratager løsarbejderne forudsætningerne for gennem udbredelsen af en dybtborende usikkerhed og frygt. På den måde kan man tænke på fratagelsen af retten til at være god som en del af det prekære, nøgne liv, der er en slags biologisk eksistens (frem for en politisk, kulturel eller moralsk eksistens), idet den blot søger at opretholde sig selv ved at sikre råd til bolig og mad. Det prekære liv er stillet uden de nødvendige ressourcer til at udøve retten til godhed og er således forment adgang til et moralsk fællesskab, hvor man ikke kun søger opretholdelsen af det blotte liv, men realiseringen af det gode liv.

Med internaliseringen af konkurrencelogikken flyttes arbejdernes blik også væk fra de arbejdsmarkedsmæssige strukturer, der skaber usikkerhed, og hen på kollegerne eller de fremmede andre, der kommer til at inkarnere konkurrenter om og trusler imod den enkeltes job. Eksempelvis giver flere af Kristians kolleger udtryk for fremmedhad imod udenlandske arbejdere eller indvandrere, der tager job på havnen: "Anders brukar stanna bus-

sen vid H-staketet, veva ner rutan på sin sida och skrika ut mot de väldiga lastfartygen: "Era djävla filipinos!" (...) Man kan på avstånd se hur de fryser." (Lundberg 2015: 29). Med Standing kan man her tale om den atavistiske fraktion i prekariatet, der higer tilbage imod en angiveligt mere harmonisk tid, og som skyder skylden for deres udsathed på udlændinge, der tager jobs i Sverige. Fremmedhadet går dog også den anden vej. Eksempelvis kommer Kristian i konflikt med den bulgarske indvandrer, Nordon, der lader Kristian vide, at "svenska böcker är för bögar" (Lundberg 2015: 112). Tekstens blik modstiller sig dette gensidige fremmedhad. I ovenanførte citat om de filippinske arbejdere bemærker Kristian, hvordan de 'fryser', ligesom de etnisk svenske i prekariatet gør. Denne frysen illuderer til den delte kropslige erfaring af udsathed på tværs af identitetsmarkører som race, herkomst og kultur, og teksten fokuserer derved i stedet på de fælles klasse-mæssige vilkår hos de prekariserede arbejdere, som udgør deres potentiale til at danne en klasse *for sig*. Teksten modstiller sig således de fremmedhadske holdninger ved i stedet at fremhæve prekariatets fælles erfaringsgrundlag.

I modsætning til forholdet mellem slagteriarbejderne i *Tragedie plus tid gange ni*, hvor individualismen er en automatiseret logik, insisterer Kristian på den nære forbindelse mellem sig selv og sine arbejdskammerater. Til trods for konkurrencelogikken og de identitetsmæssige og politiske kløfter på Yarden er arbejderne ifølge Kristian forbundet gennem en fælles skæbne og fremtidsløshed, hvilket udgør et klassetilhørsforhold: "Klass. Tillhörighet. Att frysa. Vi som är på Yarden delar varandras öde. Vi liknar varandra som bara människor kan göra. Vi vet att vi förmodligen inte kommer längre fram i världen än så här." (Lundberg 2015: 37). Der viser sig da også tydelige glimt af solidaritet mellem kollegerne, f.eks. når de deler deres mad med hinanden på frokostbordet, og når Kristian skriver CV for de andre. Denne solidaritet er som sagt udfordret, ikke blot af systemets trusler, konkurrencelogikker og identifikationsmæssig splittelse, men for Kristian viser der sig også et andet problem. Næste afsnit handler om, hvordan Kristian i kraft af sin høje kulturelle kapital stilles i en position, der besværliggør identifikation med de prekære andre og selve hans mulighed for at kunne skrive på vegne af dem.

Imellem klasser

På Yarden er Kristian tilbage i det samme slags hårde, korporlige arbejde, som han havde, da han var ung:

Minnet av alla andra arbeten kommer nu med detta arbete. Det är som om kroppen hela tiden har stått på standby, som om jag ändå aldrig skulle tro att jag kunde gå fri. Historien frikänner mig inte; den hinner ikapp mig (Lundberg 2015: 62).

Med arbejdet har 'historien indhentet ham', som om at han igen er i den klasse, hvor han hører til. Arbejdsskildringerne sammenflettes med Kristians minder fra sin barndom, der var præget af en udsathed og usikkerhed, der ligner den, som kendetegner hans tilværelse igen: "Jag minns den ständiga och desperata jakten på pengar. (...) Det gick dagar utan att det fanns mat hemma." (Lundberg 2015: 81). Kristian voksede op i Malmøs fattigste kvarterer med sine søskende og slemt skizofrene mor. Barndommens ustabilitet, hvor hans familie konstant flyttede fra sted til sted pga. morens paranoide indfald, og hvor han aldrig vidste, hvad dagen ville byde, genfinder han nu – "cirkeln är sluten", som han gentagelsesvis erklærer om sit klassefald (Lundberg 2015: 121).

Som barn søgte Kristian tilflugt fra hjemmets uro på biblioteket, hvor han læste ihærdigt. På den måde opbyggede han efterhånden en kulturel kapital, der tillod ham social opadstigning. Nemlig ved, at han blev forfatter og i en årrække kunne leve økonomisk sikkert. Men med klasserejsen nedad fornemmer Kristian, at hans skrivearbejde kun var til låns, og at han uundvigeligt tilhører samfundets mest udsatte og det monotone arbejde:

Jag kommer att arbeta på Yarden under mer änn ett år. (...) Inte trött på orden, inte längtan efter det andra, bara som slutsats av mitt eget liv, min klasstillhörighet. Det var ändå aldrig på riktigt; det jag skrev, det jag sade, inte skulle jag få stanna. Det syns alltid på oss. Vi kommer ändå inte att stanna kvar, eller hur? Vi kommer ändå aldrig att få tillhöra det som vi strävar efter (Lundberg 2015: 42).

Han skriver, at klassetilhørsforholdet altid kan 'ses på os'; classeskellene er indskrevet i kroppen i lighed med Bourdieus begreb om habitus. Man kan se på den prekære krop, på dens udseende, bevægelser, vaner og slid, at den hører til samfundets bund. Denne habitus cementerer de områder af den sociale virkelighed, som de udsatte kan begå sig i, og hvilke de aldrig kan gøre sig forhåbninger om at tilgå. Men selvom der måtte være en fælles habitus hos individerne i Kristians klasse, som han også tilskriver sig selv, er han alligevel delvist fremmed for dem, primært i kraft af sin høje kulturelle kapital. Hans litterære faglighed står f.eks. i skarp kontrast til det manuelle arbejde: "Att arbeta med byggnadsställningar och samtidigt förundra sig över rytmiken i Stagnelius dikter (...) – nej, det gick då verkligen inte an." (Lundberg 2015: 38). Denne faglighed og kapital har tilladt ham adgang til prestigefyldte områder som medier og litteraturmiljøer, som hans kolleger er forment adgang til, hvilket således udgør en ressourcemæssig ulighed mellem ham og dem. Det tager ham derfor også et halvt år at overbevise kollegerne om, at de er i samme båd:

I början fanns det en oro omkring min person (...). Det stämde bara inte. Vad skulle jag göra här nere, i botten av botten? Var det inte bara för mig att ringa ett par samtal så skulle flödet vända åter och tusenlapparna virvla omkring min person? Det tog lång tid innan de accepterede att jag inte var på Yarden för att spionera (Lundberg 2015: 89).

Kollegerne antager, at Kristian bare kan trække på sine kontakter i samfundets højkulturelle lag, hvis han mangler til dagen og vejen, og at han derfor må være på Yarden for at samle skrivestof på deres bekostning. Men efterhånden overbeviser Kristian kollegerne om, at han er ligeså ressourcefattig som dem, hvad angår økonomisk og social kapital, og at hans kulturelle kapital ikke kan hjælpe ham væk fra Yarden.

Alligevel forbliver der et problem om Kristians og selve tekstens mulighed for at repræsentere de andre i prekariatet og tale på deres vegne. Omdrejningspunktet for dette er Kristians kulturelle kapital. I værkets afsluttende scene møder han en gammel ungdomsven,

Rolle, der er slemt alkoholiseret, ligesom Kristian var i sine unge år. De kommer fra samme miljø i Malmø og havde begge en svær opvækst. Rolle siger, at han har læst alle Kristians bøger og spørger i et bebrejdende tonefald, hvorfor Kristian aldrig har skrevet om ham. Han spørger også, hvad Kristian skriver på nu, og Kristian svarer, at han skriver om "arbete, (...) och vad det gör med oss, om att vara fattig, om hur det var runt omkring Värnhemstorget, om min mor." (Lundberg 2015: 130). Beskrivelser af deres delte sociale vilkår og erfaringer skulle man tro, ville appellere til Rolle, men hans reaktion er: "Ärligt talat Kristian, vem fan bryr sig?" (Lundberg 2015: 130). Rolle føler sig tydeligvis ikke impliceret eller interesseret i de emner, som Kristian nævner. Dermed synes teksten at problematisere, hvorvidt Kristian formår at repræsentere og tale for sine medmennesker i prekariatet eller blot fortælle sin egen personlige historie. Rolle, som han har en fælles baggrund med, synes i hvert fald ikke at føle sig repræsenteret. Denne øjensynlige afstand mellem Kristians egne vilkår og erfaringer og de andre i prekariatets kan siges at udspringe fra Kristians kulturelle kapital – den, der adskiller ham fra de prekære andre på Yarden og i Malmøs udsatte områder. Selve det, at han er forfatter og dermed fra sine klassefællers synsvinkel tilhører et fjernt, højkulturelt miljø, synes at forhindre klassemæssig identifikation med ham fra deres side. Selvom Kristian ikke synes at kunne bruge sin kulturelle kapital til at tilvejebringe økonomisk sikkerhed, fremstår den selvsamme kapital som en forhindring for hans evne til at tilhøre og tale på vegne af prekariatet. Deler fortællingens personer vilkår, eller er der en uoverstigelig kløft mellem Kristians og de andres erfaringer – en kløft, der baserer sig på ressourcemæssig ulighed i kulturel kapital? Kan en klasseidentitet og en fælles stemme nogensinde etableres mellem en alkoholiseret arbejdsløs og en engang feteret forfatter?

Et sted skriver Kristian: "Jag borde skriva. (...) jag borde skapa en plats där alla de språklösa fick möjlighet att tala" (Lundberg 2015: 65f). Men selve hans evne til at skrive, som gør det muligt for ham at skildre det prekære liv, fremstår i kraft af Rolles reaktion som en forhindring for at skabe et sådant tekstligt rum med *Yarden*, hvor de sprogløse kommer til orde. Rolles reaktion synes at sige, at Kristian kun taler på egne vegne, og

værket problematiserer herved dets egen evne til at repræsentere prekariatet. For er Kristians erfaringer overhovedet delt af andre i prekariatet, herunder Rolle og kollegerne på Yarden? Teksten problematiserer altså sit eget forsøg på at udgøre et korrelat til samhørighed, identifikation og empati gennem beskrivelse af en delt erfaring af prekært arbejde og liv.

Slutningen synes dermed at efterlade flere spørgsmål åbne: Kan prekariatet overhovedet repræsenteres i og med dets heterogene sammensætning, der gør, at identitetsmæssige spændinger på baggrund af f.eks. forskellig herkomst, race og kulturel kapital splitter det som klasseformation? Er prekariatet umuligt at repræsentere med en litterær stemme, der på en vis afstand søger at beskrive en angiveligt fælles klasseerfaring? Hvis ja, betyder det så, at litteraturen om prekariatet mister sit forståelses- og solidaritetsetablerende potentiale, som *Yarden* er særligt optaget af? Jeg vil lade disse spørgsmål afslutte nærværende analyse og vende tilbage til dem i diskussionsafsnittet, hvor jeg også vil lade de to andre værker belyse problematikken om litteraturens evne til at repræsentere og udsige en kritik for prekariatet.

Opsummerende

Yarden skildrer et skandinavisk prekariat af manuelle løsarbejdere og socialt udsatte, der lever i samfundets periferi og er udtryk for en nøgen eksistens i og med deres eksklusion fra den almene ordens normer og beskyttelse. Kristian mister sin forbindelse til kultureliten og indtræder i et ustabilt arbejdsfællesskab på Yarden, hvor løsarbejderne underbetales, overvåges og mistænkeliggøres uden at kende til deres egne rettigheder. De står blottede overfor arbejdsgiverens magt, der holder dem føjelige gennem trusler imod deres subsistens. Løsarbejderne internaliserer firmaets trusler og krav om effektivitet, hvorfor de angiver hinanden til ledelsen som værn mod usikkerheden. En vis grad af solidaritet viser sig dog mellem arbejderne på Yarden, men den er under pres fra konkurrencelogikker og fremmedfjendske diskurser, der individualiserer og splitter arbejderne. Værket illuderer

således til, at prekariatet har potentiale til solidaritet og politisk opstand, men peger samtidig på splittelser pga. forskellig herkomst, kultur og race, hvor identitetsmarkører slører for klassemarkører. For at omgå denne splittelse søger værket at fremskrive en intersubjektiv, kropslig erfaring af prekært arbejde og liv på tværs af alle øvrige forskelle; dette som grundlag for en solidaritet, stolthed og klassebevidsthed i prekariatet.

Via Agambens begreb om nøgent liv har jeg argumenteret for, at værket fremskriver det prekære liv som i en permanent undtagelsestilstand, hvilket åbner for muligheden for et potentielt klassefællesskab, der negerer de identiteter, som den biopolitiske stat pålægger prekariatet i reduktionen til nøgent liv.

Det prekære liv er udover en uklar fremtid, et usikkert økonomisk fundament og en reduktion til nøgent liv også karakteriseret ved, at rammerne for dets mobilitet er begrænset af udefrakommende faktorer og aktører. Værket fremskriver et billede af en værdig og moralsk arbejderkrop, frem for en dyrisk, væmmelig og umoralsk som i middelklassens repræsentation, der bruges til at legitimere klassemæssig ulighed og begrænsning af prekariatets mobilitet.

Værket problematiserer, om Kristian kan bruge sin egen erfaring af prekaritet som baggrund for at tale for sine klassefæller i prekariatet. Med sin høje kulturelle kapital er han habituel fremmed for de prekariserede fra den udsatte klasse, som han tilhørte før sin forfatterkarriere, og som han nu er tilbage iblandt. Værkets slutning lader det være et åbent spørgsmål, om Kristians fortælling kan udgøre et rum, hvor de sprogløse kan få en fælles stemme imod den strukturelle prekarisering, der forbinder dem som en klasse *in spe*, eller om prekariatets erfarings- og identitetsmæssige kløfter er uoverstigelige og derfor umuliggør legitim repræsentation.

6. Tvunget mobilitet i Lotta Elstads *Jeg nekter å tenke*

I denne analyse vil jeg vise, hvordan *Jeg nekter å tenke* skildrer en prekaritetserfaring med grundlag i en subjektposition i de vestlige, senmoderne samfund, der både i relation til identitetsdannelse, arbejdsmarked og sociale relationer er individualiseret og infantiliseret. Til at belyse det præødipalt funderede subjekt, som repræsenteres af jegfortælleren, Hedda, vil jeg trække på kulturkritisk psykoanalyse. Jeg vil argumentere for, at romanen skildrer og kritiserer, hvordan udbredelsen af usikkerhed og midlertidighed i prekariatets tilværelser bruges som dels en disciplinerende biopolitisk magtteknik, dels som et markedsstrategisk instrument til at frembringe barnagtige, ukritiske forbrugere. Begge dele forekommer at opretholde det senkapitalistiske samfunds prekariserende og ulighedsskabende strukturer. Til sidst i analysen vil jeg fokusere på, hvordan romanen ligesom de to øvrigt behandlede værker forholder sig til prekariatets identifikationsmæssige splittelse. I romanen fremstår et fælles vilkår af tvunget mobilitet som en klassemarkør i prekariatet, der bør tilskynde til samhørighed på trods af kulturelle og habituelle forskelle, og igennem en udvikling i jegets blik på den prekære anden, Milo, udviser romanen en positiv tro på prekariatets politiske mobilisering.

Infantil prekaritet i det faderløse samfund

Jeg nekter å tenke er skrevet af den norske forfatter Lotta Elstad (f. 1982). Hvor *Tragedie plus tid gange ni* og *Yarden* fremdeles skildrer en forfatters erfaring af prekaritet blandt en mandlig, manuelt arbejdende del af prekariatet, skildrer *Jeg nekter å tenke* et miljø, der inkarnerer Standings begreb om prekariatets progressivistiske fraktion (relativt unge, veluddannede og venstreorienterede) fra et kvindeligt perspektiv. Romanen drejer sig om treogtredive-årige Hedda, der er "en humaniorautdannet frilanser, en eufemisme for ar-

beidsløs" (Elstad 2017: 116). Hun færdes i et intellektuelt, kreativt og hipstersmart miljø i Oslo, er selvbevidst og har høj kulturel kapital, men mister sit arbejde og bliver uvilligt gravid, hvilket afføder en usikker fremtidshorisont. Hedda ligger under for en strukturel prekarisering, der ligesom i de to øvrige værker er afstedkommet af den lighedsskabende velfærdsstats tilbagetrækning og arbejdsmarkedets deregulering. Redaktøren på hendes avis meddeler hende, at de må spare, og som freelancer uden fast job i tre år har hun ikke ret til dagpenge. På arbejdsmarkedet står hun således alene uden fællesskaber, sikkerhed og fremtid.

Men ikke kun hendes arbejdsliv kendetegnes ved midlertidighed, ustabilitet og individualisme. Det samme gør hendes handlemønstre og sociale relationer. Hun mister sin halvkærester, Lukas, til hvem forholdet var et løst "erotisk vennskap" – et ligeså usikkert forhold som til hendes forhenværende arbejdsplads, "en muntlig kontrakt" (Elstad 2017: 35). Derudover hører vi intet om hendes familieforhold, og hun har kun en enkelt nær veninde, Kika, til hvem venskabet mest drejer sig om at gå på trendy barer og gøre uforpligtende scoringer. Denne ubundne omgang med sociale relationer kan ses som udtryk for den individualisme i de vestlige, senmoderne samfund, som Beck og Giddens identificerer, hvor individet er diskursivt tvunget til at producere og performe sit selv via selvrefleksion og valg (Beck & Beck-Gernsheim 1995, Giddens 1996). Det er således subjektets egen opgave at skabe sin identitet og rammerne for familie-, venskabs- og kærlighedsrelationer uafhængigt af på- og forbydende samfundsautoriteter. Historikeren Henrik Jensen kalder dette samfund, hvor grænsedragende, 'faderlige' autoriteter er nedbrudt både konkret i familieinstitutionen og på strukturel basis (f.eks. den strenge skolelærer, præst, konge og Gud), for 'det faderløse samfund' (Jensen 2006: 12f). I *Jeg nekter å tenke* er traditionelle, patriarkalske faderfigurer fraværende, således at der ikke er nogen strenge autoriteter at spejle sig i ved enten at følge eller trodse deres forbud og 'love'. F.eks. er Heddas læge ikke en ældre, moraliserende og befalende mand som i et tidligere patriarkalsk samfund, men en 'knægt', der er yngre end Hedda selv (Elstad 2017: 8). Samtidig er hendes forældre

slet ikke nævnt i romanen og synes ikke at spille nogen rolle for hendes handlingsliv. Identitetsdannelsen er i Heddas egne hænder.

Jensen beskriver, hvordan det 20. århundredes nedbrydning af autoriteter har foranstaltet en overgang fra en pligtkultur karakteriseret ved "hierarki, ansvar, skyld, behovsudsættelse" til en rettighedskultur karakteriseret ved "umiddelbar behovstilfredsstillelse" (Jensen 2006: 9). Hvor subjektet i pligtsamfundet blev inciteret til at efterleve det overjegslige diktum "Man må yde, før man kan nyde!", lever subjektet i rettighedskulturen efter princippet "Hvis jeg har lyst, har jeg lov!", centreret om de individuelle behov frem for hensynet til andre (Jensen 2006: 9). I tråd med dette identificerer psykoanalytikeren Paul Verhaeghe, hvordan de store fædres forsvinding skaber et præødipalt subjekt i de vestlige samfund, dvs. et subjekt, hvis adfærd ontogenetisk betragtet ikke er formet af faderens disciplinerende adskillelse af moder og barn i deres symbiotiske enhed: "Thirty-year-old teenagers and forty-year-old adolescents are by no means exceptional these days (...). The so-called borderline patient is best described as an adult operating at the pre-Oedipal level, the level that precedes that of the impact of the paternal function" (Verhaeghe 1998: 85). Det præødipale subjekt er narcissistisk drevet imod egen nydelse og har ikke gennemført overgangen fra barn til voksen, idet det ikke kan sætte de grænser og regler for sig selv, som voksenlivets bindende relationer og ansvar kræver (Schwartz 2017a: 57). I overensstemmelse hermed er Hedda infantilt selvoptaget og har svært ved at tage ansvar. Hun minder således om en usikker og nydelsessyg teenager, f.eks. når hun springer sin jobsøgning over for at se serier og spise fastfood, og når hun tænker, at hun bør skrive en artikel, men i stedet går på datingappen Tinder. Hun udviser også modvilje mod voksenlivet igennem latterliggørelse af det faste parforhold: "Paret er platt, det er slapstick, (...) det er to mennesker som spør hverandre hva de skal ha til middag resten av livet" (Elstad 2017: 91), hvilket hun ser som en komisk-opstillet, kedelig og normaliseret fastlåsthed frem for ungdommens omskiftelighed og ubegrænsede nydelsesmuligheder.

I det faderløse samfund er subjektets identitetsdannelse og adfærd dog ikke entydigt frigjort fra overjegslige strukturer. Som Jensen skriver:

Større og større områder af livet (karriere, tro, seksuel identitet osv.) afhænger af den enkeltes valg, ud fra 'hvordan det føles lige nu'. Normer og fællesskaber bryder sammen, selvet står tilbage. Og hvis man ikke har begreb om 'hvorhen' og 'hvorfor' står et terapeutisk samfunds medie-, reklame- og forbrugsindustri og politikere i kø for at tale den nye gud efter munden (Jensen 2006: 15).

Navnlig forbrugersamfundets marked har indtaget det centrale område for identitetsdannelsen efter fædrenes bortgang. Som Žižek har beskrevet i sin psykoanalytiske kulturkritik, er frisættelsen af subjektet fra faderlige autoriteters grænsesættende påbud – "Du skal, selv om du ikke har lyst" – afløst af markedets stemme, der opfordrer til overskridelse af faderens regler: "Du skal have lyst" (Rösing 2007: 51). På et samfundsstrukturelt plan er faderstemmens krav om selvbegrænsning afløst af reklamespeakerens krav om selvforkælelse og -realisering – et påbud, som Žižek kalder 'pligten til at nyde' (Rösing 2007: 51). Frisættelsen fra fædrenes forbud er altså i denne optik ikke et endeligt opgør med autoriteten, men et gentageligt, ofte lidelsesfuldt ræs efter overskridelse af de traditionelle fædres forbud, som subjektet er tvunget ind i af forbrugersamfundets pligt til at nyde (Rösing 2007: 39). I romanen skabes Heddas identitetsfølelse og selvforståelse således i høj grad igennem det rigtige forbrug i den kreative, højkulturelle classes øjne; at komme på de rigtige barer og gå i det rigtige tøj. Der er ingen grænsedragning for forbruget, hverken fra overjegslige stemmer strukturelt omkring hende eller i hende selv. Hendes excessive forbrug af dyre delikatesser, rejser og streamingtjenester foregår ofte 'bag om ryggen' på hende, som et overjegsligt påbud, hun tvangsmæssigt følger: "Bestiller – igjen på autopilot – en dobbel macchiato på soya, og skønner ikke hvorfor jeg køber ting jeg ikke har lyst på. Hvorfor jeg punger ut 45 kroner (...)" (Elstad 2017: 109). Forfølgelsen af pligten til at nyde foranstalter et prekaritetsvilkår, idet hendes økonomi svækkes endnu mere, end hvad hendes udsatte position på arbejdsmarkedet allerede medfører. Og den konstante, barnagtige spejling af selvet i markedets tilbud og andre menneskers blikke, dvs. refleksi-

onen over, hvad der er det rigtige at købe, gøre, sige og være, medfører en eksistentiel usikkerhed, idet Heddas jeg og fremtid er ustabile og i hænderne på markedets fordringer.

Både pligten til at nyde og den faderfri ubundethed af faste, forpligtende relationer (til familie, venner og arbejdsplads) synes ifølge romanen at producere et infantilt subjekt i prekariatets progressivistiske fraktion, der forbruger uden hæmninger til markedets og kapitalismens fordel, samt et individualiseret subjekt, der er koncentreret om sin egen identitetsdannelse og ikke samler sig i arbejds- og klassefællesskaber – begge forhold til gavn for kapitalismen. Midlertidigheden, der råder overalt i prekariatets tilværelser, tilskynder altså subjektet til at forholde sig til sig selv og sine egne behov i nuet og ikke til medmennesker og fremtid. Dette kommer til udtryk, da Hedda er gået over tolvte uge i sin uvillige graviditet og barnagtigt, men med en vis ret, klandrer sine prekære omstændigheder for, at hun ikke har kunnet tage et valg om og ansvar for det foster, der vokser i hende:

Jeg mistet begreb om den [tiden], og det er ikke min skyld: Jeg skylder på de ulykkelige omstændighederne, at jeg har levd fra hånd til munn, time til time, hvilket er oppskriften på å miste oversikten, enhver løsarbeider kan skrive under på det (Elstad 2017: 128).

Senkapitalismens krav om individualisme og infantil nydelsessyge forekommer at være magtmekanismer, der gør det prekære subjekt nemmere at regere over, idet det holdes fra at gå imod samfundets og kapitalismens prekariserende strukturer i fællesskab med andre, men koncentrerer sig om sig selv og nuet, hvilket bevarer en magtbalance mellem dem, der sikres, og dem, der udsættes. Filosoffen Susan Neiman indkapsler dette magtmæssige rationale med det kritiske spørgsmål: "What if we live in a culture that doesn't really want grown-ups – for self-obsessed, infantile subjects are easier to manage?" (citeret hos Schwartz 2017a: 71 fra Neiman 2016: 22). Som næste afsnit skal vise, skildrer romanen, hvordan infantiliseringen har et biopolitisk, styringsmæssigt sigte overfor særligt den kvindelige prekære krop.

”Jeg er en narkoleptisk babyboks”

Hedda blev gravid efter en spontan rejse, hvor hun endte i seng med den nomadiske syd-europæer Milo, der rejser fra land til land i sin autocamper og finder sære småjobs. Rejsen var et forsøg på at komme over bruddet med Lukas, som hun stadig er forelsket i. Hun ønsker abort, men i romanens Norge er der indført en betænkningstid mellem henvendelse og henvisning til abort – et lovsforslag, der også blev fremlagt af Kristelig Folkeparti i virkeligheden. Hun får derfor besked på at tænke i tre dage samt weekenden af sin læge, før hun beslutter sig. Romanen skildrer dermed en biopolitisk kontrol af kvinders kroppe og tanker. Som lægen antyder, er valget et fælles anliggende mellem Hedda og det statslige ”vi”: “[du] har sikkert godt av å tenke ordentlig gjennom denne beslutningen. Vi har nok alle det” (Elstad 2017: 12). Denne kontrol synes begrundet i en moralsk omtanke for den nationale samfundskrops styrke – et moralsk ansvar, Hedda pålægges og oplever som statens instrumentalisering af hendes krop, som var hun dens rugemor: ”Jeg er en narkoleptisk babyboks.” (Elstad 2017: 116). Hun forestiller sig således, hvordan et afslag om abort kunne lyde: ”vi har sett på ultralydbildene og det kan tenkes at den neste FN-generalsekretæren ligger der, eller en skiløper, en idrettsstjerne, *gjør det for nasjonen!*” (Elstad 2017: 192). Med individualiseringens afmontering af den traditionelle familiestruktur er det ikke subjektets forældre, der er den autoritære instans i forhold til f.eks. graviditet. I stedet har den biopolitiske velfærdsstat overtaget forældrerollen (Schwartz 2017b: 28) og agerer i romanens optik med en formynderisk kontrol af subjektets krop og valg ud fra magtmæssige interesser om f.eks. nationens styrke. Den unge læge, der dårligt tør tage ordet abort i sin mund, afspejler den rigtigt befalende faderautoritets forsvinding og fremkomsten af en mere subtil biomagt, der regulerer via normer og diskurser om bl.a. sundhed (Foucault 2011: 149). Staten forbyder ikke abort, men tvinger Hedda til refleksion under påvirkning af fødselstilskyndende diskurser. Som da lægen siger, at Hedda bør medtænke sin alder i sit valg. Heddas genkommende erklæring af at nægte at tænke fremstår som en trods mod denne biomagts interpellationer, der søger at disciplinere hende til at få barnet, dvs. til at blive voksen med, hvad det indebærer af ansvar og regler – samtidig

med, at hun paradoksalt nok tilskyndes til at forblive barn af markedets fordringer. Hedda's benægtelse af at tænke og blive voksen er i en psykoanalytisk optik ikke entydigt en afvisning af autoriteten og overjaget. I romanen hænger fastholdelsen af ungdommen for Hedda nemlig som beskrevet sammen med en forbrugssyg pligt til at nyde, der til gavn for kapitalismen tvinger til overskridelse af den traditionelle faders forbud mod nydelse. Hedda er således dobbeltbundet mellem et disciplinerende overjag, der tilskynder til at blive voksen, og et excessivt overjag, der tilskynder til at forblive barn. Jeg vil senere vende tilbage til, om der i romanen kan spores en mulig vej ud af denne dialektik mellem det grænsedragende og det nydelsessyge overjag for Hedda.

I og med, at forslaget om refleksionstid også blev fremsat i virkelighedens Norge, kritiserer romanen en nutidig stat, der øger kvinders sårbarhed i og med magtens regulering af det biologiske liv. I *Jeg nekter å tenke* er den kvindelige, prekære krop ikke kun gjort strukturelt sårbar qua arbejdende og social krop, men også qua rent biologisk krop – og disse to ting hænger sammen. Den individualistiske og infantile prekaritet, som Hedda ligger under for arbejdsmæssigt og socialt, er nemlig en sårbarhed, der kommer biomagten til gode. Et individualiseret, isoleret og infantilt subjekt, der er fraledt tanker om fremtiden, og uden nære relationer at søge råd hos, forekommer nemmere at føre tankekontrol med. I de seks tænkedage bliver Hedda i tvivl om, hvorvidt hun skal abortere, og hun får ikke sagt til hverken Kika, Milo eller Lukas, at hun er gravid. Hendes tiltagende refleksionssyge gør, at hun i trettende uge foretager en provokeret abort, der også nær tager livet af hende selv.

Tvunget mobilitet

I og med, at identitetsdannelsen i det senmoderne, faderløse samfund er centreret om selvrealisering og -refleksion – i romanen særligt gennem forbrug, smag og udseende – og ikke traditionelle fællesskaber som familie, klasse etc., skygger disse individualitetsmarkører for fælles økonomiske klassevilkår. Som tidligere beskrevet har dette ifølge Skeggs mu-

liggjort en diskursiv nedtoning af klassesematikken, f.eks. inden for sociologien, ligesom det bidrager til at skjule klasseforhold i sociale interaktioner; som mellem Hedda og Milo i romanen. Romanen tematiserer prekariatets kulturelle kløfter og manglende klassebevidsthed igennem Heddas afstandtagen til Milo – identitetsmæssige forskelle i kulturel kapital og habitus forhindrer hendes erkendelse af deres fælles klasses tilhørsforhold, der burde tilskynde til solidaritet.

Hvad angår deres fælles klassevilkår, er Hedda og Milo begge underlagt en tvunget mobilitet, hvor de står uden faste holdepunkter i tilværelsen. Milo peger på denne tvungne mobilitet: "hvorfør kaller alle det fri bevægelse når jeg i praksis er tvunget til å flytte?" (Elstad 2017: 144). Det neoliberale arbejdsmarkeds krav om fleksibilitet leder til prekarisering, hvilket afspejles i Milos hjemløse tilværelse, hvor han er tvunget til at flytte for at få arbejde. Dereguleringen af arbejdsmarkedet, hvor man går fra faste, livslange ansættelser til fleksible og tidsbegrænsede stillinger er i romanen ikke en frisættelse af individet, men en tvunget mobilitet, hvor alle konkurrerer mod alle om ansættelse, hvilket afføder individualisme og usikkerhed. Ifølge Skeggs er selvbestemmelse over mobilitet en klassemarkerende ressource; prekariatet udgør en lavtstående, domineret klasse ved, at deres arbejds- og livsvilkår påtvinger dem at være mobile. Milo repræsenterer også det unge europæiske prekariat uden et samlet politisk projekt – som Elstad påpeger i et interview, lufte han utrætteligt alskens modstridende politiske holdninger, hvilket vidner om manglende klassebevidsthed i prekariatet (Haugen 2017).

Efter natten med Milo tager Hedda hjem til Oslo og ignorerer hans beskeder. Men pludselig dukker han op i sin autocamper, og hun er tvunget til at forholde sig til ham. Hans pludselige, uanmeldte ankomst symboliserer, hvordan Skandinavien også gradvist, men sikkert rammes af prekarisering, hvilket kalder på solidaritet. Men i stedet for solidaritet oplever Hedda Milo som en omklamrende parasit: "tenker: Han står nede i baggården. (...) Garantert, bare venter på at jeg skal komme ut" (Elstad 2017: 72). Hendes afsky beror især på hans kulturelle og habituelle dispositioner, hvor han adskiller sig fra den kreative klasse, hun stræber efter. Hun synes, han snakker endeløst og umiddelbart, hans

holdninger er diffuse, og han går med kiksede t-shirts: "Den var grøn og utvasket, med et tryk av et romvesen med en joint mellem leppene, over teksten *Take me to your dealer.*" (Elstad 2017: 52). Den form for væmmelsesreaktion, som Bourdieu taler om, der markerer classeskel, giver hun indirekte udtryk for efter samleje med Milo: "Etterpå støtte jeg ham fra meg som et diamagnetisk materiale. Jeg ville ha avstand, følte afsky, klarte ikke å tenke på annet enn: Du er ikke ham." (Elstad 2017: 159). Lukas er i Heddas øjne alt, hvad Milo ikke er; selvbevidst, reflekteret, velformuleret og ser godt ud: "Den hengslete, nonsjalante kroppen, blazerne over T-skjorter med logoer til obskure band (...)" (Elstad 2017: 20). Han er en akademisk globetrotter med 250 rejsedage om året, hvor han holder oplæg på konferencer og festivaler. Han har høj kulturel kapital og repræsenterer en frit mobil klasse, som Hedda forsøger at fastholde sig i. Lukas' frie mobilitet er ikke kun geografisk, men også identitetsmæssig. Noget af det, Hedda "elsket" ved Lukas, er hans tatovering, hvor der står "*Rebel* i gotisk skrift" (Elstad 2017: 18) – hvad han på ingen måde er, men har mobilitet og symbolsk magt til at definere sig som. Tatoveringen får Hedda til at synes, at han er "mafia" (Elstad 2017: 19), hvorved Lukas med Skeggs kan siges at tilegne sig en arbejderklassedisposition for at få sig selv til at virke autentisk, maskulint farlig og cool (Skeggs 2004: 105). Denne autenticitetstilegnelse "fixes those who are appropriated and demonstrates the cultural entitlements of the powerful" (Skeggs 2004: 107). Herved gøres Lukas til repræsentant for en middelklasse, der har symbolsk magt over kulturelle vurderingssystemer og f.eks. gør sig selv mobil gennem tilegnelse af arbejderklassedispositioner, hvilket samtidig blotlægger arbejderklassens immobilitet. Hvor arbejderklassen selv fremstår naturlig, primitiv og væmmelig i sin performance af selvet gennem sådanne dispositioner, kan de højere klasser tilegne sig selv samme som midler til at fremstå autentiske. Milo med sit forvaskede tøj fremstår nemlig ikke som cool og hip, men som en "vagabond" i Heddas øjne (Elstad 2017: 75). Milo repræsenterer således en kulturelt prestigeløs og tvunget mobil klasse, som Hedda deler vilkår med, men tager afstand fra. Ud fra Skeggs' analytik kan man sige, at Hedda ser Lukas som klog og kulturelt hip og Milo som uintelligent og ufrivilligt kikset – herved reproducerer hun middelklassens typiske værditilskri-

vende repræsentationer af sig selv og arbejdsklassen og forsøger at distancere sig til den upriviligerede Milo og i stedet nærme sig den ressourcestærke Lukas. I samværet med Lukas gælder de kulturelle kapitaler, som værdsættes i et intellektuelt miljø, herunder at kende til Althusser og Gramsci. Hedda føler sig konstant bedømt af Lukas i, hvad hun siger og skriver til ham – "Selv veide jeg hvert eneste ord i hver eneste e-post" (Elstad 2017: 90) – men selv når hun lever op til hans kriterier, lægger han distance til hende. Dette afspejler, hvordan hendes intellektualitet er en påkrævet kulturel kapital, der dog alligevel ikke sikrer hende anerkendelse og en stabil tilværelse i Lukas' kreative klasse. Gennem den uopnåelige Lukas synes romanen at pege på, at denne klasse er utilgængelig som grundlag for en sikker tilværelse for Hedda.

Den overrefleksion, Lukas henleder hende til, kan ses parallelt med den, som staten pålægger hende. Titlen, *Jeg nekter å tenke*, fremstår som en negering af begge disse dominansforhold; både det forhold, hvor hun stræber efter en mand og en klasse, hun ikke kan nå, og det forhold, hvor en biopolitisk stat interPELLERER hende til at handle på en bestemt måde. Milo fremstår som midlet imod denne forkrøblende overrefleksion, idet han fritager Hedda fra at tænke: "Han sier sånne ting: Kom! Og: Bli med! (...) Jeg trenger ikke å spørre meg selv lenger. I Milos selskap behøver jeg knapt å ta stilling" (Elstad 2017: 133). Hos Milo finder hun ukompliceret sikkerhed, idet han optræder som en slags befalende, men blid autoritet, som modstiller sig Lukas' evige overrefleksion og distance, samt statens tankekontrol, der begge tilsiger hende at tænke. Milo "lener seg [aldri] inn og stiller inngående spørsmål" (Elstad 2017: 148), og han håndterer sin prekære tilværelse med hans "skamløse optimismen" fremfor overtænkning og bekymring (Elstad 2017: 133). Hos ham finder Hedda dermed et stabilt grundlag at stå på.

Romanen illuderer symbolsk til nødvendigheden af klasseidentifikation i prekariatet ved, at handlingsgangen leder Hedda imod Milo, selvom hun ikke bryder sig om ham. Deres for Hedda uønskede klassebånd afspejles også i den uønskede graviditets blodbånd: "(...) nå er vi knyttet sammen i slekters gang. Jeg og en bebrillet vagabond som skriver i CAPS LOCK. Å herregud." (Elstad 2017: 75). Til trods for kulturelle forskelle betyder deres

fælles, prekære livsomstændigheder, at de er overladt til hinanden. Milo synes at være den eneste, Hedda kan søge hjælp hos, da hun ikke har flere penge. Hun flytter ind hos ham i autocamperen, og selvom forskelle imellem dem irriterer hende, får hun i ugerne med Milo pludselig et solidarisk blik for de prekære kroppe omkring sig, der er mere sårbare end hende selv, f.eks. hjemløse:

Jeg har oppdaget at folk sover i beton-ly langs Åkebergveien. Kaserte møbler på gata. At det er køer i Christian Krohgs gate for å få sengeplass i Røde Kors' lokaler, for ikke å snakke om gummiunderlagene under byens lekestativer: at noen skjermes, andre rammes, som jeg allerede visste, ja, selvsagt visste jeg det, men kanskje ikke likevel (Elstad 2017: 131f).

Med Milo er hun revet ud af sin kulturelle osteklokke i Oslos hippe, intellektuelle miljø. Milo "bryter brutalt med karakteren min", og hun er forvirret over, hvorfor hun bliver hos ham (Elstad 2017: 131). Jf. citatet ovenfor synes det at være, fordi hun har fundet et klassefællesskab. Citatet antyder, at hun har opdaget den butlerske fordeling af prekaritet, hvor "noen skjermes, andre rammes"; hvordan nogle samfundssubjekter på et strukturelt plan får øget deres prekærhed ved ikke at tildeles økonomisk, social og rettighedsmæssig sikkerhed, mens andre gør. Via mødet med Milo erkender hun delvist, at hun uundvigeligt er en del af dem, der ikke skærmes; at hun er del af et omfattende, heterogent prekariat af f.eks. hjemløse og sydeuropæiske nomader, der er forskellige fra hende selv. På den måde oparbejder hun et blik for de økonomiske og sociale klassemarkører, som hun har til fælles med andre prekære kroppe og ignorerer de kulturelle forskelle, der normalt adskiller dem. Dette blik's valuering af Milo bevæger sig også fra afsky til, at hun i slutningen fortæller ham, at hun ikke er kommet over sin ekskæreste, som om at et forhold mellem hende og Milo rent faktisk kunne være muligt – i overført betydning som om, prekariatet kan overvinde deres identifikationsmæssige barrierer og samle sig. Tilsvarende devaluerer hun til sidst Lukas som elitær og bedrevidende: "For en nørd." [i betydningen 'sikke en nørd'] (Elstad 2017: 235).

Romanen udviser dermed et håb om prekariatets mulige mobilisering. Men hvad foreslår romanen som deres politiske mål som alternativ til den skildrede infantiliserende individualisme, forbrugerisme og prekaritet? Fra det psykoanalytiske perspektiv synes romanen ikke at idealisere genindstiftelsen af stabile, befalende faderautoriteter, der kan skabe orden og faste identiteter i stedet for individualismens selvrefleksion og ubundethed; Hedda tænker på den eventuelle komité, som skulle træffe afgørelse om hendes abort efter tolvte uge:

Det må vitterlig finnes en paragraf som sørger for at jeg skjermes fra innblanding til *millennials* som nettopp har lært seg å like kaffe og finner kjærestene sine på Happn. Ikke det at tanken på oldinger i komiteen byr meg mindre imot. En gjeng med geriatriske tilfeller som sitter der og vurderer og veier med høreapparater som piper, og jeg har null interesse av å forklare meg overfor jevnaldrende, mitt uduelige kull, jeg *kjenner* dem (...) (Elstad 2017: 192).

Hun ønsker hverken strukturelle autoriteter, der tager form som den alt for unge læge (symboliserende det infantile og ubundne) eller den alt for gamle (det autoritære og grænsedragende). Heller ikke sine jævnaldrendes ordrer vil hun underlægges. Hun synes dermed ikke at stræbe efter befalende autoriteter, der kan give hende svar og identifikation, men ønsker heller ikke at opretholde den fritsvævende individualitet, refleksion og forbrugstvang, som danner ramme for identiteten i det senmoderne. Når Hedda hverken ønsker en traditionel, disciplinerende fader eller dennes nydelsessyge, infantiliserende modsætning, kan hun i psykoanalytiske termer siges at ville omgå overjægslogikken, hvor subjektet enten søger at adlyde eller overskride faderautoritetens lov (Rösing 2007: 51). Hun søger en frihed fra strukturelle interpellationer (f.eks. biopolitikkens disciplinering og nydelsespåbuddets infantilisering), udtrykt i hendes genkommende erklæring af at nægte at tænke. Denne pointe kan også overføres til, at Hedda hverken ønsker et tidligere arbejdsmarkeds livslange ansættelser, bundet til en enkelt arbejdsgiver, eller hendes nuværende tvungne mobilitet. En vej mellem disse to poler kan være en relativt fri mobilitet omfattet

af social sikkerhed – en sikkerhed, der ikke kun er økonomisk, men beror på stabile sociale fællesskaber frem for den herskende individualisme. Slutningen, hvor Hedda forsoner sig med Milo ved overtagelsen af autocamperen sammen med Kika, kan siges at pege på, at hun ønsker et varigt socialt (klasse)fællesskab til at udgøre rammen for identitetsdannelse og valg. Dette som en vej ud af individualismen og som en fælles politisk opstand mod prekariserende strukturer.

Opsummerende

Jeg nekter å tenke skildrer prekariatet med udgangspunkt i en præødipal subjektposition, der er individualiseret og infantiliseret af det faderløse samfunds tilbagetrækning af autoriteter og sociale fællesskaber og fremvæksten af pligten til at nyde. Hedda er således både prekariseret i sine sociale relationer og på arbejdsmarkedet, og midlertidigheden og usikkerheden, der gennemsyrrer hendes tilværelse, henleder hende til at tænke på sig selv og nuet. Dette forhindrer politiske fællesskaber, styrker det neoliberale, senkapitalistiske samfunds ulighed og gør hende sårbar overfor statens biopolitiske regulering. Den biopolitiske velfærdsstat fremstår i romanen som en formynderisk instans, der regulerer og disciplinerer det kvindelige subjekts krop og tanker ud fra magtmæssige interesser. Heddas benægtelse af at tænke fremstår som en afvisning af statens interpellationer om at få barnet og leve op til voksenlivets forventninger. Denne afvisning af voksenlivets regler og ansvar leder dog ikke Hedda til fortsat nydelsessyg forbrugerisme og egoisme til gavn for kapitalismen. Efter tiden med Milo synes Hedda at søge imod et mellemmenneskeligt, socialt og politisk fællesskab, der står i kontrast til den individualistiske pligt til at nyde og den disciplinerende, biopolitiske regulering. Derved udtrykker romanen et håb om prekariatets mulige mobilisering, hvilket især viser sig i udviklingen af Heddas blik på Milo. Fra at devaluere og distancere sig fra ham ud fra individuelle kulturelle og habituelle dispositioner, forsoner hun sig med ham, efter at hun flytter ind i hans autocamper og erkender deres fælles vilkår af tvunget mobilitet, som han tackler med skamløs optimisme. Dermed

bliver han et sikkert grundlag i Heddas usikre tilværelse. Tilsvarende bevæger hendes blik på Lukas sig fra anerkendelse til devaluering. Ligesom staten henleder den kulturelt privilegerede Lukas hende til overrefleksion, hvilket Milo fremstår som middel imod. Dette som romanens illustration af prekariatets nødvendige bevidstgørelse og samhørighed for at kunne omgå individualisme, infantilisering og prekarisering. Romanen foretager således en bevægelse fra kulturel splittelse og individualisme i prekariatet til en mulig vej imod solidaritet og identitetsfællesskab.

7. "En plats där alla de språklösa fick möjlighet att tala"

– Kan litteraturen give stemme til prekariatet?

Jeg vil her vende tilbage til Peter Simonsens i indledningen fremstillede spørgsmål:

En af den socialt bevidste og engagerede litteraturs udfordringer er med hvilken autoritet, den litterære stemme taler i fiktionen om andre menneskers sociale nød og lidelse? Må og kan man skrive om arbejdsløse og socialt udsatte, hvis man ikke selv er eller kommer 'derfra'? Og selv hvis man kommer 'derfra', hvordan gengives egen eller andres sociale lidelse, så den bliver troværdig og autentisk og ikke falsk og pornografisk? *Kan litteraturen gengive, hvad det vil sige at arbejde og leve prekært?* (Simonsen 2017: 66).

Disse spørgsmål vil jeg bruge som afsæt for at diskutere de tre analyserede værkers evne til at repræsentere og udgøre en kritisk stemme for prekariatet. Dette med udgangspunkt i jegfortællernes udsigelsespositioner og blikke på dem selv og de andre i prekariatet. Gør de litterære værker sig eksempelvis inhabile i repræsentation og kritik, når selve det at skrive om prekariatet kan være en objektgørelse af de skildrede som led i en individuel social opstigning for forfatteren? Og bliver forsøget på at tale for de prekære, som angiveligt ikke selv kan, en paternalistisk og fikserende sproglig handling? Diskussionen skal således afsøge potentialet til og grænserne for skønlitteraturen som kilde til indsigt i og kritik af prekarisering som vilkår.

Et indirekte kald på solidaritet

Som Haarder, Simonsen og Schwartz skriver, lader en autofiktiv forankring umiddelbart til at legitimere et værks fremstilling af social nød (Haarder et al. 2018: 191). Forfatteren kender den skildrede prekaritet, hvorved den kan fremstå autentisk frem for forestillet.

Der viser sig imidlertid en problematik i, at selve skrivningen implicerer en forskel i kulturel kapital og dermed i grad af prekaritet mellem den skrivende og de beskrevne, og at tekstens legitimitet udfordres af denne afstand: "Litteraturen kan nok skabe en fornemmelse af at prekariatet får mæle, men indgår altid også i en distribution af ulighed hvad angår udsathed. Dette synes også at gælde selvom forfatterfortælleren (...) skriver på et førstepersons perspektiv indefra" (Haarder et al. 2018: 191). Skriveakten vidner altså uundgåeligt om og deltager i en ulige fordeling af prekaritet. Og det handler ikke kun om, hvorvidt repræsentationen er forankret i forfatterens egen erfaring, men også om, hvordan fortællerens blik retter sig imod de andres prekaritet. Som analysen af *Tragedie plus tid gange ni* har vist, kan det autofiktive jeks blik ligefrem lukke af for forståelse af de prekære andre og således reproducere negative værditilskrivninger til deres kultur og habitus. Værket søger ikke at udgøre en litterær stemme for prekariatet, men anlægger en distance-ende ironi og et ikke-indfølede blik på den prekære krop (navnlig hos kollegerne på slagteriet), hvilket delvist fremstiller den som selvforskyldt prekær. Forfatteren har angiveligt selv oplevet det skildrede og bruger denne erfaring til en objektgørelse af de prekære andre i og med teksten, der samtidig med at fikserer dem til bestemte identiteter (aggressive, uintelligente mv.) skal lede til realiseringen af den forfatterdrøm hos Kenneth, der formuleres på indholdssiden – set herfra får den autofiktive autenticitetsmarkør et problematisk islæt.

Men skal dette betyde, at teksten ikke kan være en kilde til indsigt i, hvad det vil sige at leve prekært? Nej, for selve jegets usolidariske blik på sine klassefæller vidner om centrale erfaringer hos prekariatet; nemlig om neoliberale konkurrencelogikker og forskelle i kulturel kapital, der individualiserer de prekariserede frem for at samle dem. Objektgørelsen af de prekære andre med henblik på social mobilitet for forfatteren optegner en samfundsmæssig tendens, hvor opnåelsen af bedre vilkår kun tænkes muligt gennem individuel opadstigning i konkurrence med andre og ikke gennem kollektiv handling. Dette kan udledes af værket, der på den måde fører en indirekte social kritik på vegne af prekariatet, bl.a. idet jegets manglende solidaritet indirekte kan udgøre et kald på netop solidaritet.

Samtidig giver værkets skildringer af prekært arbejde og liv indsigt i konkrete menneskelige konsekvenser af velfærdsstatens tilbagetrækning og arbejdsmarkedets deregulering. Og selvom romanens jeg ikke har håb om eller vilje til solidaritet med de prekære, formuleres deres vilkår alligevel i et indigneret modus, der kritiserer en dehumaniserende mangel på anerkendelse. Spørgsmålet om legitimiteten af romanens repræsentation af prekariatet pendler altså mellem på den ene side litteraturens uundgåelige delagtighed i fordelingen af prekaritet, herunder uligheden i muligheden for at komme til orde. Denne mulighed bruges i romanen som en usolidarisk objektgørelse af de prekære andre, som antageligvis er virkelige mennesker, hvilket udfordrer tekstens repræsentationsmæssige legitimitet. Og på den anden side de samfundskritiske skildringer, der alligevel giver indsigt i en erfaring af prekært arbejde og liv.

”No need to hear your voice”

I den ligeledes autofiktive *Yarden* søger jegfortælleren – modsat *Tragedie plus tid gange ni* – at tilskynde til solidaritet ved at fremskrive et fælles vilkår af kropslig prekaritet på tværs af kulturelle individualitetsmarkører. Men værket rejser selv indirekte et spørgsmål om, hvorvidt det nu også kan udgøre ”en plats där alla de språklösa fick möjlighet att tala” (Lundberg 2015: 65f). Dette via den gamle ven Rolle, der klager over aldrig at være blevet skrevet om af Kristian, og ikke føler sig repræsenteret af, hvad han skriver om i *Yarden*.

Kristians høje kulturelle kapital skaber en uundgåelig afstand mellem ham og de udsatte, han skriver om. Selvom han deler arbejdsvilkår med dem, indebærer hans skriveevner en forskel i muligheden for at komme til orde, der peger på, at *Yarden* måske mest af alt er fortællingen om hans egen klasserejse og ikke om en fælles, delt sårbarhed. Kan man under ét skrive om vilkårene for sig selv som klasserejsende forfatter, der trods alt har mulighed for at blive hørt, og for migranter, alkoholikere og andre socialt udsatte uden en stemme? Selvom de har sammenlignelige økonomiske vilkår og relationer til arbejdsmarkedet, forekommer deres situationer højst forskellige, særligt på kulturelle parametre, og

tekstens fremskrivning af et fælles udgangspunkt for samhørighed og politisk aktion er besværliggjort af de skildredes forskellige former for og grader af udsathed. Særligt forfatterens kulturelt ophøjede udsigelsesposition er i denne henseende udfordrende for en samlet kritisk stemme. Ikke at disse forskelle og uligheder skal betyde, at der ikke *er* et fælles klassemæssigt grundlag for kollektiv handling mellem de prekariserede, eller at litteraturen bør trække sig tilbage fra at skrive om de prekariserede, men at dette udfordrede grundlag gør, at værket ikke kan rumme alle prekaritetserfaringer, og at *Yardens* stemme for prekariatet således er ukomplet.

Yarden synes dog ikke kun at møde problemer ved forsøget på at fremskrive en fælles erfaring, der samler prekariatet. Også selve forsøget på at skildre og give stemme til udsatte mennesker i en tekst, hvor de ikke selv kommer direkte til orde, kan siges at have et element af paternalisme over sig. Dvs. at forfatteren påtager sig ansvaret for at tale for mennesker, der angiveligt ikke selv kan. Skeggs citerer den feministiske teoretiker bell hooks' formulering af, hvordan et skrivende subjekt kan inddrage andres lidelse som en ressource til at opbygge sin egen autoritet og stemme, og hvor teksten giver denne lidelse en anden form, end den antager hos selve de mennesker, der erfarer den. Skeggs og hooks' argumentation knytter sig til akademisk skrivning, men synes i høj grad at kunne overføres til skønlitteratur som genre til at skildre udsatte og marginaliseredes lidelse:

No need to heed your voice when I can talk about you better than you can speak about yourself. No need to hear your voice. Only tell me about your pain. I want to know your story. And then I will tell it back to you in a new way. Tell it back to you in such a way that it has become my own. Re-writing you I rewrite myself anew. I am still author, authority. I am still coloniser, the speaking subject, and you are now at the centre of my tale.

(hooks 1990: 345).

The ability to be reflexive via the experience of others is a privilege, a position of mobility and power, a mobilization of cultural resources. (Skeggs 2004: 129).

Fra det perspektiv kan Kristian siges at opbygge en autoritet på baggrund af de prekære andres udsathed. De andres lidelse mobiliseres som kulturelle ressourcer til at fremskrive Kristians egen fortælling, hvorved han kan opnå en mobilitet ud af sin prekære situation. Og selvom Kristian også har intentioner om at skrive sandt og virkelighedsnært om de andres vilkår, er det stadig ham selv, der står som det autoritære, skrivende subjekt med magten til at bestemme, hvem og hvad der fortælles om. Som Kristian selv skriver: "Den som skriver är också den som vittnar." (Lundberg 2015: 40). Det at skrive og vidne er således en magt over, hvordan 'de sprogløse' skal gives stemme. De prekære andre i værket kommer ikke selv direkte til orde, og det ligger uden for værkets indholdsside, hvorvidt disse angiveligt virkelige personer ønsker at repræsenteres som delagtige i værkets fortælling. Denne potentielt tvingende og paternalistiske inddragelse af socialt udsattes erfaring kan være en mulig problemstilling for al litteratur, der skildrer sådanne vilkår, dvs. et spørgsmål om, hvorvidt forfatteren på legitim vis kan tale om og for andres lidelse. Men spørgsmålet synes især presserende med *Yarden*, hvor det er et erklæret mål at skabe et tekstligt rum for de sprogløses erfaring. Dette ses ligefrem som en slags pligt: "Dette är en historia som det till slut blev oundvikligt att berätta." (Lundberg 2015: 30). Men denne pligt til at fortælle om sin klasses vilkår synes ikke umiddelbart at udspringe fra et ønske hos de skildrede, hvilket må afføde en problematisering af forfatterens udsigelsesposition i læsningen.

Kristians skriven om og for de udsatte kan bibringe forståelse for og opmærksomhed på prekariseringens strukturelle konsekvenser – måske endda klasse-mæssig identifikation og solidaritet – men de store kulturelle og identitetsmæssige kløfter i prekariatet kan medføre, at ikke alle føler sig repræsenteret. Værket søger at give en sand og dækkende repræsentation af en fælles erfaring, men i og med forfatterens udsigelsesposition og kulturelle kapital etableres en afstand mellem ham selv og de skildrede, der udfordrer værkets potentiale til at udgøre en fælles, kritisk stemme. Dette må imidlertid ikke lede til en skepticisme, der kun forstår den skildrede prekaritet som forfatterens egen, og således helt afviser værkets mulighed for at give indsigt i, hvad prekarisering som vilkår og erfaring gene-

relt indebærer. Værket kan stadig flytte læserens opmærksomhed over på ikke-anerkendte liv i samfundet og på arbejdsmarkedet. Prekariatet er en heterogen klasse, der rummer mange forskellige erfaringer. Værket kan fremstille, hvordan det *kan* eller *kunne* være at være del af prekariatet – dets forsøg på at finde frem til en universel grunderfaring og stemme for prekariatet er dog udfordret af denne klasses mange forskellige prekaritetserfaringer og kulturelle identiteter. Samtidig må læsningen af værket og andre værker, der søger at tale for socialt udsatte, problematisere det forhold, at forfatteren indtager en autoritær position, hvor udsatte menneskers erfaring bruges som grundlag for en stemme, som de ikke selv har direkte del i og magt over, og som reproducerer et forhold af ressourcemæssig ulighed.

Forskellige erfaringer, men et muligt fællesskab

Jeg nekter å tenke forekommer ikke at møde samme problemer som *Tragedie plus tid gange ni* og *Yarden* i dens repræsentation af prekariatet. I og med, at værket ikke er autofiktivt, og det tekstlige jeg ikke erklærer at tale for socialt udsatte, synes romanen at undgå spørgsmål om, hvorvidt jeg kan tale for prekariatet, og hvorvidt virkelige individer udstilles og gøres til objekt for forfatterens egen stemme og sociale positionering. Imidlertid lægger romanens fiktive univers sig tæt op ad virkelighedens Norge, hvilket fungerer som afsæt for en social kritik, der retter sig imod virkelige vilkår. Eksempelvis da Hedda vågner til nyheden om "at 75 000 jobber var gått tapt i oliesektoren, og at regjeringen kuttet it retten til dagpenge" (Elstad 2017: 17). Denne kritik forekommer at dække brede strukturelle arbejdsmarkedsvilkår for løsarbejdere og arbejdsløse i hele prekariatet. I kraft af romanens realisme kan den samtidig føre en kritik af en tiltagende regulerende indsats i de skandinaviske, biopolitiske samfund overfor det kvindelige subjekt. Ydermere fører romanen en kritik af individualismen i de senmoderne, vestlige samfund; et forhold, der som vist i analysen, medfører en tvunget mobilitet, hvilket forekommer at vedrøre hele prekariatet.

Romanen synes ikke at lade nogen udstille som baggrund for at kunne tale om dette vilkår.

I og med at handlingen drejer sig om Hedda, udgår romanens repræsentation af prekariatet fra hendes perspektiv. Romanen skildrer dermed en prekaritetserfaring hos en kulturelt ressourcestærk og veluddannet fraktion af prekariatet (Standings idé om progressivisterne). Forhindrer dette perspektiv en inkluderende repræsentation af prekariatet med blik for, at nogle individer er mere udsatte end progressivisterne? Dette ville være en urimelig kritik. Idet værket primært knytter sig til en form for prekaritet hos en bestemt fraktion af prekariatet, sidestiller værket ikke graden af prekaritet hos f.eks. arbejdsløse akademiske freelancere og hjemløse. Men i kraft af det solidariske blik, som Hedda udvikler i tiden med Milo, markerer værket, at de alligevel har en form for udsathed til fælles, idet den er afstedkommet af samme strukturelle ændringer i velfærdsstaten og på arbejdsmarkedet. Dette solidariske blik kommer som tidligere nævnt til udtryk her: "Jeg har opdaget at folk sover i beton-ly langs Åkebergveien. Kaserte møbler på gata. (...)" (Elstad 2017: 131f). Værket udviser igennem Heddas blik en bevidsthed om et muligt klassefællesskab mellem prekariserede, uden at deres erfaringer dog sidestilles. Fraværet af repræsentation af andre fraktioner i prekariatet – f.eks. den atavistiske, manuelt arbejdende fraktion som i *Tragedie plus tid gange ni* og *Yarden* – synes også at forhindre, at romanen udstiller og objektgør disse udsatte liv som en ressource for sin egen stemme. For Hedda står uden for og uden adgang til deres særskilte erfaringer. Værket skildrer primært én form for prekaritet igennem Hedda og forholder sig dermed åbent for, at prekariatet som en heterogen klasse implicerer mange forskellige erfaringer af udsathed, ustabilitet og midlertidighed, der må forstås forskelligt og ud fra forskellige stemmer. Samtidig lukker værkets fremstilling af prekariatet sig ikke om denne bestemte progressivistiske fraktions erfaring og fremstiller den som unik og vidt forskellig fra andres, men anerkender et muligt solidarisk klassefællesskab mellem alle i prekariatet.

8. Konklusion

Jeg vil her give en opsummering af specialets resultater. Specialets formål har været at undersøge, hvordan erfaringen af prekært arbejde og liv skildres i den valgte primærlitteratur, herunder hvordan værkerne problematiserer prekariatets mangel på solidaritet og fælles politisk aktion, samt hvordan værkerne kan være afsæt for en diskussion af litteraturens potentiale til at repræsentere prekariatet. Dette med henblik på at opnå indsigt i klasseforhold og -erfaringer i samtiden, samt at afsøge og diskutere mulighederne for litteraturen som kilde til denne indsigt.

Ud fra specialets analyser kan følgende konkluderes. I *Tragedie plus tid gange ni* er det prekære liv fremstillet som et dehumaniserende kontroltab. Dette viste jeg især via Butlers tanker om neoliberalismen som en subjektiveringsmekanisme, der ligger til grund for ulige beskyttelse af liv. Jeg identificerede også neoliberalismen som grundlag for usolidaritet mellem de prekariserede. Ved at trække på Skeggs' klasseanalyse blev det klart, at den kulturelt ressourcestærke jegfortæller, Kenneth, internaliserer et fikserende og ironiserende middelklasseblik på sine prekære klassefæller. Han tillægger dem negative egenskaber, hvorved de repræsenteres som delvist selvforskyldt prekære. I kraft af værkets fremstilling af velfærdsstatens svigtede løfter og den konkurrencetilstand, der i stedet blev realiseret, fremføres alligevel en social kritik igennem Kenneths blik. Værket udviser dog samtidig en resignation overfor muligheden for forandring ved, at der ikke er nogen faglig eller klasse-mæssig bevidsthed mellem slagteriarbejderne, og ved at Kenneth selv er opportunistisk drevet imod sin egen opstigning. Legitimiteten ved værkets repræsentation af prekariatet kan problematiseres, idet det bygger på prekaritetserfaringer hos individer, som det ikke er værkets hensigt at tale på vegne af, men derimod at objektgøre med henblik på forfatterfortællerens opstigning. Værket veksler altså mellem på den ene side et indigneret blik for prekariatets vilkår, og på den anden side et blik, der giver efter for neoliberale an-

erkendelsesnormer, hvorved individualismen, uligheden og de kulturelle devalueringer af prekariatet reproduceres.

I analysen af *Yarden* viste jeg, at værket i modsætning til *Tragedie plus tid gange ni* udviser klassestolthed og håb om mobilisering. Værket søger at fremskrive en intersubjektiv, kropslig prekaritetserfaring som grundlag for solidaritet i det splittede prekariat. Denne erfaring skal søge at etablere et klassefællesskab, der nedbryder kulturelle splittelser og konkurrencemekanismer. *Yarden* modstiller sig også *Tragedie plus tid gange ni* ved at skildre arbejderkroppen som værdig og moralsk; dette fungerer både som en moddiskurs til middelklassens fiksering og legitimering af prekariatets lave sociale position og som grundlag for en egalitær fordeling af prekaritet.

Jeg viste via Agambens tænkning, at det prekære liv skildres som et nøgent liv. Dette kommer til udtryk gennem løsarbejdernes vilkår, der inkluderer overvågning, underbetaling, brud på arbejdsregler og vilkårlig straf. Fremskrivningen af et nøgent liv kan ses som en måde for værket at etablere en bevægelse imod 'den virkelige undtagelsestilstand', hvor subjekterne afviser de roller, biopolitikken har tildelt dem, og åbner et mulighedsrum for nye identiteter, der potentielt kan ombryde de prekariserende strukturer.

Min analyse af *Jeg nekter å tenke* viste, at det prekære subjekt her skildres som individualiseret og infantiliseret. Via psykoanalyse identificerede jeg jegfortælleren, Hedda, som et præødipalt subjekt, der afspejler samtidens svækkelse af disciplinerende faderfigurer og rammer for identitetsdannelsen til fordel for en individualisme med krav om selvrefleksion og -realisering. Dette angår både subjektets relation til selvet, andre mennesker og arbejdsmarkedet, og i et kritisk modus skildrer romanen individualiseringen som dels en markedsmæssig strategi og dels som et biopolitisk magtredskab. Begge dele bevarer subjektet isoleret i nuet og afholdt fra fremtidsperspektiv og fællesskaber.

Jeg identificerede også individualismen som grobund for kulturelle identitetsforskelle, der splitter prekariatet. Denne splittelse viser sig i Heddass afsky overfor Milo pga. hans i hendes øjne uhumske livsstil. Romanen markerer på trods af deres forskelle et potentielt klassebånd, der består i deres fælles vilkår af tvunget mobilitet. Jeg argumenterede for, at

Heddass blik på Milo udvikler sig i retning af solidaritet med ham og andre i prekariatet. Titlen *Jeg nekter å tenke* bliver således både en afvisning af den selvrefleksion, som Lukas og hans kreative klasse henleder hende til, og af biopolitikkens interpellationer. Jeg argumenterede endelig for, at romanen fremstiller prekariatets etablering af sociale fællesskaber som mulige modstandspunkter til individualismen og prekariseringen.

Af den afsluttende diskussion kan konkluderes, at litteraturen kan være kilde til forståelse og kritik af sociale vilkår. Men det jeg, der skriver om og for prekariatet, må samtidig underlægges en kritisk spørgen til skriftens legitimitet. Det skrevne er aldrig nedfældet fra et neutralt perspektiv som udtryk for objektive kendsgerninger, men formidlet fra en bestemt udsigelsesposition. Dette må ikke lede til en skepticisme, der afviser enhver form for indsigt i prekariatets erfaringer opnået gennem læsning. Selve erkendelsen af udsigelsespositionens decentraliserede status kan nemlig åbne op for forståelse af klassedynamikker. Som i *Tragedie plus tid gange ni*, hvor det usolidariske blik, som prekariatet er formidlet igennem, åbenbarer en dyb individualisme og identitetskløft i prekariatet – og ikke, som tekstens jeg giver udtryk for, at prekariatet er dyrisk, aggressivt og uintelligent.

I forbindelse med *Yarden* argumenterede jeg for, at den ressourcemæssige forskel i kulturel kapital mellem den autofiktive fortæller, Kristian, og de skildrede individer bliver en udfordring for værkets forsøg på at udgøre en fælles stemme for prekariatet. Jeg fremsatte også det mulige synspunkt, at Kristian søger at give stemme til 'sprogløse', der måske ikke selv ønsker det, som led i en mobilisering af andres udsathed til at skabe en stemme for sig selv. Jeg argumenterede for, at *Jeg nekter å tenke* i højere grad lykkes med at formulere en kritik af prekariserende strukturer, uden at romanen risikerer at objektgøre andres erfaringer af udsathed. Romanen skildrer primært én fraktion i prekariatets erfaring, men forholder sig samtidig åbent for et muligt klassefællesskab centreret om lignende erfaringer.

Litteraturliste

Aarhus, M. G. (2018). Skammen og dens brødre – Arbejdsløshed, maskulinitet og klasse-skam. *Kultur & Klasse*, 125, 179-198.

Agamben, G. (2005). Livs-form. I: Bolt, M., & Pedersen, J. L. (red.), *Livs-form – Perspektiver i Giorgio Agambens filosofi*. Aarhus: Klim.

Agamben, G. (2016). *Homo sacer – den suveræne magt og det nøgne liv*. Aarhus: Klim.

Beck, U., & Beck-Gernsheim, E. (1995). *The Normal Chaos of Love*. Cambridge: Polity Press.

Bentsen, F. T. (2017, 14. oktober). Prekariatets far: Socialdemokratiet er døende. *Information*. Lokaliseret den 14. februar 2019 på:
https://www.information.dk/moti/2017/10/prekariatets-far-socialdemokratiet-doeende?vwo_exp_badges=|31|

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. I: Richardson, J., *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Westport, CT: Greenwood.

Bourdieu, P. (1987). What Makes a Social Class? On the Theoretical and Practical Existence of Groups. *Berkeley Journal of Sociology*, 32, 1-17.

Bourdieu, P. (1989). Social Space and Symbolic Power. *Sociological Theory*, 7(1), 14-25.

- Bourdieu, P. (1998). *Acts of Resistance – Against the Tyranny of the Market*. New York: The New Press.
- Butler, J. (2015a). *Krigens rammer – Hvornår er livet sorgbart?* København: Arena.
- Butler, J. (2015b). *Notes Toward a Performative Theory of Assembly*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Elstad, L. (2017). *Jeg nekter å tenke*. Oslo: Flamme Forlag.
- Felski, R. (2008). *Uses of Literature*. Oxford: Blackwell.
- Foucault, M. (2011). *Viljen til viden – seksualitetens historie 1*. Frederiksberg: Det lille forlag.
- Giddens, A. (1996). *Modernitet og selvidentitet – Selvet og samfundet under sen-moderniteten*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Gleerup, J., Nielsen, B. S., Olsén, P., & Warring, N. (2018). *Prekarisering – og akademisk arbejde*. Frederiksberg: Frydenlund.
- Haarder, J. H., Simonsen, P., & Schwartz, C. (2018). Hvem kan tale for prekariatet – og hvorfra? In the Ghetto med Kristian Bang Foss, Morten Pape, Yahya Hassan, Karina Pedersen og prinsesserne fra blokken. *Edda*, 105(3), 185-202.
- Harrits, G. S. (2014). *Klasse – en introduktion*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Haugen, T. (2017, 12. juli). Svart og feministisk komedie. *Dagsavisen*. Lokaliseret den 26. april 2019 på: <https://www.dagsavisen.no/kultur/svart-og-feministisk-komedie-1.995380>

- hooks, b. (1990). Marginalising a site of resistance. I: Ferguson, R., Geves, M., Minh-ha, T. T., & West, C. (red.), *Out There: Marginalisation and Contemporary Culture*. New York: New Museum of Contemporary Art and MIT Press.
- Iversen, K. L. (2016). Skuld, sorg og solidaritet – *Kristian Lundbergs Vi är de döda, nu snart som politisk sorgarbeid*. I: Oxfeldt, E. (red.), *Skandinaviske fortellinger om skyld og privilegier i en globaliseringstid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Jensen, H. (2006). *Det faderløse samfund*. København: People'sPress.
- Jensen, K. (2017). *Tragedie plus tid gange ni*. København: Gyldendal.
- Knudsen, H. (2015, 12. august). Hårde tider for arbejdslivet på vej til Norden. *Arbejderen*. Lokaliseret den 14. februar 2019 på: <https://arbejderen.dk/fagligt/h%C3%A5rde-tider-arbejdslivet-p%C3%A5-vej-til-norden>
- Latinsk-dansk Ordbog. *Prēcārius*. Lokaliseret den 5. februar 2019 på: <https://latinskordbog.dk/ordbog?query=precarius>
- Lund, N. F. (2016). De fremtidsløse tager ordet – Klasse, prekariat og velfærdskritik i dansk samtidsprosa. *Passage*, 76, 27-39.
- Lundberg, K. (2015). *Yarden – En berättelse*. Stockholm: Atlas.
- Lykkeberg, R. (2008). *Kampen om sandhederne – Om det kulturelle borgerskabs storhed og fald*. København: Gyldendal.

Marx, K. (1974). *Karl Marx: Skrifter i udvalg – Den tyske ideologi heraf hele Feuerbachafsnittet, Filosofiens elendighed uforkortet*. København: Rhodos.

Neiman, S. (2016). *Why grow up? – Subversive Thoughts for an Infantile Age*. London: Penguin Books.

Nielsen, S. W. (2014, 12. oktober). En ny tids klassekamp. *Politiken*, s. 6.

Ordbog over det danske Sprog. *Prekær*. Lokaliseret den 5. februar 2019 på:

<https://ordnet.dk/ods/ordbog?query=prek%C3%A6r>

Prieur, A. (2006). En teori om praksis. I: Prieur, A., & Sestoft, C. (red.), *Pierre Bourdieu – En introduktion*. København: Hans Reitzels Forlag.

Radio24syv. (2017, 4. september). *AK 24syv – Tragedie plus tid gange ni (2)* [Podcast]. Lokaliseret den 8. marts 2019 på: <https://www.24syv.dk/programmer/ak-24syv/18934252/tragedie-plus-tid-gange-ni-2>

Risager, B. S. (2015). Prekæritet og prekariat – Sociologisk diskussion og politisk aktivisme. *Slagmark – tidsskrift for idéhistorie*, 71, 45-60.

Rösing, L. M. (2007). *Autoritetens genkomst*. København: Tiderne Skifter.

Rösing, L. M. (2010). Psykoanalyse. I: Fibiger, J., Lütken, G. v. B., & Mølgaard, N. (red.), *Litteraturens tilgange* (2. udg.). Aarhus: Academica.

Schou, S. (2010). Ideologikritik. I: Fibiger, J., Lütken, G. v. B., & Mølgaard, N. (red.), *Litteraturens tilgange* (2. udg.). Aarhus: Academica.

- Schwartz, C. (2013). *Sund og usund subjektivitet i velfærdsstaten – en poststrukturalistisk undersøgelse af Sundhedsstyrelsens og skønlitteraturens tematisering af subjektivitet og borgerskab (1990-2012)* (Ph.d-afhandling). Institut for Kulturvidenskaber, Syddansk Universitet.
- Schwartz, C. (2017a). Peter Pan på all inclusive – Voksenfobisk faderfængsel i Martin Kongstads Fryser jeg og Christina Hagens Boyfrind. *Spring*, 41, 55-78.
- Schwartz, C. (2017b). Take me to Neverland – Androgynitet, hysteri og voksenfobi i ny dansk litteratur. *Edda*, 117(1), 24-42.
- Simonsen, P. (2017). Prekarisering og prekært arbejdsliv i Helle Helles roman, *Ned til hundene* (2008). *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 19(1), 63-77.
- Simonsen, P., & Haarder, J. H. (2017, 16. juni). Prekariatet og litteraturens nytte. *Weekendavisen*, s. 14.
- Skeggs, B. (2004). *Class, Self, Culture*. London: Routledge.
- Standing, G. (2012). The Precariat: From Denizens to Citizens? *Polity*, 44(4), 588-608.
- Standing, G. (2014). The Precariat. *Contexts*, 13(4), 10-12.
- Standing, G. (2017). *Prekariatet – den farlige nye klasse*. København: Informations Forlag.
- Thurah, T. (2010). *Tekstanalyse og litterær metode*. København: Gyldendal.
- Verhaeghe, P. (1998). *Love in a Time of Loneliness*. New York: Other Press.